

นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน บูมบน และการพัฒนา

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) เขียน
ปารีชาติ วลัยเสถียร บรรณารักษ์

นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา

บทบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา	ปาริชาติ วลัยเสถียร, ทรงพล เจตนาวณิชย์
ผู้เขียน	พระมหาสุทิตย์ อบอุ้น
สนับสนุน	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
จัดพิมพ์โดย	โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 979 ชั้น 15 อาคารเอสเอ็มทาวเวอร์ สามเสนใน พญาไท กรุงเทพมหานคร 10400 โทร. 0-2298-0222 ต่อ 501-511
จัดจำหน่ายโดย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว โทร 0-2255-4433 โทรสาร 0-2255-4441 E-mail: cubook@chula.ac.th http://www.cubook.com
ปก	วรพร พรหมบุตร
รูปเล่ม	วัฒนธรรม สุวรรตนาพันธ์
พิมพ์ที่	พิสิษฐ์ ไทยออฟเซต โทร. 02-870-9245 โทรสาร. 0-2870-9166
ราคา	90 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ

รศ.ดร.วรวิมล โธมัสตันพันธ์

ทุนทางสังคม. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน
เป็นสุข (สรส.), 2548

218 หน้า

1.สังคมไทย 2.ไทย ภูมิปัญญา | ชื่อเรื่อง

306.4

ISBN 974-93343-8-8

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดการสัมมนา “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเสริมสร้างมุมมองใหม่ให้กับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน โดยเชิญผู้นำภาคประชาชน นักคิด นักวิชาการ และผู้ปฏิบัติงานภาคสังคมทั้งภาครัฐและเอกชน มาร่วมเสวนาภายใต้แนวคิดการเรียนรู้ของชุมชนใน 5 เรื่อง ตลอดช่วงปี 2547 - มีนาคม 2548 ได้แก่

การสัมมนาครั้งที่ 1 (28 เมษายน 2547) “การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : สุข หรือทุกข์” นำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่อง แนวคิด นิยาม ความหมาย รูปธรรมของการเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายชุมชนเป็นสุข

การสัมมนาครั้งที่ 2 (12 - 13 มิถุนายน 2547) **“กระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน”** นำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่อง แนวคิดและกระบวนการสร้างและการใช้ตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้ของชุมชน

การสัมมนาครั้งที่ 3 (27 - 28 สิงหาคม 2547) **“กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน”** นำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่อง แนวคิด และรูปธรรมเกี่ยวกับการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชนในระดับต่างๆ รวมทั้งแนวทางในการพัฒนา

การสัมมนาครั้งที่ 4 (12 - 13 พฤศจิกายน 2547) **“บทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลการเรียนรู้ของสังคมไทย”** นำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่อง บทเรียนและตัวอย่างการจัดการเรียนรู้ในสถานการณ์แตกต่างกันหลากหลาย เพื่อขยายผลไปสู่การเรียนรู้ของสังคมหรือการแพร่ระบาดของความรู้ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาแบบยั่งยืน

การสัมมนาครั้งที่ 5 (3 - 4 มีนาคม 2548) **“กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน”** นำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องแนวคิดและสภาวะแห่งการเรียนรู้ของชุมชนในมิติจิตวิญญาณและญาณทัศนะที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการคิดและพฤติกรรม เพื่อสร้างสรรค์พลังชีวิตที่สามารถรับใช้ เกื้อกูลตนเองและชุมชน

สาระแห่งความคิด ประสบการณ์ข้อเสนอ และบทวิพากษ์ขององค์ปาฐก ผู้ร่วมอภิปราย และผู้เข้าร่วมสัมมนาในเวทีดังกล่าว ก่อให้เกิดความคิด ความรู้ และนัยแห่ง “กระบวนการเรียนรู้” ที่มีคุณค่าต่อการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนและการเรียนรู้ของสังคมเป็นอย่างมาก

เพื่อสร้างพลังของ **“สายธารแห่งความรู้”** ให้มีคุณภาพต่อการเรียนรู้แห่งการเรียนรู้ โดยไม่เลื่อนหายไปกับกาลเวลา และไม่ประสงค์ให้เอกสารนี้เป็นเพียงรายงานการสัมมนา ฝ่ายวิชาการ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ได้เรียบเรียงสาระสำคัญจากการสัมมนาและศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากเอกสารทางวิชาการและสังเคราะห์บทเรียนภาคสนามบางส่วนจากภาคีที่ร่วมดำเนินงานกับโครงการ สรศ. มากกว่า 20 โครงการ เพื่อให้ข้อคิดและความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของสังคมในวงกว้างต่อไป โดยจัดทำหนังสือชุดนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ขึ้น 3 เล่ม คือ

**นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา
กลยุทธ์การสร้างตัวชี้วัดเพื่อชุมชนเป็นสุขอย่างยั่งยืน**

กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน

หนังสือเล่มที่หนึ่งนี้ โครงการ สรศ. ได้อาราธนาพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ้น) แห่งวัดสุทธิวาราม ซึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ผู้ทุ่มเทเวลาให้แก่การจัดการกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน ผู้สูงอายุและชุมชนทั้งในเมืองและชนบทมาโดยตลอด เป็นผู้เรียบเรียง ซึ่งท่านได้กรุณาเรียบเรียงและศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับนวัตกรรมการเรียนรู้ แนวคิด ความหมาย และประสบการณ์อันหลากหลายทั้งของบุคคลและชุมชนที่ได้สร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ โดยนำเสนอเป็น 5 บท ดังนี้

บทที่ 1 นำเสนอแนวคิด ความหมาย และความจำเป็นในการสร้าง สรรค์นวัตกรรมที่ก่อให้เกิดพลังความเปลี่ยนแปลง อันสืบเนื่องมาจากความรู้ จินตนาการ ประสบการณ์ของบุคคลและชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสำคัญต่อการวิถีชีวิตและการทำงาน

บทที่ 2 อธิบายองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ เริ่มตั้งแต่กระบวนการคิดและจินตนาการของบุคคล การเสริมสร้างองค์กร/ชุมชนแห่งการเรียนรู้ และกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยหลักการสำคัญในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้นั้น บุคคลและชุมชนจำเป็นต้องมีแผนงานและเป้าหมายร่วม เพื่อนำความคิดไปสู่การปฏิบัติ ดังเช่น กรณีตัวอย่างการสร้างนวัตกรรมในระดับบุคคลและชุมชนที่นำมากล่าวถึงนั้น มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

บทที่ 3 กล่าวถึงกระบวนการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชนที่มีเป้าหมายหลัก คือ การเสริมสร้างศักยภาพคน/กลุ่มคน ให้เป็นบุคคล/องค์กรแห่งการเรียนรู้ และการพัฒนากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เชื่อมโยงคน ภารกิจ และการจัดการทางสังคม โดยผลสัมฤทธิ์ของนวัตกรรมเรียนรู้นำไปสู่การสร้างนวัตกรรมด้านวัตถุที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ คือ เรียบง่ายไม่ซับซ้อน มีประสิทธิภาพ ประหยัด ไม่ทำลายล้างธรรมชาติ สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับการเรียนรู้และศักยภาพในการพัฒนา

บทที่ 4 ทศนะและประสบการณ์ว่าด้วยนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน เสนอให้เห็นว่า ชุมชนกับการเรียนรู้นั้นมีอาจแยกจากกันได้ มีทั้งปะทะ สร้างสรรค์ และผลิตซ้ำ จนเกิดการเรียนรู้ ซึ่งตัวอย่างของเครือข่ายอินแปง นั้น บ่งบอกถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาตนเองเป็นอย่างดี

บทส่งท้าย สะท้อนวิถีคิดของบุคคลและชุมชนที่จะต้องมีการทบทวนและสร้างใหม่เพื่อเข้าสู่ความก้าวหน้าทางนวัตกรรม และสร้างสรรคีวิถีคิดสู่การปฏิบัติที่เชื่อมโยงคน ความรู้และกระบวนการทำงานเข้าด้วยกัน

ขอขอบคุณสาระแห่งความคิด และประสบการณ์ที่มีคุณค่าขององค์ปาฐก ผู้ร่วมอภิปราย และผู้เข้าร่วมสัมมนาทุกท่าน ที่ร่วมเสริมสร้าง “นวัตกรรมการเรียนรู้” ที่มีส่วนเอื้อให้บุคคลและชุมชนเข้าสู่สุขภาวะอย่างแท้จริง

ปาริชาติ วลัยเสถียร
ภาควิชาการพัฒนชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำพู่ชียบ

ในช่วงชีวิตที่ผ่านมา เราอาจได้เรียนรู้และสัมผัสกับสิ่งของต่างๆ อย่างมากมาย บางครั้งเราตื่นเต้นกับสิ่งที่เราได้รับว่า “เป็นสิ่งใหม่ แปลกตา และให้ความรู้ใหม่” ความรู้สึกดีใจ ปลื้มใจกับสิ่งที่ได้รับ ทำให้เราลืมนึกถึงความเป็นมาของสิ่งเหล่านั้น แต่พอเราคุ่นชินและใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นแล้ว เราก็เริ่มที่จะละเลยหรือมองข้ามไป แล้วแสวงหาสิ่งใหม่ทั้งที่เป็นวัตถุ สิ่งของ ความคิด ความรู้ และกระบวนการใหม่ขึ้นมาทดแทน

ดังนั้น หากมีเวลาย้อนคิดทบทวนถึงสิ่งที่ผ่านมา ไม่ว่าจะด้วยการเฝ้ามองความคิดของตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น และการทดลองทำในบางสิ่งบางอย่าง สิ่งนั้นอาจทำให้เรากลายเป็นผู้สร้างสรรค์นวัตกรรมและการเรียนรู้ในแนวใหม่ ที่สำคัญยิ่ง คือ ทำให้เราทราบถึงความเป็นมาของสิ่งเหล่านั้นที่แผ้วพานเข้ามาในชีวิตได้อย่างชัดเจน

การเขียนหนังสือเล่มนี้ก็เช่นเดียวกัน เป็นการย้อนคิดทบทวนความรู้และประสบการณ์ที่มีคุณค่าอันเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการบันทึกเรื่องราวแห่งความคิดและอรรถประโยชน์ในเวลาที่สัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้” ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้เขียนได้รับความสุขและความรู้

เพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าสิ่งที่ได้เรียนรู้มิใช่สิ่งที่ตนเองมีพื้นฐานความรู้อย่างมากมายก็ตาม แต่การไตร่ตรองและการแสวงหาความรู้ใหม่ ซึ่งบางครั้งก็พบในสิ่งที่ใกล้ตัว และผลลัพธ์ที่ได้จากการค้นหาและการศึกษาเพิ่มเติม ก็คือความรู้ใหม่และความเข้าใจในสิ่งนั้นๆ เพิ่มมากขึ้น

ขอเจริญพร ขอขอบคุณแนวคิดทุกแนวคิด การกระทำทุกการกระทำ ที่ได้ริเริ่มทำในสิ่งที่หลุดพ้นจากกรอบเดิมๆ ไปสู่สภาวะแห่งการเรียนรู้ และหวังว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นปฐมเหตุของการสร้างสรรค์นวัตกรรมที่สมบูรณ์ด้วยจินตนาการ ความรู้ และความพยายามของบุคคล จนสามารถบรรลุหรือเข้าถึงความจริงแห่งชีวิต

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุณ)

สารบัญ

		ผลสัมฤทธิ์ของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้	79
		ตัวอย่างการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน	82
		กรณีศึกษาโครงการเสริมสร้าง	
		นักจัดการความรู้ท้องถิ่น (ภาคกลาง)	
บทบรรณาธิการ	(5)		
คำนำผู้เขียน	(10)		
บทที่ 1 นวัตกรรมการเรียนรู้ : แนวคิดและความหมาย	1		
ความจำเป็นในการสร้างนวัตกรรม	4		
ความรู้และจินตนาการ : บ่อเกิดนวัตกรรม	8		
ความหมายของนวัตกรรม	16		
นวัตกรรมการเรียนรู้	20		
บทที่ 2 นวัตกรรมการเรียนรู้...เส้นทางแห่งการสร้างสรรค์	25		
องค์ประกอบในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้	27		
หลักการสำคัญในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้	41		
ขั้นตอนการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้	46		
ตัวอย่างการสร้างนวัตกรรมในระดับบุคคล	51		
ตัวอย่างการสร้างนวัตกรรมในระดับชุมชน	54		
บทที่ 3 การเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน	59		
ทำไมจึงเป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน	61		
เป้าหมายและการเสริมสร้างนวัตกรรม	63		
การเรียนรู้ของชุมชน			
		บทที่ 4 ทักษะและประสบการณ์ว่าด้วย	97
		นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน	
		ชุมชนกับการเรียนรู้	99
		กลไกและการจัดการเรียนรู้ของชุมชน	105
		การเรียนรู้ของชุมชน “เสพ” หรือ “สร้าง” นวัตกรรม	113
		บทส่งท้าย	117
		นวัตกรรมการเรียนรู้ คิดทบทวนและทำใหม่ตลอดเวลา	122
		จากชุมชน...สู่ความก้าวหน้าทางนวัตกรรม	123
		บรรณานุกรม	126
		เกี่ยวกับผู้เขียน	133
		โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)	135

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1	ตัวแบบต้นไม้ (The Tree Model)	12
แผนภาพที่ 2	แสดงลำดับขั้นตอนของการคิดและการเรียนรู้	13
แผนภาพที่ 3	แนวคิดและกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรม	15
แผนภาพที่ 4	นวัตกรรมการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง	22
แผนภาพที่ 5	กระบวนการเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้	48
แผนภาพที่ 6	กระบวนการสร้างและทบทวนนวัตกรรม	50

นวัตกรรมการเรียนรู้ :
แนวคิดและความหมาย

นวัตกรรมการเรียนรู้ : แนวคิดและความหมาย

1
u n t i

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงอธิบายในการแสดงปาฐกถาเรื่อง “เทคโนโลยี นวัตกรรม กับการพัฒนาประเทศ” ในการประชุมประจำปีของสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2542 มีใจความตอนหนึ่งว่า

“... คนเรานั้นจะต้องมี **นวัตกรรม** คือต้อง *innovative* หรือ *ต้องรู้จักสร้างสรรค์* ต้องมีความพร้อมที่จะก้าวไปข้างหน้า *ปรับตัว* ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลก *แต่เราก็ต้องสามารถปรับโลก* ให้เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นอยู่หรือความพอใจความสุขสบายของตัวเองเหมือนกัน *ต้องแก้ปัญหาด้วยความคิด* พยายามหนึ่งต้นก็ต้องหาทางใหม่ *ไม่ม่อมืองอทำยั้งใน* *ภาวะวิกฤต* ยังต้องการนวัตกรรม ซึ่งไม่เฉพาะแต่นวัตกรรมทางเทคโนโลยีเท่านั้น หากแต่เป็นนวัตกรรมของทั้งระบบโดยรวม ตั้งแต่สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรม...”

ตามจำเป็นในการสร้างนวัตกรรม

ความพยายามในการค้นหาคำตอบจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทางธรรมชาติและความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับวิวัฒนาการของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ อย่างมากมาย และพัฒนาความคิด สติปัญญา เพื่อให้การดำรงอยู่ของตนเป็นไปอย่างมีความสุข สิ่งที่มีมนุษย์ได้คิดสร้างสรรค์ขึ้นไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของ เครื่องใช้ ปัจจัยเครื่องยั้งชีพ ภาษา วัฒนธรรม แบบแผนการดำรงชีวิต หรือการแสวงหาเพื่ออิสรภาพที่แท้จริงของชีวิต สิ่งเหล่านี้ นับว่าเป็นผลผลิตและลำดับขั้นของการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์มีพัฒนาทางความคิด และการแสวงหาความรู้ที่ไม่หยุดยั้ง

ด้วยพลังความคิดอันไม่มีที่สิ้นสุดผนวกกับความพากเพียรอดสาหะ มนุษย์ได้สร้างสิ่งมหัศจรรย์และรังสรรค์สิ่งใหม่ๆ ออกมาในโลกตลอดเวลา เราเรียกสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ว่า “นวัตกรรม” ซึ่งมีนัยและความหมายที่เกี่ยวข้องเฉพาะกับสิ่งใหม่ๆ หรือสิ่งเก่า แต่นำมาคิด ทำ หรือสร้างขึ้นมาใหม่เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาและการดำรงชีวิตที่เหมาะสม

ในโลกยุคปัจจุบันเราเผชิญกับปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม แผ่นดินไหว ภัยสึนามิ (Tsunami) หรือปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ การจัดการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ไม่สามารถกระทำได้โดยง่าย จะต้องใช้เทคนิค ความรู้ และวิธีการใหม่ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้ตรงจุด บางครั้งความรู้ที่มีอยู่หรือการแก้ไขปัญหาแบบเดิมๆ อาจไม่สามารถจัดการได้ เพราะแต่ละปัญหามีความเกี่ยวข้องกับหลายสาเหตุหลายปัจจัย การแสวงหาทางออก ด้วยการสร้างความรู้ใหม่หรือการสร้างนวัตกรรม

นับว่าเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

การแสวงหาความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างนวัตกรรม เพราะโลกในอนาคต การจัดการทุกสิ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริง ซึ่งเป็นความรู้ที่มีการสั่งสมและประยุกต์ใช้ในลักษณะของเทคนิค เครื่องมือ และวิธีการที่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี หรือแม้กับความคิด ความงามและความจริง ในระบบคิดของมนุษย์

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช (2546) ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ให้ข้อเสนอว่า ในยุคปัจจุบันมีการแข่งขันด้วยการสร้างนวัตกรรม สำหรับนำมาขับเคลื่อนความอยู่ดีกินดีและความสุขของคนในสังคม แข่งขันและร่วมมือกับสังคมอื่นประเทศอื่น ไม่ใช่แข่งขันด้วยการสั่งสมปัจจัย เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ทุน หรือแรงงานเหมือนสมัยก่อน การสร้างนวัตกรรมต้องอาศัยความรู้ กิจกรรมที่สร้างความมั่งคั่งจากความรู้ นั้น ยิ่งดำเนินการตัวปัจจัยหลักคือ นวัตกรรมและความรู้จะยิ่งงอกงาม อยู่ในสภาพ “ยิ่งใช้ ยิ่งงอกงาม” แต่การสร้างความรู้มั่งคั่งจากทรัพยากรธรรมชาติ ทุน และแรงงาน ยิ่งดำเนินการ ตัวปัจจัยหลักจะยิ่งร่อยหรอลงไป อยู่ในสภาพ “ใช้แล้วหมด” การพัฒนาในแนวทางแรกจึงเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

โทมัส เฮช ดีเวเวนพอร์ท (Thomas H. Deavenport, 2546) นักวิชาการชาวอเมริกัน ได้เสนอว่า ในโลกยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based society and economy) ทุกสังคมจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรม สำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาสังคม ความรู้และนวัตกรรมที่สร้างขึ้นนั้น จะต้องก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมที่มีความ

แตกต่างกันหลากหลายอย่างทั่วถึง และซับซ้อนทั้งเศรษฐกิจเพื่อการแข่งขันและเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสมดุล

ดังนั้น ทุกสังคมจะต้องพัฒนาความสามารถในการสร้างนวัตกรรมจากความรู้ เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ในยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ จะต้องทำอะไรที่แตกต่างไปจากวิธีการเก่าๆ หรือรองความคุ้นชินเก่าๆ เน้นการใช้ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ โดยมีวัฒนธรรมที่ทำให้คุณค่ากับการเรียนรู้และศักยภาพในการพัฒนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

องค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้อาจไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นวิวัฒนาการที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา ซึ่งในบางครั้งความรู้นั้นอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ทั้งในด้านการศึกษาเรียนรู้ การสร้างนวัตกรรม เทคโนโลยี และการแสวงหาทางออกที่ทำให้หลุดพ้นจากภาวะวิกฤตที่สังคมประสบอยู่ เช่น การค้นพบสังฆกรรมของพระพุทธเจ้าที่ทำให้มนุษย์โลกเกิดการตื่นรู้ การค้นพบวิธีการรักษาโรคของการแพทย์สมัยใหม่ที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ทรมานอันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บ การคิดค้นระบบคอมพิวเตอร์ ระบบอินเทอร์เน็ต และอีเมล (E-mail) หรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร เป็นต้น

การสร้างนวัตกรรมนั้น เป็นกระบวนการถ่ายทอดทางความรู้ ความคิด การกระทำ และสติปัญญาที่ทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตน ซึ่งอาจมีสองนัย คือ การสร้างและการประยุกต์ใช้นวัตกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน และการเสพหรือการนำตนเข้าสู่ผลลัพธ์ของนวัตกรรมที่คนอื่นสร้างขึ้นและขยายผลไปสู่การเรียนรู้ในด้านอื่นที่มีความเกี่ยวข้องกับภารกิจของตน ซึ่ง

การประยุกต์ใช้นวัตกรรมนั้นจำเป็นต้องใช้สติ ปัญญาในการเลือกใช้ เพื่อให้ดีต่อบวหรือตกเป็นโทษของนวัตกรรมเหล่านั้นซึ่งมีทั้งด้านบวกและด้านลบ

วิศิษฐ์ วังวิญญู (2548) กล่าวไว้ในหนังสือมณฑลแห่งพลังว่า บางครั้งเราตื่นตื่นกับของใหม่และลึ้มของเก่า ดังยุคสมัยปัจจุบันที่เราตื่นตื่นกับกระบวนการของเหตุผล โดยละทิ้งฐานของอารมณ์และการกระทำ เรามีวัตถุดิบของ เครื่องอำนวยความสะดวก หรือนวัตกรรมมากมาย แต่เราหนีไม่พ้นการเสพติดวิถีชีวิตเราจึงตกอยู่ห้วงของการเสพติดทั้งสิ่งของ ผู้คน กระบวนการและวิถีทางที่เป็นอันตรายยิ่งกว่าโรคทางกายและโรคทางจิต การเสพติดดังกล่าว คือ การติดกับดักของอวิชชาที่หมายถึงการรับรู้ในสิ่งที่คาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงหรือความไม่รู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ อันเป็นความเห็นผิดที่นำไปสู่วงวนของอวิชชาและระบบคิด (มิจจาทิฐิ) ที่นำไปสู่การไม่สร้างสรรค์ความรู้ใหม่

ดังนั้น การสร้างความรู้ใหม่และนวัตกรรม จึงมีความจำเป็นต่อการจัดการในด้านต่างๆ กรณีเช่น ถ้าเรามีความรู้และนวัตกรรมที่ช่วยเตือนภัยสึนามิที่เกิดขึ้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2547 ในประเทศแถบมหาสมุทรอินเดีย 12 ประเทศ เราอาจไม่สูญเสียบุคคลและทรัพย์สินอย่างมากมาย หรือถ้าเรามีความรู้ในด้านการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างถูกต้องและตรงกับความเป็นจริง เราอาจจะไม่มีปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม ซึ่งเกิดขึ้นในทุกปี นั่นหมายถึงว่า เรายังขาดการสร้างความรู้และนวัตกรรมที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหอย่างแท้จริง โดยเฉพาะความรู้และนวัตกรรมที่นำไปสู่การสร้างอิสรภาพแห่งตน เพราะฉะนั้น อาจถึงเวลาที่เราจำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้และความรู้ใหม่ ที่หมายถึง ความเห็นและการกระทำ

ที่ถูกต้อง แล้วสร้างนวัตกรรมให้กลายเป็นวัฒนธรรมอันเปี่ยมด้วยความสุขของผู้คนและความยั่งยืนของสรรพสิ่ง

ความรู้และจินตนาการ : ป่อเกิดนวัตกรรม

ความรู้และวิธีคิดนั้น มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรม เราจะพบว่า ประเทศที่ประสบผลสำเร็จในการสร้างนวัตกรรมในด้านต่างๆ นั้น มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และวิธีคิดเพื่อนำไปสู่การสร้างนวัตกรรม ตัวอย่างเช่น ประเทศญี่ปุ่น มีสถาบันพัฒนานวัตกรรมในระดับชาติทำหน้าที่ส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมทั้งด้านเทคโนโลยีและระบบการจัดการ เช่นเดียวกับบริษัทขนาดใหญ่ที่มีการส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมในองค์กรของตน มีการจัดการความรู้ และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

อิคุจิโร โนนากะ (Ikujiro Nonaka) ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยฮิโตสุบาชิ ผู้มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความรู้ ได้กล่าวถึงการสร้างความรู้ในองค์กรต่างๆ ว่า คือ การสังเคราะห์ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน (tacit knowledge) และความรู้ที่ชัดแจ้ง (explicit knowledge) และนำไปสู่การยกระดับให้สูงขึ้น โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “เซกิ” (SECI) ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นำไปสู่การขัดเกลาทางสังคม (socialization) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (externalization) การผนวกความรู้ (combination) และการผนึกความรู้ในตน (internalization) โดยทั้งหมดจะต้องมีพื้นที่ (เวที) เพื่อช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน และผลของการหมุนวงจร “เซกิ” ทำให้เกิดความรู้ใหม่ และพัฒนาเป็นนวัตกรรมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในการเรียนรู้ การพัฒนาองค์กร และเทคโนโลยี

ในทางยุโรปและอเมริกา การสนับสนุนให้เกิดการแข่งขันทางด้าน

นวัตกรรมเป็นสิ่งทีองค์กรแต่ละแห่งให้ความสำคัญ มีการกำหนดให้บุคลากรและองค์กรกำหนดขีดความสามารถของตนเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรม มีการจัดลำดับความสำคัญของนวัตกรรมทั้งในด้านความคิดและเทคโนโลยี โดยเฉพาะนวัตกรรมที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับโลก ตัวอย่างเช่น สำนักข่าว CNN (www.cnn.com) ได้จัดลำดับนวัตกรรมทางด้านเทคโนโลยีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระดับโลกในรอบ 25 ปี (1980-2005) ว่า ได้แก่ อินเทอร์เน็ต โครงข่ายโทรศัพท์ (cell phone) คอมพิวเตอร์ เส้นใยนำแสง (fiber optics) และ E-mail หรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

ส่วนนวัตกรรมทางการศึกษาและการแพทย์ CNN ยอมรับว่าการกำหนดแผนที่รหัสมนุษย์ (human genome mapping) การศึกษาเกี่ยวกับการแยกเซลล์ต้นแบบ (stem cells) การโคลนนิ่ง (cloning) รวมถึงการสร้างไตเทียม ฯลฯ ว่าเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาค้นคว้าและการสร้างความรู้ใหม่ นอกจากนี้ สถาบันการวิจัยและการจัดการนวัตกรรมหลายแห่ง เช่น สถาบัน Destination-Innovation แห่งประเทศอังกฤษ (www.destination-innovation.com) ได้ส่งเสริมการระดมสมองเพื่อคิดค้นและหาแนวทางเพื่อสร้างนวัตกรรมและการจัดการแนวใหม่ โดยเน้นย้ำว่า บุคคลและองค์กรจะต้องมีแผนงานหรือกลยุทธ์ที่เหมาะสมในการสร้างสรรค่นวัตกรรมของตนเอง

ในกรณีประเทศไทยนั้น หน่วยงานเช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการบริหารกองทุนพัฒนานวัตกรรม (กพน.) มหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนได้ส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมทั้งในด้านเทคโนโลยี การศึกษา และนวัตกรรมทางความคิด โดย

ผ่านการแข่งขันการสร้างนวัตกรรมในระดับชาติ การให้ทุนนักศึกษาในระดับปริญญาโท-เอกและหลังปริญญาเอก รวมถึงการให้ทุนกับองค์กรต่างๆ เพื่อให้ให้นักวิจัยรุ่นใหม่ ปรากฏชื่อของตน ได้คิดค้นเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมที่มีความเหมาะสมต่อการพัฒนา

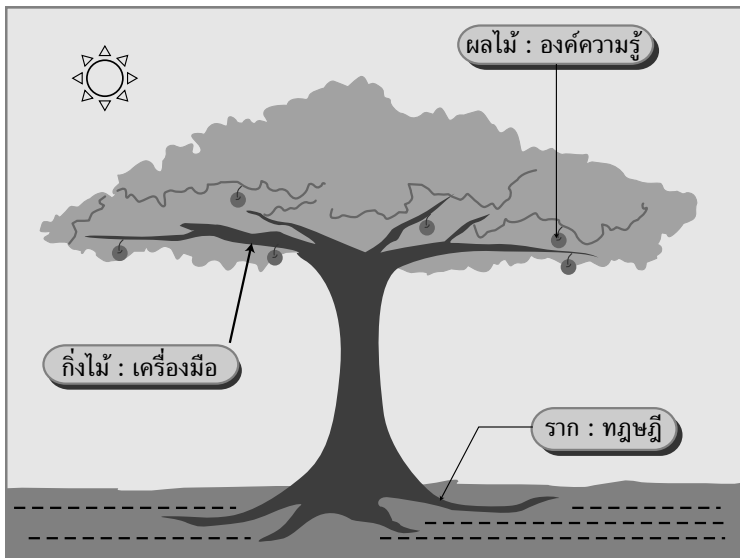
เช่นเดียวกับภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาหลายแห่งก็ส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมของตนเอง เช่น บริษัท ปตท. บางจาก มูลนิธิโลกสีเขียว องค์กรอโชก้า ฯลฯ โดยส่งเสริมการคิดค้นเพื่อสร้างผลงานและการจัดการแนวใหม่ รวมถึงการสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับการริเริ่มนวัตกรรม การเรียนรู้ /เครือข่ายการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นให้นักฝัน (idea generator) นักกิจกรรมความรู้ (knowledge activist) นักวิจัย นักจัดการความรู้ ปรากฏชื่อของตน และนักเรียน นักศึกษา นำความรู้มาสร้างนวัตกรรมหรือผลงานใหม่

การขยายฐานการเรียนรู้ของหน่วยงานต่างๆ ทำให้เกิดการตื่นตัวในการสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ (learning organization) เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของตนเอง ดังนั้น เราจะพบว่า หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนพยายามปรับตัววัฒนธรรมการทำงานขององค์กรให้เข้าสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ซึ่งเป็นองค์กรที่ทำงานผลิตผลงานไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้ การสร้างความรู้จากประสบการณ์ในการทำงาน และการพัฒนาวิธีทำงาน/ระบบงานขององค์กร ผลลัพธ์ขององค์กรแห่งการเรียนรู้ คือ ผลงานตามที่ภารกิจกำหนด การสร้างศาสตร์ สร้างความรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการกิจ รวมทั้งการสร้างคนในองค์กรที่เกิดการเรียนรู้โดยอาศัยการทำงานเป็นฐาน (วิจารณ์ พานิช, 2546)

ในกระบวนการสนับสนุนให้เกิดการสร้างนวัตกรรมนั้น วิธีคิดจินตนาการ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ และการสร้างความรู้ใหม่ เป็น

ขั้นตอนที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง บุคคลและองค์กรก็เป็นส่วนสำคัญที่ร่วมผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ โดยกระบวนการพัฒนาความคิดและวิธีการจะเป็นไปในลักษณะของการเรียนรู้ที่เป็นขั้นตอน ค่อยๆ พัฒนาไปตามลำดับ คล้ายกับ “ต้นแบบต้นไม้” (The Tree Model) ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Community Action Research) เพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งครอบคลุมในการสร้างองค์ความรู้ โดยต้นแบบต้นไม้มองว่า กระบวนการสร้างความรู้เปรียบเสมือนระบบของสิ่งมีชีวิตที่ส่วนประกอบต่างๆ ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน และสามารถสร้างส่วนประกอบต่างๆ ขึ้นมาแทนที่ได้อย่างเนื่อง เป็นกระบวนการที่จะต้องใช้เวลาในการพัฒนาการตระหนักรู้และความยึดมั่นของคนเพื่อผลักดันไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่นการพัฒนาวัฒนธรรมของโครงข่ายโทรศัพท์และโทรศัพท์มือถือ จากรูปลักษณะภายนอกและอุปกรณ์ที่ใหญ่โตในอดีต กลายเป็นโทรศัพท์ขนาดเล็กกระทัดรัด มีประสิทธิภาพในการติดต่อสื่อสารและระบบมัลติมีเดียที่สามารถให้ความรู้และรูปแบบการบันเทิงที่หลากหลายในปัจจุบัน

แผนภาพที่ 1
 ตัวแบบต้นไม้ (The Tree Model)

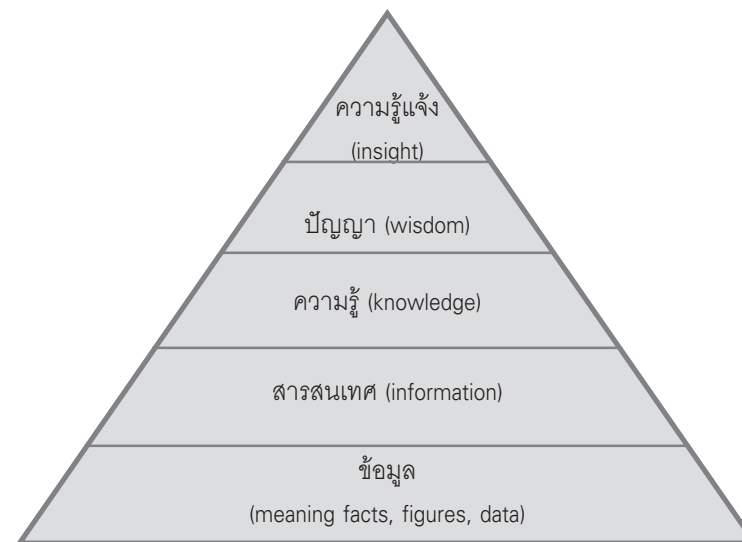

ที่มา : ตัวแบบ Tree Model : Peter Senge and Otto Scharmer, เขียน, กนกภรณ์ ชูเชิด เรียบเรียง, โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่, 2547.

ตัวแบบต้นไม้ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด ทฤษฎี เครื่องมือและประสบการณ์การทำงาน จนนำไปสู่ผลลัพธ์ทางความรู้ คือ ผลผลิต ที่เรียกว่า องค์ความรู้ และนวัตกรรม ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว (transformative process) จำเป็นต้องอาศัยเวลา การพัฒนาศักยภาพใหม่ และความสัมพันธ์เพื่อช่วยให้เกิดบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ลำดับขั้นของการคิดและการเรียนรู้ก็เช่นกัน ส่วนใหญ่มักจะเริ่มต้นจากสิ่งที่ทำให้คิดหรือวัตถุประสงค์ที่เป็นเงื่อนไขปัจจัยของการคิดและการเรียนรู้ โดยมีพัฒนาการและการประยุกต์ใช้อย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งอาจเริ่มตั้งแต่การเข้าใจในความหมาย การเห็นข้อมูลเท็จจริงในระดับปรากฏการณ์หรือข้อมูล (data) การรับรู้ในระดับสารสนเทศ (information) ซึ่งเป็นความเข้าใจต่อจากระดับปรากฏการณ์ข้อเท็จจริงไปจนถึงระดับความรู้ (knowledge) ที่เป็นประสบการณ์ของการรับรู้และความเข้าใจถึงเบื้องลึกที่มากกว่าระดับของปรากฏการณ์ และพัฒนาไปถึงขั้นปัญญา (wisdom) ความรู้แจ้งภายใน (insight) ที่เป็นการเข้าใจอย่างลึกซึ้งจนสามารถมองเห็นปรากฏการณ์และสิ่งต่างๆ ในภาพรวมได้อย่างเชื่อมโยง

แผนภาพที่ 2
 แสดงลำดับขั้นของการคิดและการเรียนรู้

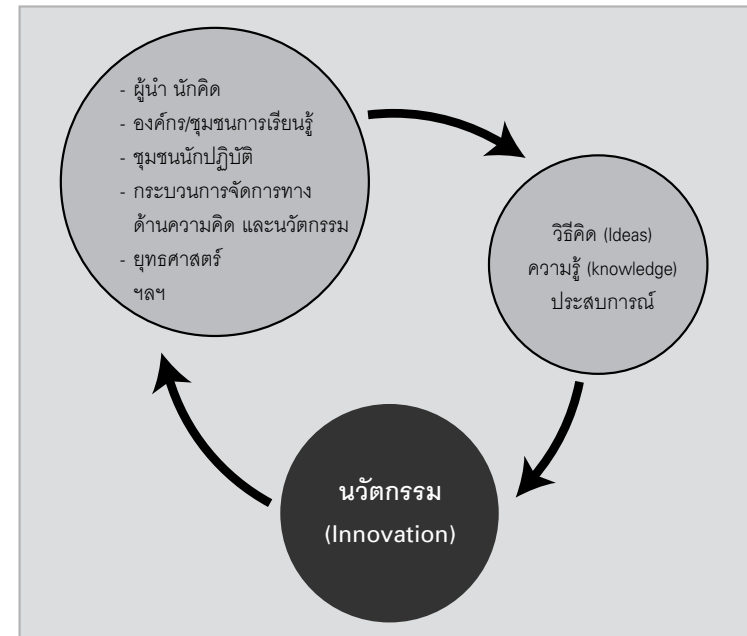

การเชื่อมโยงความรู้และวิธีคิดเป็นบ่อเกิดแห่งการสร้างสรรค์ทางปัญญาก่อนที่จะแสดงผลลัพธ์ออกมาในรูปแบบของการกระทำ และนวัตกรรม (innovation) โดยมีกระบวนการเรียนรู้ซึ่งอาจเริ่มตั้งแต่ การรับรู้จากการอ่าน การฟัง (reading-listening) การตั้งคำถาม (inquiry) การคาดการณ์ (prediction) การสนทนาอย่างสร้างสรรค์ (dialogue) และการคิดทบทวน (reflection) ซึ่งคล้ายกับหลักโยนิโสมนสิการในพุทธศาสนาที่มุ่งการคิดโดยละเอียดแยกแยะให้เห็นความเป็นจริงและน้อมเข้ามาสู่ตน

เพราะฉะนั้น “ความรู้” “วิธีคิด” และ “ประสบการณ์” จึงเป็นส่วนสำคัญแห่งการสร้างสรรค์นวัตกรรม โดยเฉพาะวิธีคิดกระบวนการระบบ (systems thinking) และการเรียนรู้ที่ประยุกต์ใช้อันเกิดจากการทำงานและการฝึกฝน

แผนภาพที่ 3

แนวคิดและกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรม

วิธีคิดที่เป็นกระบวนการระบบและการเรียนรู้ในเชิงสังเคราะห์ที่ยกระดับไปสู่การสร้างชุดความรู้ จะช่วยให้บุคคลและองค์กรเห็นภาพรวมของการเรียนรู้และค้นหาวิธีการที่ใหม่กว่าอยู่เสมอผลลัพธ์ของการใช้ความรู้ ประสบการณ์ และวิธีคิดดีๆ ก็คือ การสร้างนวัตกรรม และนวัตกรรมในแต่ละด้านจะส่งผลให้มีการปรับฐานความรู้และวิธีการทำงานจนเกิดกระบวนการย้อนกลับที่มีผลต่อระบบความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ทั้งวัฒนธรรมองค์กรและวิธีคิด ซึ่งการป้อนกลับดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับตัวนวัตกรรมที่สะท้อนไปสู่การสร้างความรู้และระบบนั้นๆ

ตามหมายของนวัตกรรม

นวัตกรรม มีนัยและความหมายที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับการประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้ของศาสตร์นั้นๆ ซึ่งคนทั่วไปมักจะเข้าใจผิดคิดว่า นวัตกรรมเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในวงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ที่จริงนวัตกรรมอาจมีความหมายที่ครอบคลุมถึงความรู้ ความสามารถในการเรียนรู้ และการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลได้จริงในสังคมมนุษย์ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า นวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่ วิธีคิด ภาษา วัฒนธรรม สิ่งอำนวยความสะดวก การเรียนรู้ และความเจริญทางสติปัญญา

“นวัตกรรม” มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “innovation” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคำกริยา “innovate” ที่มีรากศัพท์มาจากคำในภาษาลาตินว่า “innovare” แปลว่า “to renew” หรือ “ทำขึ้นมาใหม่” มีความหมายแตกต่างจากคำว่า “invention” ที่แปลว่า “ประดิษฐ์กรรม” การใช้คำว่า “นวัตกรรม” หรือ “นว” ที่มีความหมายว่า “ใหม่” นั้น ไม่ควรใช้หรือแปลว่า “นวัตกรรมใหม่” แต่ถากล่าวถึง “ประดิษฐ์กรรม” คือ สิ่งที่มนุษย์คิดค้นหรือประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่สามารถใช้คำว่า “ประดิษฐ์กรรมใหม่” โดยนัยนี้ “ประดิษฐ์กรรม” ที่ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายไม่ถือว่าเป็น “นวัตกรรม” ถ้าหาก “ประดิษฐ์กรรม” นั้น ได้รับความนิยมและมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตของมนุษย์จึงเรียกว่า เป็น “นวัตกรรม เช่น เตาไมโครเวฟ ซึ่งในช่วงแรกยังไม่เป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย ต่อมาถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น เตาไมโครเวฟ จึงเป็น “นวัตกรรม” เพราะเข้าไปมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดพฤติกรรมแบบใหม่หรือการยอมรับในสิ่งใหม่ (ประพนธ์ ผาสุขยิต, 2547)

ประพนธ์ ผาสุขยิต (2547) กล่าวว่า นวัตกรรม คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คน เป็นเรื่องของการเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กับเรื่องของสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงจากประดิษฐ์กรรมให้เป็นวัฒนธรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้คนในสังคม โดยจะต้องคำนึงถึงบริบทและสภาวะแวดล้อมที่นวัตกรรมนั้นเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยนวัตกรรมนั้น สามารถคิดค้นและพัฒนามาจากประดิษฐ์กรรมทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือความคิดและกระบวนการในศาสตร์อื่นๆ

ในนามธรรมหรือความคิด “นวัตกรรม” หมายถึง การคิดค้นทางสติปัญญาของมนุษย์ที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการสร้างแบบแผนการดำรงชีวิตที่อิสระจากพันธนาการทางความคิดและการหลุดพ้นไปจากความคุ้นชินในวิถีการปฏิบัติแบบเดิมๆ เป็นชีวิตใหม่ที่มีการเรียนรู้และการจัดการตนเองอย่างต่อเนื่อง

ในการเสริมสร้างศักยภาพคน “นวัตกรรม” เป็นแนวคิด หลักการ และการค้นหาวิธีการใหม่ๆ มาดำเนินการเพื่อให้คนและหมู่คณะเป็นบุคคลที่พึงประสงค์ มีความรู้ ความสามารถ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีสติปัญญาที่เหมาะสมกับความเป็นอยู่และรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นวัตกรรมในการเสริมสร้างศักยภาพคน จึงเริ่มต้นด้วยความเชื่อมั่นในพลังแห่งความคิดที่ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้ ฝึกฝนได้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

ในเชิงเศรษฐศาสตร์ “นวัตกรรม” หมายถึง การนำแนวความคิดใหม่หรือการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่แล้วมาใช้ในรูปแบบใหม่ เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการทำในสิ่งที่แตกต่างจากคนอื่น โดย

อาศัยการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราให้กลายเป็นโอกาส (opportunity) และนำไปสู่แนวความคิดใหม่ที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เน้นการสร้างสรรค์ การวิจัยและการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งก่อให้เกิดนวัตกรรมทางเทคโนโลยี (technological innovation) เพื่อประโยชน์ในเชิงพาณิชย์และการพัฒนาสังคม (พันธุ์อาจ ชัยรัตน์ , www.xaap.com)

ในด้านการศึกษา “นวัตกรรม” หมายถึง การนำเอาสิ่งใหม่ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของความคิดหรือการกระทำ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์เข้ามาใช้ในระบบการศึกษา เพื่อมุ่งหวังที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีอยู่เดิมให้ระบบการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว เกิดแรงจูงใจในการเรียน ช่วยให้ประหยัดเวลาในการเรียน และมีผลต่อการเปลี่ยนวิถีคิด ระบบคุณค่า และพฤติกรรม เช่น การจัดห้องเรียนชุมชน การใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน การใช้วีดิทัศน์เชิงโต้ตอบ สื่อหลายมิติและอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

โดยนัยอื่นๆ “นวัตกรรม” หมายถึง ความคิด การปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อนหรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดี มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงกว่าเดิม อีกทั้งยังช่วยประหยัดในด้านเวลาและแรงงาน โดยเป็นการนำวิธีการใหม่ๆ มาปฏิบัติหลังจากได้ผ่านการทดลองหรือได้รับการพัฒนามาเป็นขั้นๆ เริ่มตั้งแต่การคิดค้น (invention) การพัฒนา (development) ซึ่งอาจจะเป็นไปในรูปของโครงการนำร่อง (pilot project) แล้วจึงนำไปสู่การปฏิบัติจริงที่มีความแตกต่างไปจากแบบแผนการปฏิบัติแบบเดิมๆ ที่เคย

ปฏิบัติมา หรืออาจเป็นการทำให้ใหม่ขึ้นอีกครั้ง ซึ่งหมายถึง การปรับปรุงสิ่งเก่าและพัฒนาศักยภาพของบุคลากร ตลอดจนหน่วยงานหรือองค์กรนั้นๆ โดยนวัตกรรม ไม่ใช่การขจัดหรือล้มล้างสิ่งเก่าให้หมดไป แต่เป็นการปรับปรุงเสริมแต่งและพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม

ข้อสังเกต

นวัตกรรม เป็นความคิดหรือการกระทำในสิ่งใหม่ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นเทคโนโลยีขั้นสูง ที่นักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาอาชีพเท่านั้น จะคิดหรือทำขึ้นใหม่ แต่เป็นสิ่งที่ใครก็ได้ ที่มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถพัฒนา ปรับปรุงในกิจกรรมที่ตนเองทำอยู่ให้เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปหรือในกลุ่มสาขาอาชีพเดียวกัน ก็ถือเป็นผู้สร้างนวัตกรรมได้ ชาวนาที่ปรับปรุงพันธุ์ข้าวและพัฒนารูปแบบการปลูกข้าวในแนวใหม่ที่ให้ผลผลิตที่ดีกว่าเดิมทั้งต่อตัวเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม ก็ถือว่าเป็นผู้สร้างนวัตกรรมได้ ดังนั้น เราจึงมีนวัตกรรมเกิดขึ้นใหม่อย่างมากมายในทุกสาขาอาชีพ เพียงแต่นวัตกรรมนั้นจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

นวัตกรรม แบ่งออกเป็น 3 ระยะ

- ระยะที่ 1 มีการประดิษฐ์คิดค้น (innovation) ขึ้นมาใหม่หรือเป็นการปรับปรุงของเก่าให้เหมาะสมกับกาลสมัย
- ระยะที่ 2 พัฒนาการ (development) มีการทดลองในแหล่งทดลองจัดทำอยู่ในลักษณะของโครงการทดลองปฏิบัติก่อน (pilot project)
- ระยะที่ 3 การนำเอาไปปฏิบัติในสถานการณ์ทั่วไป ซึ่งจัดว่าเป็นนวัตกรรมขั้นสมบูรณ์

นวัตกรรมการเรียนรู้

นวัตกรรมการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับความรู้และวิธีคิดตามที่กล่าวแล้ว เพราะเป็นเรื่องของการเรียนรู้และกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ถ้าเราจะให้ความสำคัญ “ความรู้” “วิธีคิด” หรือ “ความคิดดีๆ” ว่ามีความหมายมากกว่า “นวัตกรรม” ก็สามารถจะกล่าวได้เช่นนั้น แต่ทั้งสองสิ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง นวัตกรรม เป็นผลลัพธ์ของการใช้ความรู้และความคิด โดยความรู้และความคิดของบุคคลนั้นจะพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ก็มาจากการสร้าง “การใช้” และ “การแลกเปลี่ยน” ซึ่งทั้งหมดเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “นวัตกรรมการเรียนรู้” เหมือนความหมายของ “การเรียนรู้” ที่มีเพียงแค่การอ่าน การเขียน หรือการเข้าใจเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่มาจากการเรียนรู้และผลของการเรียนรู้ทั้งหมด

นวัตกรรมการเรียนรู้ เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางความคิดและวิธีการเรียนรู้ ที่มีพัฒนาการและการประยุกต์ใช้อย่างเป็นขั้นตอน เป็นการจัดการความรู้เพื่อสร้างชุดความรู้ใหม่ และเป็นไปเพื่อความเปลี่ยนแปลงและความเข้าใจอย่างแท้จริง มิใช่เป็นเพียงแค่การรับรู้ กล่าวคือ **เป็นการเปลี่ยนแปลงจากความไม่รู้ สู่การรู้อย่างเข้าใจ จากสภาพมี ปัญหาไปสู่สภาวะแห่งการไร้ปัญหาหรือจากความทุกข์ไปสู่ความสุข** มีความเกี่ยวข้องกับวิธีคิด กระบวนการ และการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม

ชัยวัฒน์ บุณนา (2547) กล่าวว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ เป็นกระบวนการบำบัด (therapy) และก้าวพ้นจากสภาวะไร้พลัง ไปสู่ความมีพลัง (empowerment) ปลดปล่อยบุคคล ให้หลุดพ้นไปจากสภาวะไร้สมรรถภาพทางจิตและทางปัญญา (mind and wisdom impotency) ไปสู่สภาวะแข็งแกร่งทางจิตใจ อารมณ์ และวุฒิปัญญา มีความเชื่อมั่นใน

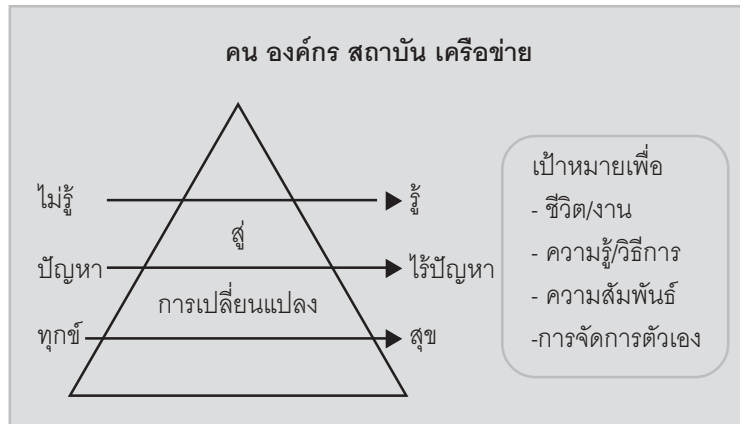
ตนเองและในสิ่งที่ตนกระทำ

วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2547) กล่าวว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ มีความเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ เพื่อให้รู้จริงและสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดจากปัญหาอุปสรรค เป็นการเรียนรู้เรื่องของชีวิต เริ่มต้นจากการทบทวนตนเอง ทำความรู้จักและเข้าใจตนเอง โดยใช้ “ปัญหา” และ “ปัญญา” เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ และจะต้องเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันจบ

ประพนธ์ ผาสุขยัต (2547) กล่าวว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการสร้างสรรค์การเรียนรู้ของคนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับความรู้วิธีการ และการจัดการกับความสัมพันธ์ของความรู้ ผู้คน และการนำไปใช้ในวิถีชีวิต โดยการนำเอาสิ่งใหม่ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปแบบของความคิดหรือการกระทำ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์เข้ามาใช้ในการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนางานและพัฒนาชีวิต โดยนวัตกรรมการเรียนรู้ จะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องอาศัย “วิธีคิด” ที่ออกนอกกรอบเดิม คือ จะต้องออกจาก “ร่อง” และ “ช่องทาง เดิม ๆ” ที่คุ้นชิน หรืออาจเรียกได้ว่า จะต้องพลิกกระบวนทัศน์ (shift paradigm) เกี่ยวกับการเรียนรู้ที่มีอยู่เดิม เปลี่ยนจากการศึกษาเพียงเพื่อ “ให้ ได้รู้ไว้” หรือการรับรู้มาเป็นการเรียนรู้ที่นำมาใช้ใน “การพัฒนางานพัฒนาชีวิต”

นวัตกรรมการเรียนรู้ นั้น มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาร่วมกันด้วยความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์และวิถีแห่งธรรมชาติ เป็นการเลื่อนไหลไปมา (flow) แห่งความรู้และความไม่รู้ การเกิดขึ้น การสืบต่อ และการแตกดับแห่งสรรพสิ่ง เป็นกระบวนการสร้างสรรค์การเรียนรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกันชีวิตและงาน เริ่มต้นจากปัญหาและพัฒนาไปสู่ปัญญาที่มีความแนบชิดกับวิธีคิด ความรู้ และการประยุกต์ใช้ที่ทรงพลัง

แผนภาพที่ 4
 นวัตกรรมการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

แผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ นั้น เป็น กระบวนการและผลลัพธ์ของการใช้ความรู้ ความคิด ประสบการณ์ใน การแก้ไขปัญหาและการใช้ปัญญาไปสู่การเปลี่ยนแปลง เพื่อการจัดการ ชีวิต การทำงาน การพัฒนาความรู้ และการจัดการความสัมพันธ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคน องค์กรและเครือข่ายการเรียนรู้

หลักเกณฑ์การพิจารณาว่า สิ่งใด คือ นวัตกรรมการเรียนรู้

- เป็นแนวคิด หลักการ วิธีการหรือประดิษฐ์กรรมใหม่ทั้งหมดหรือบางส่วน
- มีการพิสูจน์ ทดลองด้วยการศึกษาเรียนรู้อย่างจริงจังว่า จะช่วยให้ การดำเนินงานบางอย่างมีประสิทธิภาพสูงขึ้น
- นำไปสู่การเรียนรู้ในชีวิตและการทำงาน หรือนำไปสู่การแก้ปัญหา สร้างสุข
- เกี่ยวข้องกับบริบทและเชื่อมโยงคน ความรู้ องค์กร และการจัดการ
- มีการนำวิธีการเชิงกระบวนการระบบมาใช้ในการพิจารณาองค์ประกอบ ทั้งส่วนข้อมูล กิจกรรม ที่นำเข้าไป (input) ในกระบวนการ (process) และผลลัพธ์ (output/outcome) ก่อนที่จะทำการเปลี่ยนแปลง หรือมี การยอมรับ
- มีการพิสูจน์ได้ ประเมินผลได้ และให้ผลกระทบในทิศทางเดียวกัน

นวัตกรรมการเรียนรู้...
เส้นทางแห่งการสร้างสรรค

“

การสร้างนวัตกรรมต้องอาศัยความรู้
กิจกรรมที่สร้างความแข็งแกร่งจากความรู้นั้น
ยิ่งดำเนินการ
ตัวปัจจัยหลัก คือ นวัตกรรมและ
ความรู้ที่ยังงอกงาม
หรืออยู่ในสภาพที่ยังไว้ ยิ่งงอกงาม

”

องค์ประกอบในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้

โดยเหตุที่นวัตกรรมการเรียนรู้มีความเกี่ยวข้องกับคน ความรู้ และ
ผลลัพธ์ของการใช้ความรู้ คือ การสร้างสรรค์นวัตกรรม เพราะฉะนั้น จึง
มีองค์ประกอบหลายประการที่มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างนวัตกรรม
ในที่จะกล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) กระบวนการคิดและจินตนาการ
- 2) องค์กร/ชุมชนแห่งการเรียนรู้
- 3) กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการ

1. กระบวนการคิดและจินตนาการ

ความคิดและจินตนาการนั้น มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของ
มนุษย์ วิธีคิดที่เป็นกระบวนการจะช่วยให้บุคคลได้ออกแบบความคิดไป
สู่สิ่งที่เป็นรูปธรรม การคิดที่หลุดไปจากความคุ้นชินเดิมๆ เป็นพื้นฐาน
สำคัญในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรมของมนุษย์

แต่ลำพังความคิดเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการสร้างนวัตกรรม บุคคลจะต้องมีความมานะอดทน ฝึกฝน เพื่อเรียนรู้ไปสู่เป้าหมายซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับจินตนาการ ความรู้ และประสบการณ์

ตัวอย่างเช่น สองพี่น้องตระกูลไรท์ วิลเบอร์ (1867-1912) และออร์วิล ไรท์ (1871-1948) ชาวอเมริกา ผู้ใช้จินตนาการและความใฝ่ฝันที่จะบินอยู่บนฟากฟ้าได้ดังนก เป็นเครื่องนำทางไปสู่การสร้างนวัตกรรม โดยทั้งสองพยายามคิดค้นสร้างเครื่องบินขึ้นจากจักรยานที่มีปีกขนาดใหญ่ในระหว่างที่ตนเองเป็นช่างซ่อมจักรยาน แต่เครื่องยนต์ติดขัดบินไม่ได้ พวกเขาไม่ละทิ้งความฝันและความพยายามจนสามารถสร้างเครื่องบินลำแรกที่มีลักษณะคล้ายเครื่องร่อนปีกทำด้วยผ้าเครื่องยนต์ขนาด 12 แรงม้า ซึ่งสามารถบินได้ระยะสั้นๆ พวกเขาพัฒนาปรับปรุงเครื่องบินอย่างต่อเนื่อง พยายามทดลองการบินครั้งแล้วครั้งเล่านับ 1,000 ครั้ง จนสามารถพัฒนาเป็นเครื่องบินลำแรกของโลกได้สำเร็จ โดยในปี ค.ศ.1909 ออร์วิล ไรท์ ก็นำเครื่องบินของเขาบินข้ามช่องแคบอังกฤษและจดทะเบียนสิทธิบัตรเป็นผู้บุกเบิกพัฒนาเครื่องบิน ซึ่งจุดประกายความคิดและความพยายามของพวกเขาได้นำไปสู่การพัฒนาเครื่องบินที่มีความเจริญก้าวหน้าต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

เช่นเดียวกับนักคิด นักปราชญ์ท่านอื่นๆ ที่ใช้ความคิดในการค้นหาสิ่งที่เปลี่ยนไปจากมุมมองและวิถีปฏิบัติแบบเดิมๆ เช่น เจ้าชายสีหัตถ์ละที่ทรงคิดแสวงหาหนทางที่หลุดพ้นไปจากความทุกข์ โดยมองว่า เมื่อมนุษย์มีความทุกข์ ก็จะต้องมีแนวทาง/มรรควิธีที่จะดับทุกข์ พระองค์จึงศึกษาค้นคว้าและลงมือปฏิบัติบำเพ็ญเพียรด้วยพระองค์เอง จนบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จินตนาการและวิถีคิดของพระพุทธเจ้าและสองพี่น้องตระกูลไรท์ แสดงให้เห็นการคิดเชิงกระบวนการที่มองเห็นสรรพสิ่งเป็นองค์รวม เชื่อมโยงเหตุปัจจัยเข้าด้วยกัน ผนวกกับความวิริยะอุตสาหะ และการบำเพ็ญเพียรอย่างอุกฤษฏ์ จึงทำให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

อย่างไรก็ตาม วิถีคิดของมนุษย์นั้นมามากมาย ไม่สามารถจะกล่าวได้ว่า วิถีคิดแบบใดมีความสมบูรณ์กว่ากัน วิถีคิด การกระทำ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการคิดและการกระทำนั้นส่วนใหญ่มักจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไข บริบททางสังคมและสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ซึ่ง ข้อมูล และประสบการณ์ที่บุคคลได้รับจะมีส่วนช่วยให้บุคคลคิดเชิงกระบวนการและหาแนวทาง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและการแก้ไขปัญหาที่ตรงจุดมากขึ้น ในที่จะกล่าวถึงวิถีคิดที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1.1 วิถีคิดตามหลักพุทธศาสนา วิถีคิดและกระบวนการคิดตามหลักพุทธศาสนานั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการเสริมสร้างเรียนรู้ที่มาจากภายในจิตใจ โดยพุทธศาสนามองว่า ความสุขของมนุษย์เกิดจากการรู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้องทั้งต่อตนเองและผู้อื่น การรู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง คือ การรู้จักพูดเป็น คิดเป็น ทำเป็น โดยการคิดเป็นหรือการคิดอย่างถูกต้องเป็นศูนย์กลางที่ทำหน้าที่บริหารการดำเนินชีวิตทั้งหมด คอยชี้แนะและควบคุมการกระทำ เหมือนพุทธพจน์ที่ว่า **“มนุษย์มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นประธาน”** การคิดจะเริ่มเข้ามามีบทบาท เมื่อมนุษย์ได้รับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย หากคิดเป็นหรือคิดดีก็จะเป็นการเลือกรับแต่สิ่งที่ดีๆ เมื่อรับแล้ว จะเกิดการคิดตีความเชื่อมโยงและตอบสนองออกมาเป็นการกระทำ ในขั้นตอนนี้จะมีสิ่งปรุงแต่งความคิดเข้ามา ได้แก่ อารมณ์ ชอบ ชัง คติ และอคติต่างๆ

ซึ่งมีผลต่อการตีความเชื่อมโยงและการกระทำ ถ้าคิดเป็น คิดถูกโดยรู้เท่าทันถึงสิ่งปรุงแต่งต่างๆ จะสามารถบริหารการกระทำหรือพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม

กระบวนการคิดเป็นนั้น เป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาได้ ฝึกฝนได้ โดยใช้กระบวนการที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือการพัฒนา 3 ระดับตั้งแต่ระดับขั้นพื้นฐานคือ ศิลสิกขา การพัฒนาทางกาย วาจา อันเป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ สมာธิสิกขา การพัฒนาในระดับจิตใจที่เป็นเรื่องของ การรักษาอารมณ์และจิตใจ และปัญญาสิกขาการศึกษาเกี่ยวกับเหตุผล ความรู้ และฐานของอารมณ์ความคิด โดยพุทธศาสนามองว่า สัมมาทิฏฐิ เป็นบูรพาคของการศึกษาที่นำไปสู่กระทำที่ดีงามสามารถดับทุกข์และแก้ปัญหาได้ ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และสัมมาทิฏฐิในทางพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) ปัจจัยภายนอก ที่เรียกว่า ปรโตโมสะ ได้แก่ การแนะนำ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอดของเหล่ากัลยาณมิตร เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน ญาติ สื่อมวลชน ฯลฯ ซึ่งเป็นพื้นฐานการพัฒนาคน กล่าวคือ คนจะเรียนรู้ได้และรู้จักตนเองจะต้องอาศัยปรโตโมสะ คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากบุคคลอื่น

2) ปัจจัยภายใน หรือโยนิโสมนสิการ ได้แก่ การคิดเป็น คิดถูก ต้องโดยแยกแยะมองเห็นความต่างและความเป็นองค์รวม เป็นความสามารถที่บุคคลรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ โดยหลักโยนิโสมนสิการมีองค์ประกอบอยู่ 4 ส่วน คือ

- การคิดอย่างเข้าถึงความจริง
- การคิดอย่างมีลำดับขั้นตอนไม่สับสน

- การคิดอย่างมีเหตุผล
- การคิดอย่างมีเป้าหมาย

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2546) กล่าวถึงวิธีคิดตามหลักโยนิโสมนสิการในหนังสือพุทธธรรมว่า มีวิธีคิดหลายประการที่จำเป็นต่อการเรียนรู้และการจำกัดวิชา เช่น วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การคิดไปหาสาเหตุของสภาพการณ์นั้นๆ เพื่อให้รู้ต้นตอของเหตุการณ์ คิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ คือ การคิดให้เห็นถึงองค์ประกอบในแต่ละด้านว่ามีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร คิดแบบสามัญลักษณะ คือ การคิดให้เห็นความเป็นจริงของสภาวะการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วิธีคิดแบบอริยสังข์ คือ การคิดแก้ปัญหาที่มองถึงเหตุปัจจัยและหาวิธีในการแก้ไขปัญหา วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ การคิดตามหลักการและความมุ่งหมายให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย ฯลฯ

การคิดตามพุทธศาสนานั้นมีมากมาย แต่การที่จะให้เกิดปัญญาญาณและความรู้แจ้งบางครั้งอาจไม่จำเป็นต้องคิด เพราะการหยุดนิ่งทางความคิด ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ พฤติกรรมใหม่ พระภิกษุหรือบุคคลที่ปล่อยวางทางความคิดไม่ยึดกับวิจิกิจจา คือ ความลังเลสงสัย ก็สามารถก้าวผ่านไปสู่ความเป็นพระอริยบุคคลหรือความเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ได้ เพราะถ้ายังมีความลังเลสงสัยจะทำให้บุคคลนั้นไม่มองเห็นความเป็นจริงที่ซ่อนอยู่ภายใน เช่น กิเลสที่ฝังลึกและอวิชชา เป็นต้น เพราะติดเงื่อนไขของการสงสัย ดังนั้น การคิดและไม่คิดจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และพัฒนาการเรียนรู้ไปสู่การสร้างความรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

1.2 วิธีคิดกระบวนระบบ (systems thinking) ปีเตอร์ เอ็ม เซงเก้ (Peter M. Senge) ผู้อำนวยการขององค์กรแห่งการเรียนรู้ Center for Organizational Learning แห่ง MIT Sloan School of Management ผู้นำด้านวิธีคิดกระบวนระบบ ได้เขียนหนังสือ The Fifth Discipline : The Art and Practice of the Learning Organization จัดพิมพ์ในปี ค.ศ.1990 เป็นหนังสือติดอันดับขายดีในสหรัฐอเมริกา มีการแปลเป็นภาษาอื่นๆ และแพร่หลายไปทั่วโลก แนวคิดของเซงเก้ มุ่งเน้นการให้คำแนะนำภาคปฏิบัติ แก่องค์กรที่ต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่ “องค์กรแห่งการเรียนรู้” ที่เน้นการสร้างภารกิจ ความรู้ และบุคคลแห่งการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน โดยหลักการเปลี่ยนแปลงขององค์กรไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้และบุคคลแห่งการเรียนรู้ของเซงเก้นั้นมี 5 ประการ คือ

- 1) การคิดกระบวนระบบ (systems thinking)
- 2) การพัฒนาศักยภาพ/ความเชี่ยวชาญในการสร้างพลังแห่งตน (personal mastery)
- 3) แบบจำลองความคิด (mental models)
- 4) การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (building shared vision)
- 5) การเรียนรู้เป็นทีม (team learning)

ในหลัก 5 ประการขององค์กรแห่งการเรียนรู้ นั้น ผู้ที่ได้อ่านงานของเซงเก้ ยอมรับว่า การคิดกระบวนระบบ (systems thinking) เป็นหลักการที่สำคัญมากกว่า 4 ข้อที่เหลือ เพราะเป็นการคิดเชื่อมโยง คิดเชิงสังเคราะห์ ที่มองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของระบบที่เป็นไปในลักษณะของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ทำให้เกิดมุมมองใหม่ การคิดใหม่ และนำไปสู่การเรียนรู้ของบุคคลและองค์กร ซึ่งเป็นการต่อยอดให้เห็นความสำคัญ

ของวิธีคิดว่า มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ

ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2546) ผู้นำด้านวิธีคิดกระบวนระบบในประเทศไทย กล่าวว่า วิธีคิดกระบวนระบบเป็นวิธีคิดที่พ้นจากการคิดเชิงวิเคราะห์ เพราะการคิดเชิงวิเคราะห์จะมีสมมติฐานว่า ในขณะที่เรากำลังศึกษา สิ่งเหล่านั้นจะหยุดนิ่งทำให้สามารถถอดองค์ประกอบออกเป็นชิ้นๆ ได้ และความสัมพันธ์ระหว่างชิ้นส่วนหรือองค์ประกอบมิได้เป็นสิ่งสำคัญ แต่โลกแห่งความเป็นจริงนั้น ไม่มีสิ่งไหนหยุดนิ่ง ทุกสรรพสิ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ว่าในตัวบุคคล ครอบครัว ที่ทำงาน ชุมชน หรือในสังคม การนำวิธีคิดกระบวนระบบ มาช่วยวิเคราะห์จะช่วยให้เรามองเห็นสิ่งต่างได้ชัดเจนขึ้น เห็นความเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวของสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น และที่สำคัญเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในระบบว่า มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรและเป็นระบบเปิดที่เป็นการเรียนรู้ตลอดเวลา

ปิยนาด ประยูร (2548) ผู้เขียนหนังสือ วิธีคิดกระบวนระบบ (systems thinking) กล่าวถึง วิธีคิดกระบวนระบบว่า จะช่วยให้เรามองเห็นสิ่งต่างๆ ได้เป็นระบบมากขึ้น โดยวิธีคิดที่เป็นกระบวนระบบจะช่วยให้เกิดมุมมองใหม่ คือ มองเห็นโลกรอบตัวเราเป็นองค์รวมมากกว่าจะเห็นเพียงเหตุการณ์แต่ละครั้ง หรือเห็นภาพชีวิตอย่างมีพลวัตมากกว่าเห็นเป็นภาพนิ่ง เห็นและตระหนักว่าส่วนย่อยของแต่ละระบบมีความสัมพันธ์ต่อกันและมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

วิธีคิดกระบวนระบบทำให้รู้ว่า “อะไร” ที่เกิดขึ้นรอบตัวเรานั้นล้วนขึ้นอยู่กับ “ตำแหน่งของเรา” ในระบบขณะนั้นด้วย เกิดการทำทลายสมมติฐานเดิมที่พยายามเข้าถึงความเป็นจริง และเป็นการคิดเพื่อให้เกิดการตั้ง

คำถามใหม่ เมื่อบางอย่างหรือสถานการณ์นั้นๆ ไม่เป็นไปตามที่ได้คาดการณ์ไว้

วิธีคิดเชิงกระบวนการระบบทำให้เราเห็นว่า คำตอบที่ถูกต้องไม่ได้มีเพียงคำตอบเดียว แต่มีการกระทำที่เติมไปด้วยศักยภาพที่แตกต่างหลากหลาย ดังนั้น หลักการของวิธีคิดกระบวนการระบบจึงครอบคลุม “การเรียนรู้เพื่อให้เห็นและรู้จัก” (learning to recognize) ว่าความเป็นไปได้ที่เราจะทำนั้นสามารถ “แตกแขนง” ออกไปได้ ซึ่งทำให้เราต้องสนใจพิจารณาทุกทางเลือกและเลือก เพราะการที่เราจะได้ผลลัพธ์ที่ดีจากระบบซับซ้อนนั้น ขึ้นอยู่กับการทำเอามิติหลายแง่มุมออกมาให้เห็นให้มากที่สุด การคิดเชิงกระบวนการระบบจะชี้ให้เราเห็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเห็นความจำเป็นที่ต้องร่วมมือกัน

ส่วนผลของการคิดเชิงกระบวนการระบบจะทำให้เราเห็นว่า ทุกอย่างมีระบบและขั้นตอน เหมือนเรามีข้าวทั้งงานที่จะกินให้หมด แต่เอากินได้ที่ละคำ เรื่องที่ยากและซับซ้อนก็เช่นกัน เราไม่สามารถจะจัดการให้เสร็จในทันทีทันใด และต้องอดทนเพื่อจะทำให้สำเร็จตามจังหวะและเวลา การคิดในแง่มุมที่หลากหลาย การให้ความสำคัญกับส่วนย่อย การมองอย่างเป็นองค์รวม การมองเห็นปัญหาจากการคิดวิธีเก่าๆ และการอดทนรอจังหวะ เวลาเพื่อให้งานประสบความสำเร็จ เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการเรียนรู้และเข้าใจ โดยเฉพาะการนำมาปรับใช้เพื่อสร้างสรรค์ด้านการเรียนรู้และการสร้างผลงานใหม่

1.3 วิธีคิดแบบเชื่อมโยงและการแก้ปัญหาแบบ TRIZ การคิดแบบเชื่อมโยงเป็นหลักการคิดแบบ Causal loops (<http://www.systemsprimer.com>) ซึ่งเป็นวิธีการลากเส้นเพื่อค้นหาความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ

ที่เกิดขึ้น ค้นหาเหตุและผลในการเกิดขึ้นขององค์ประกอบต่างๆ ในระบบ และการค้นหาความเป็นเหตุเป็นผลกัน มิใช่การนำปัจจัยหรือองค์ประกอบมากองรวมกัน แต่ใช้วิธีลากเส้นในรูปแบบของการตั้งคำถามถึงสิ่งซึ่งทำให้เกิดปัจจัยหรือองค์ประกอบนั้น การตั้งคำถามจะทำให้เห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแต่ละส่วน ทำให้เกิดมุมมองและเห็นว่า เพราะสิ่งนั้นมี สิ่งนี้จึงเกิดได้ คล้ายกับหลักอภิปัจจัยตาในทางพุทธศาสนาที่ว่า “เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น” การค้นหาเหตุปัจจัยด้วยการลากเส้นแบบ Causal loops จึงเป็นหนึ่งในวิธีการฝึกฝนของวิธีคิดกระบวนการระบบและเป็นพื้นฐานของการเล่าเรื่องจากการลากเส้นและการค้นหาความสัมพันธ์อันเป็นหลักการของการเรียนรู้

ส่วนการแก้ไขปัญหาแบบ TRIZ หรือหลักการ/วิธีคิดเพื่อแก้ไข ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเทคนิคทางด้านนวัตกรรม (Tools for innovation and inventive problem solving) เป็นหลักการเพื่อตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นจากประดิษฐ์กรรมและการแก้ปัญหาเชิงนวัตกรรม (Theory of the solution of inventive problems) (www.triz40.com) ข้อดีของ TRIZ คือ การนำไปใช้แก้ปัญหาทางเทคนิคและวิธีการเรียนรู้ที่เป็นผลมาจากการแปลงความคิดสู่วิธีการปฏิบัติ ซึ่งหลายครั้งความคิดดีๆ มักจะถูกปิดลงด้วยเพราะขาดเทคนิคที่เป็นส่วนผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น การขาดเทคนิค AIC ซึ่งเป็นเทคนิคการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมไม่สามารถระดมความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการได้ หรือการขาดเครื่องมือสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการที่จะศึกษาเกี่ยวกับกลไกทางด้านคอมพิวเตอร์ เป็นต้น โดย TRIZ มีหลักการ 40 ข้อร่วมกับตารางแมทริกซ์ความขัดแย้งที่เกิดจากการประดิษฐ์ ซึ่งอาจเริ่มจากการ

วิเคราะห์หน้าที่และความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การคิดค้นสิ่งประดิษฐ์หรือแผนงานที่ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน การคาดการณ์ล่วงหน้า การกำหนดให้เห็นถึงความสำเร็จและความล้มเหลวในสิ่งที่จะดำเนินการ รวมถึงการค้นหาแนวทางในลักษณะของการเฝ้ามองความเจริญเติบโตตามลำดับหรือเห็นวิวัฒนาการของเทคนิคและการสร้างความรู้

วิธีคิดที่เป็นกระบวนการระบบและการจัดประกายทางความคิดดังกล่าว มีจุดร่วมกันหลายประการที่นำไปสู่การสร้างสรรคนวัตกรรมการเรียนรู้ คือ

1) การบูรณาการทางความคิด ได้แก่ การมองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วนประกอบออกเป็นชิ้นๆ แต่อาศัยส่วนประกอบเหล่านั้นเป็นเครื่องมือสู่การสร้างจินตนาการ และความรู้ใหม่

2) การคิดที่เป็นเหตุเป็นผล โดยเชื่อมโยงกับบริบทและเทคนิคที่เกี่ยวข้อง ไม่ละทิ้งฐานของเหตุผลและอารมณ์ความรู้สึกที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน

3) การคิดใหม่ โดยอาศัยฐานความรู้และการปรับปรุงจากวิธีการเดิม ซึ่งเราจะสังเกตได้ว่า วิธีการใหม่ๆ บางอย่างนั้นมีพัฒนาการจากการคิดและการกระทำที่ต่อเนื่อง

4) การตั้งคำถามจากการคิดและการรับรู้ที่นำไปสู่การแสวงหาความรู้และทางออกในแนวทางใหม่ นวัตกรรมที่เกิดขึ้นในโลกส่วนใหญ่เกิดจากการคิดตั้งคำถามและการค้นคว้าอย่างจริงจัง

5) การลงมือทำในสิ่งที่แตกต่างหรือกล้าเสี่ยงเพื่อหาทางออกที่ดีกว่าอันเป็นผลมาจากการคิดเชิงกระบวนการระบบนั้น

นอกจากวิธีคิดและจินตนาการของบุคคลแล้ว นวัตกรรมการเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ที่บุคคลได้รับเมื่อเผชิญกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ดังเช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้นำความคิดด้านวนเกษตร จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้ที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการแข่งขันในระบบทุนนิยมไปสู่ระบบการจัดการแบบวนเกษตรและการพึ่งพาตนเอง เพราะได้รับประสบการณ์ความล้มเหลวในการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ชีวิตจากสภาพปัญหาก่อนที่จะพบกับแนวทางที่ให้บทเรียนกับตนเอง โดยเขาเสนอว่า การพัฒนาความคิดและบุคคลที่เป็นผู้สร้าง “นวัตกรรมการเรียนรู้” นั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1) การรู้จักและเข้าใจ “ตนเอง” “ชีวิต” และ “สิ่งแวดล้อม”

2) การแสวงหา “ความรู้” และ “ทางออก” ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา และบริบททางสังคม เพื่อให้หลุดพ้นจากสภาวะที่ไร้พลังไปสู่ความสมบูรณ์ด้วยพลังสร้างสรรค์ทางสติปัญญาและอารมณ์

3) การใช้ “ปัญหา” และ “ปัญญา” เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ และสร้างวิธีคิดใหม่

กระบวนการคิดและจินตนาการดังกล่าวนี้ มีความหลากหลายและเกี่ยวข้องกับตัวบุคคลโดยตรง ดังนั้น บุคคลที่ใช้วิธีคิดเชิงกระบวนการ มีฐานข้อมูลสนับสนุนในการเรียนรู้ และมีความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่ชัดเจน ย่อมสามารถที่จะพัฒนาตนเองไปสู่กระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์นวัตกรรมได้

2. องค์กร/ชุมชนแห่งการเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ จะเกิดการเชื่อมต่อกับความคิด และแสวงหาความรู้ใหม่ ผลที่เกิดขึ้น คือ การสร้างผลงานใหม่ อันเป็นวัฒนธรรมขององค์กรที่ให้คุณค่าของการทำงานร่วมกัน ในปัจจุบันมีการกล่าวถึงชุมชนแห่งการเรียนรู้ในลักษณะของชุมชนนักปฏิบัติ หรือ (Community of Practices) หรือเรียกสั้นๆ ว่า “CoPs” กันอย่างกว้างขวาง ซึ่งไม่เพียงแต่ให้ความมั่นใจว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร แต่ตระหนักถึงโครงสร้างของชุมชนที่ประกอบด้วยนักปฏิบัติ หรือคนทำงานด้วย โดยถือว่าการเรียนรู้และสมาชิกที่เข้าร่วม ไม่แยกจากกัน และความรู้ไม่ได้แยกออกจากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่คนเราจะ “รู้” โดย “ไม่ปฏิบัติ”

ชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสร้างความรู้ใหม่ โดยกลุ่มบุคคลที่เข้าสู่องค์กร/ชุมชนการเรียนรู้จะมีแรงปรารถนาที่จะผลักดันกิจกรรมของตนเอง เป็นทั้งนักปฏิบัติและนักจัดการความรู้ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดจากความรู้และการรวมตัวกันของสมาชิกในองค์กรนั้น สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการทำงานประจำของตน รวมทั้งการนำสิ่งที่ตนเรียนรู้ในงานป้อนกลับเข้าสู่ชุมชน จนกลายเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งและเป็นการจัดการความรู้ในแนวใหม่ (พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ, 2547)

ในบริษัทและองค์กรขนาดใหญ่ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างนวัตกรรมและผลิตภัณฑ์ใหม่ พวกเขามักจะกำหนด “ทีมงานคุณภาพ” โดยให้คณะทำงานแต่ละฝ่าย เช่น วิศวกร นักออกแบบ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายการตลาด เป็นต้น แสวงหาความคิด วิธีการเรียนรู้ รวมทั้งข้อจำกัดของ

ฝ่ายต่างๆ เพื่อนำมาปรับปรุงแผนงานและสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน จนในที่สุดสามารถค้นหาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการสร้างนวัตกรรมขององค์กรได้ ซึ่งกระบวนการดำเนินการขององค์กรการเรียนรู้ในลักษณะนี้สามารถสร้างสรรคผลงานได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งสามารถสร้างระบบที่มีความยืดหยุ่นต่อการพัฒนาองค์กรของตนเอง

3. กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการ

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างสรรคนวัตกรรม เพราะเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการค้นหาความรู้ใหม่ ซึ่งมีขั้นตอนตั้งแต่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปรับแนวคิด/กระบวนการทัศน์ การสกัดความรู้ การผนวกความรู้ โดยอาศัยเวทีแลกเปลี่ยนและระบบการจัดการที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

ประพนธ์ ผาสุขยัต (2547) มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งสำหรับการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ แต่ลำพังเพียงการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์หรือวิถีคิดก็มิได้หมายความว่านวัตกรรมการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้โดยปริยาย จำเป็นจะต้องอาศัยปัจจัยและองค์ประกอบอื่นๆ มาอุดหนุนจึงจะประสบผลสำเร็จ องค์ประกอบหลักที่ถือว่าจำเป็นต่อการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ ได้แก่

1) เวลา (time) เป็นสิ่งที่มีค่าต่อการสร้างสรรคนวัตกรรม เวลาเป็นทั้งเรื่องของความวิริยะอุตสาหะ การเอาใจใส่ดูแล การกำหนดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการเพาะบ่มทางปัญญา กล่าวคือ ถ้าไม่มีเวลา การเรียนรู้ก็ไม่เกิดหรือเกิดขึ้นได้ค่อนข้างยาก เพราะเวลาจะช่วยให้เกิดการวิเคราะห์สังเคราะห์ปัญหาหรือการสรุปบทเรียนเพื่อปรับปรุงสิ่งที่ทำอยู่ให้ดีขึ้น

2) **เวที หรือ พื้นที่ (space)** เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งในการสร้างนวัตกรรม การมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ก่อให้เกิดความคิดใหม่ การเรียนรู้ในแนวใหม่ และมีการแบ่งปันความรู้ โดยการแบ่งปันความรู้ทำให้เกิดการประสานรอยรั้วทางความคิดของบุคคล ทำให้กลุ่มคนเห็นช่องทางในการที่จะสร้างนวัตกรรม ซึ่งเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อาจมาจากทั้งการระดมความคิด ระดมปัญหาและแนวทางแก้ไข ทำให้เกิดทางออกและทะลุทางตันไปสู่การสร้างความรู้ใหม่

3) **ไมตรี** หมายถึงการ **มีใจ** ให้แก่กันและกัน ถ้ามีเวลาและมีการจัดพื้นที่ให้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกันแล้ว แต่หากว่าผู้ที่เกี่ยวข้องมีใจที่ปิดกั้น คับแคบ เต็มไปด้วยอัตตา (ego) มีอคติ (bias) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะไม่เกิดขึ้น นวัตกรรมการเรียนรู้ จะเกิดขึ้นได้จึงจำเป็นต้องอาศัยใจที่เปิดกว้าง เป็น “ใจที่ว่าง” พร้อมทั้งจะรับสิ่งใหม่ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามา รวมถึงการสร้างฉันทะ สร้างความต้องการที่จะพัฒนางาน พัฒนาชีวิตให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล

ส่วนการบริหารจัดการนั้นมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างนวัตกรรม การเรียนรู้ขององค์กร เพราะมีแผนงานที่นำไปสู่เป้าหมายได้ชัดเจนขึ้น เช่น องค์กรกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาคนว่า “ต้องการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรในองค์กร ให้มีความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติ และมีทักษะที่ดี โดยผสมผสานศาสตร์แขนงต่างๆ เข้าด้วยกัน” จากนั้นก็มุ่งเน้นการพัฒนาคนควบคู่ไปกับการศึกษาวิจัย การพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ตลอดจนนำความรู้ในตัวคนออกมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยใช้องค์ประกอบต่างๆ ในการบริหารจัดการ เช่น การกำหนดทิศทาง ยุทธศาสตร์ การจัดการระบบการทำงาน การกำหนดโครงสร้างและการประเมินตนเองอย่างต่อเนื่อง

เนื่อง ซึ่งกระบวนการทั้งหมดจะต้องเชื่อมโยงกับแนวคิดหลัก คือ

1) การบูรณาการทางความคิดและการปฏิบัติ

2) การสร้างนวัตกรรม

3) ความเป็นสากล ในความหมายที่มุ่งเน้นการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างออกไป

องค์ประกอบทั้ง 3 ประการดังกล่าว เป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของการค้นหานวัตกรรมทางความคิดและการเรียนรู้ เป็นการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อประโยชน์ในการจัดการตนเองและสังคม ซึ่งผลลัพธ์ของการเชื่อมโยงคน ความรู้ และกระบวนการก็จะทำให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ของบุคคล และชุมชน

หลักการสำคัญในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้

นอกจากวิธีคิดแบบต่างๆ แล้ว หลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการค้นหาความรู้ใหม่และนวัตกรรม คือ การปฏิบัติทางการเรียนรู้ หรือการแปลงความคิดไปสู่การปฏิบัติและการเรียนรู้

ปีเตอร์ เซงเก้ และ อ็อตโต ชาร์เมอร์ (Peter Senge and Otto Scharmer) ได้เสนอหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community Action Research) หรือ CAR ซึ่งเป็นกรวิจัยที่คล้ายคลึงกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการรูปแบบเดิม แต่เป้าหมายของ CAR คือ การสร้างชุมชนการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการต่างๆ คือ (กนกภรณ์ ชูเชิด, 2547)

- การสนับสนุนให้เกิดสัมพันธภาพและความร่วมมือที่ีระหว่างองค์กร และเครือข่ายพันธมิตรในฐานะเป็นผู้นำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติ

- การสร้างบรรยากาศในองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งสมาชิก ที่มีการสะท้อนและการเรียนรู้ระหว่างกัน
- การเสริมพลังอำนาจให้แก่องค์กรในการสร้างการเปลี่ยนแปลง ด้วยการเชื่อมเครือข่ายพันธมิตรให้ช่วยผลักดันและคงศักยภาพในการพัฒนา
- มุ่งการแสวงหาองค์ความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงและเป็นประโยชน์ต่อประชาชน
- มุ่งเน้นการสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- เชื่อมมั่นในหลักการ “ทำไปเรียนรู้ไป” และผลลัพธ์ของ CAR คือ การได้ความรู้ใหม่ ผลงานใหม่ที่เป็นนวัตกรรมของชุมชน

โดยแนวทางในการสร้างและพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ของ CAR นั้นเน้นกิจกรรม 3 ประการ คือ การวิจัย การพัฒนาศักยภาพ และการปฏิบัติจริง ซึ่งมีขั้นตอนที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. การมองเป้าหมายร่วมกัน (guiding ideas) เป็นการสร้างความชัดเจนเกี่ยวกับหลักการ เป้าหมายและแนวทางการทำงานเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นการปรับทัศนคติและพฤติกรรมให้สอดคล้องกับการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้
2. การสร้างโครงสร้าง/กลไกพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้ภายในองค์กร และระหว่างองค์กร เพื่อให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3. การทำโครงการร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้ภาคีเกิดการเรียนรู้ โดยมีการสื่อสารเป็นช่องทางเพื่อให้เกิดกิจกรรมและการทำภารกิจร่วมกัน

สถาบันส่งเสริมการจัดการด้านนวัตกรรมและสถาบันวิจัย เช่น สถาบัน Destination-Innovation แห่งประเทศอังกฤษ (www.destination-innovation.com) ได้แนะนำหลักการ 6 ประการที่เรียกว่า new six point plan to improve innovation หรือแผนงานเพื่อพัฒนานวัตกรรม 6 ขั้นว่ามีความสำคัญต่อการแปลงความคิดไปสู่การปฏิบัติ คือ

1. การวินิจฉัยสถานการณ์ที่เป็นอยู่ (diagnose the current situation) ได้แก่ การกำหนดแนวทางเพื่อศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้ถึงแนวคิดใหม่ๆ นวัตกรรมชิ้นล่าสุด หรือวัฒนธรรมองค์กรที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การค้นหาในช่องทางเช่นนี้ จะทำให้ทราบถึงจุดอ่อน จุดแข็งและแนวทางที่จะสร้างนวัตกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองขึ้นมา
2. กำหนดเป้าหมาย (set goals) โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ การกำหนดตัวชี้วัด/เป้าหมายที่ชัดเจน ซึ่งอาจเป็นเป้าหมายระยะสั้นหรือระยะยาวก็ได้ เช่น จะต้องมียุทธศาสตร์ใหม่ 5 ประเภท/ชิ้นภายในปีหน้า จะต้องมียุทธศาสตร์การเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 หรือมีกระบวนการทำงานแบบใหม่ที่นำไปสู่การลดต้นทุนและสร้างความพึงพอใจให้กับหุ้นส่วนอย่างน้อยร้อยละ 25 ภายใน 2 ปี เป็นต้น
3. ออกแบบและฝึกฝน (design and train) คือ การออกแบบทางด้านนวัตกรรมที่มีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง ฝึกฝนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยให้ความสำคัญกับผู้นำ นักคิด เทคนิค เครื่องมือ และกิจกรรมที่เป็นฐานของการเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรม
4. สืบสานงานนวัตกรรม (run innovation programmes) ได้แก่ ปฏิบัติการเพื่อออกแบบความคิดและวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมาย โดยการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการสร้างนวัตกรรมของตนเอง

ส่งเสริมกลยุทธ์ทางความคิดทั้งในระดับบุคคลและทีมงาน ค้นหาข้อมูล ความรู้ วิธีคิดทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร รวมทั้งจัดตั้งระบบวิธีคิดที่ประเมินได้ นำไปปฏิบัติได้

5. ประเมินผลและปฏิบัติการ (evaluate and implement) วิธีคิดที่ ออกแบบไว้จะลื่นไหลไปตามแผนงานนวัตกรรมที่กำหนดไว้ ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น ประดิษฐ์กรรม ผลิตภัณฑ์ วิธีการ กระบวนการ และภาคีหุ้นส่วน จะต้องถูกทดสอบว่าสามารถนำไปสู่การปฏิบัติในเชิงสร้างสรรค์ได้และมีความต่อเนื่อง

6. การวัดผล การสร้างระบบการสื่อสาร (กับสังคมภายนอก) และการประยุกต์ใช้ (measure, communicate, adapt) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอน การตรวจสอบกระบวนการทั้งหมด โดยเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่วางไว้ มีการสร้างระบบสื่อสารกับสังคมเพื่อให้เกิดการยอมรับในสิ่งที่คิดค้นขึ้น จนกลายเป็นนวัตกรรมที่ผู้คนให้ความสนใจ ประเด็นสำคัญในขั้นตอนนี้เป็นการวัดได้ ตรวจสอบได้อย่างเป็นระบบทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร

นักคิดแนววิทยาศาสตร์ เช่น ฟริตจ็อฟ คาปรา (Fritjof Capra) ผู้เสนอวิธีคิดและหลักการตามวิธีคิดกระบวนการนั้น ได้ใช้หลักการที่ หลากหลายในการส่งเสริมการเรียนรู้ แต่หลักการที่สำคัญ 4 ประการ (ปิยนาด ประยูร, 2548) เพื่อเสริมสร้างให้เกิดการเรียนรู้ใหม่นั้น มีความ เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ อย่างสอดคล้องกัน คือ

1. Causal loops การลากเส้นความสัมพันธ์ ซึ่งเป็นวิธีการลากเส้น เพื่อค้นหาความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ค้นหาเหตุและผลในการ เกิดขึ้นขององค์ประกอบต่างๆ ในระบบ และการค้นหาความเป็นเหตุเป็น ผลของกันและกัน

2. Inquiry ทักชะการตั้งคำถาม เป็นการค้นหาความจริงของสิ่งต่างๆ ว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร เพราะการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ในโลกส่วนใหญ่ มักจะเกิดขึ้นจากการตั้งคำถาม

3. Reflection ทักชะในการคิดไตร่ตรองทบทวน เป็นการคิดพินิจ พิจารณาที่ใช้ความสงบและสมาธิเมื่อเราทำสิ่งใดหรือมีเหตุการณ์อะไร เกิดขึ้น การคิดทบทวนใคร่ครวญด้วยจิตใจที่สงบ จะทำให้เราค้นพบบางสิ่ง บางอย่างที่อยู่และสามารถหาทางออกที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้

4. Advocacy การสนับสนุนและนำเสนอ เป็นการผลักดันและการ อธิบายความคิด ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ “ภาษา” ในการสื่อสาร เพื่ออธิบาย ความคิดหรือระบบที่ซับซ้อนให้คนอื่นเข้าใจ ซึ่ง “การบอกได้หมายจำ” นี้ มีความสำคัญต่อพัฒนาการทางการเรียนรู้และการค้นหาวิธีที่จะนำไปสู่ การเรียนรู้ในแนวใหม่

ส่วนหลักการของพุทธศาสนา เช่น หลักอิทัปปัจจยตา หลัก ปฏิจจสมุปบาท ที่เสนอถึงความเชื่อมโยงต่อกันของสรรพสิ่ง ก็คล้ายกับ หลักการที่กล่าวข้างต้น คือ เป็นการย่อนคำถาม และที่มาที่ไปของสิ่งต่างๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร หรือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างไร จึงเกิด ปรากฏการณ์นั้นๆ ขึ้นมา การให้ความสำคัญกับความต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลง การเชื่อมและการดับสลาย จึงเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเรียนรู้ และการสร้างกระบวนการที่คนใหม่

ศ.นพ.ประเวศ วะสี กล่าวถึงการเรียนรู้ ในการประชุมสัมมนาทาง วิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้ : กระบวนการค้นพบใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน” ว่า การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งจาก **สภาวะภายในตัวผู้เรียนรู้เอง**

โดยผ่านการกระตุ้นจากปัจจัยภายในและภายนอกจนนำไปสู่การลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเองหรือจากการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ซึ่งทั้งหมดจะต้องอาศัยกระบวนการคิด การทบทวน และรวบรวมข้อมูลความรู้หรือประสบการณ์ พร้อมทั้งวิเคราะห์วิจารณ์ทุกแง่มุมจนทำให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่อยู่ในบริบทแวดล้อมของปัญหาหรือสถานการณ์นั้น ทำให้รู้และเข้าใจภาพรวมของสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ และนำไปสู่การเกิดปัญญาเพื่อแก้ปัญหาได้ต่อไป โดยหลักการสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในศักยภาพของแต่ละคนที่สามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง แม้จะต้องอาศัยเงื่อนไข สภาวะและเวลาที่แตกต่างกัน แต่ทุกคนก็สามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองได้ โดยพยายามค้นหาศักยภาพของตนเองและสิ่งที่ดีมีคุณค่าในชุมชน พร้อมกับการแสวงหาและเลือกรับสิ่งใหม่ๆ มาปรับใช้ให้เหมาะสม และพัฒนาไปสู่การสร้างดัชนีชี้วัดความสุขทั้งในระดับตนเองและชุมชน เพื่อการดำรงอยู่ในสังคมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีความสุข

ขั้นตอนการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้

เพื่อให้ง่ายต่อการเรียนรู้และการนำไปประยุกต์ใช้ ในที่นี้จะกล่าวถึงขั้นตอนของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ โดยถือเอาขั้นตอนของการเกิดนวัตกรรม 3 ประการ คือ

ระยะที่ 1 ขั้นการประดิษฐ์คิดค้น (innovation) เป็นขั้นการปรับปรุงของเก่าให้เหมาะสมกับกาลเวลา ขั้นนี้เป็นการทบทวนองค์ความรู้

และสถานการณ์ที่เกิดขึ้น โดยเชื่อมโยงความรู้กับความคิดเพื่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น โดยแยกวิเคราะห์ให้เห็นปัญหา ความจำเป็น การเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีอยู่และกระบวนการค้นคว้า โดยเริ่มต้นจากการสร้างความรู้และเทคนิคใหม่จากการทำงาน การค้นคว้าหาความรู้จากภายนอกมาผสมผสานเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ การตรวจสอบและคัดเลือกสิ่งที่จะดำเนินการ กำหนดและเห็นเป้าหมาย/ความจำเป็นต่อการใช้งานโดยมุ่งเน้นการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ และการพัฒนาชุดความรู้ ในขั้นตอนนี้ วิธีคิดที่เป็นระบบ เป็นเหตุเป็นผล และมุมมองการวิเคราะห์มีความจำเป็นมากที่สุดในการดำเนินการเพื่อสร้างนวัตกรรม และในแต่ละขั้นตอนนี้ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง เพื่อให้เกิดการคิดค้นอย่างต่อเนื่อง

แผนภาพที่ 5
กระบวนการเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้

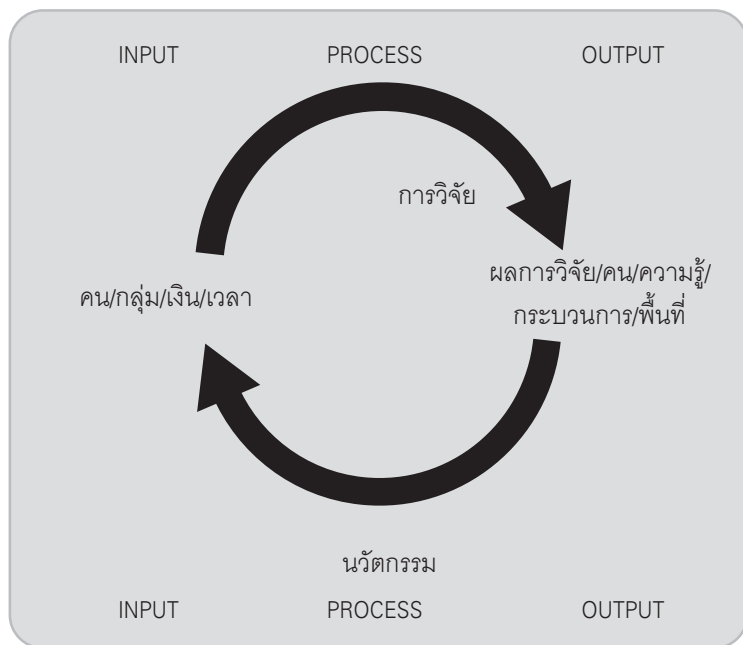
ระยะที่ 2 **ขั้นพัฒนาการ** (development) มีการทดลองในแหล่งทดลอง หรือจัดทำอยู่ในลักษณะของโครงการนำร่อง (pilot project) ขั้นตอนนี้ ความพากเพียร ความวิริยะอุตสาหะ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะจะต้องลงมือปฏิบัติเพื่อค้นหาและการสร้างนวัตกรรมอย่างจริงจัง การทดลองอาจเริ่มต้นที่การปฏิบัติในพื้นที่รูปธรรมซึ่งตนเองมีความเชี่ยวชาญหรือถนัดมากที่สุด เพื่อให้เห็นภาพรวมทั้งหมด หรือนำไปทดลองใช้ในพื้นที่ที่มีความแตกต่าง ซึ่งอาจจะทำให้มีบริบทใหม่ มีความรู้

ใหม่ ที่ช่วยให้หลุดพ้นไปจากความคุ้นชินเดิม ตัวอย่างเช่น ถ้าเราต้องการพัฒนาองค์กร ที่เชื่อมโยงกับความรู้และวิธีการ เราอาจจะเริ่มต้นศึกษาในด้านนี้อย่างจริงจัง และค่อยๆ ขยายวง ขยายแนวคิดออกไปให้ครบถ้วน กระบวนการ โดยมีการทบทวนกิจกรรม ความรู้ และผลที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเมื่อได้ผลเป็นที่ประจักษ์จึงนำไปทดลองใช้ในพื้นที่หรือบริบทอื่นที่มีความแตกต่างๆ กันออกไป จนกว่าจะเกิดความชัดเจนและเป็นพิสูจน์ได้ว่าเป็นนวัตกรรม

ระยะที่ 3 **การนำเอาไปปฏิบัติในสถานการณ์ทั่วไป** ซึ่งจัดว่าเป็นนวัตกรรมขั้นสมบูรณ์ ขั้นตอนนี้ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการสรุป เพื่อแสดงให้เห็นเป็นแนวคิด ทฤษฎี นวัตกรรมการเรียนรู้หรือด้านอื่นๆ ซึ่งอาจจะต้องมีพิจารณาผลการย้อนกลับหรือตรวจสอบ โดยนำแนวคิดเชิงกระบวนการมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจน

แผนภาพที่ 6

กระบวนการสร้างและการทบทวนนวัตกรรม

ที่มา : ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้, www.kmi.or.th

ขั้นตอนการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการเชื่อมโยงคน ความรู้ วิธีการ และกระบวนการทางสังคมเข้าด้วยกัน แล้วใช้วิธีคิดเชิง กระบวนการระบบ ความวิริยะอุตสาหะของบุคคล และการศึกษาวิจัยใน ระดับกลุ่ม/องค์กรเป็นพื้นฐานในการดำเนินการ ผลลัพธ์ของการพัฒนาที่เป็น ขั้นตอนนั้น นำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่และกระบวนการทำงานที่มี ประสิทธิภาพ

ตัวอย่างการสร้างนวัตกรรมในระดับบุคคล

หลายคนอาจคิดว่า การเพาะพันธุ์ข้าวนั้นใช้เพียงข้าวเปลือกเพียง อย่างเดียว แต่สิ่งที่ลินชัย บุญอาจ ชาวตะพานหิน จังหวัดพิจิตร(สัมภาษณ์ 2 มิ.ย. 2548) ได้ริเริ่มนั้น เป็นการสร้างความรู้และนวัตกรรมการปลูกข้าว ของไทย ลินชัย ชาวนาผู้บอกตนเองว่า เสียเปรียบพ่อค้าคนกลางตลอด เวลาที่นำข้าวไปขาย เพราะทุกครั้งจะมีการคัดแยกข้าวออกเป็นประเภท ต่างๆ เป็นข้าว 100 เปอร์เซ็นต์ 5 -10 -15 เปอร์เซ็นต์ (โดยดูจากความ สมบูรณ์เมล็ดข้าวที่หักกลาง ท้องข้าวขาวเป็นปลาชิว เป็นต้น) และกำหนด ราคาตามคุณภาพของเมล็ดข้าว เขาจึงคิดใคร่ครวญว่า จะทำอย่างไรให้ มีเมล็ดข้าวที่สมบูรณ์มีคุณภาพ หลังจากได้เรียนรู้เกี่ยวกับพันธุ์ข้าวที่ มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี เขาจึงคิดค้นหาแนวทางการปรับปรุง พันธุ์ข้าว จากที่ชาวนาส่วนใหญ่ซื้อพันธุ์ข้าวจากเกษตรอำเภอหรือพ่อค้า มาปลูกในนาของตน เขาได้เริ่มคัดเลือกพันธุ์ข้าวโดยพิจารณาจากกอ ข้าวที่สวยงามและแตกกอมากๆ เมื่อได้ต้นข้าวที่แตกกอมากๆ จึงคัด รวงข้าวที่มีระแงงถี่หรือมีรวงข้าวหนาแน่น เมื่อได้รวงข้าวที่ดี จึงคัดเมล็ด ข้าวที่มีความสวยงาม เต็มเมล็ด หรือเรียกว่า สวยใส อวบอิม ไม่แตก ไม่ หักกลาง ไม่ปล่องเป็นท้องปลาชิว จากนั้นแกะเมล็ดข้าวเปลือกเพื่อ พิจารณาอย่างละเอียด โดยอาศัยสมุดที่มีรายละเอียดเรียงเมล็ดข้าวให้ เท่าๆ กันแล้วพิจารณาเลือกข้าวสารที่สมบูรณ์เพื่อนำไปเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าว เตรียมกระถางดินที่มีอินทรีย์วัตถุและถุงพลาสติกที่มีซิลปิด จากนั้นนำ เมล็ดข้าวใส่ลงในถุงพลาสติก 1 ถุง ต่อ เมล็ดข้าว 1 เมล็ด เติมน้ำฝน (เท่านั้น) ดูแลจนรากงอก แตกใบ แล้วนำไปปลูกลงกระถางที่เตรียมไว้ 1

กระถางต่อ 1 ต้น ดูแลจนกว่าจะได้ข้าวเปลือกที่มีความสมบูรณ์ เต็มเมล็ด ซึ่งผลที่ได้คุ้มค่ามาก กล่าวคือ ข้าวสาร 1 เมล็ด สามารถปลูกข้าวได้ 1 ลิตร จากนั้นจึงนำพันธุ์ข้าวที่ได้นั้นไปหว่านในนา ซึ่งจะได้ข้าวที่มีคุณภาพ ตามความต้องการเหมือนแม่พันธุ์และให้ผลที่แน่นอน รวมทั้งให้ผลผลิต ต่อไร่สูงขึ้นด้วย ซึ่งเขายังบอกอีกว่า กระบวนการดังกล่าว ยังขึ้นอยู่กับ สภาพของดิน ฟ้า อากาศ และการดูแลของชาวนา

กลุ่มเกษตรกรศึกษาธิการคิดพันธุ์ข้าว

ขั้นตอนการปรับปรุงพันธุ์ข้าว

1. คัดเลือกต้นข้าวที่แตกกอมาก
2. คัดเลือกรวงข้าวที่สมบูรณ์หนาแน่น
3. คัดเลือกเมล็ดข้าวที่สวยใส อวบอึด
4. คัดเลือกเมล็ดข้าวสารที่สมบูรณ์
5. นำไปเพาะในถาด 1 ถาด 1 เมล็ด ใส่ผ้าฝน
6. นำปลูกลงในกระถางที่มีอินทรีย์วัตถุ
7. ดูแลจนข้าวแตกรวง-เก็บเกี่ยว
8. นำพันธุ์ข้าวที่ได้ไปหว่าน-ปลูกในนา
9. ดูแลตามขั้นตอนการทำนาปลูกข้าว
10. เก็บเกี่ยวได้ข้าวที่มีคุณภาพ/ผลผลิตสูง

เอื้อเพื่อเรื่องและภาพ โดย อัจฉริยา เนตรเชย, ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.พิษณุโลก

จากกระบวนการคิดและทดลองปรับปรุงพันธุ์ข้าวของลินชัยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า วิธีคิด ความรู้ ประสบการณ์ และความพยายาม เป็น ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การสร้างความรู้และนวัตกรรม ซึ่งการสร้างนวัตกรรม ของบุคคลนั้นเป็นความสามารถในการเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง ผลลัพธ์ที่ได้จาก การสร้างนวัตกรรม คือ ความเจริญทางสติปัญญาและความสามารถในการ พัฒนาตนเอง

อย่างไรก็ตาม การที่เราอยู่ร่วมกันในสังคมจะต้องมีการแลกเปลี่ยน แบ่งปันความรู้ แบ่งปันความสุขให้แก่กันและกัน มีการพึ่งพาอาศัย มีการคบหา และสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน ความเป็นชุมชนของคนในสังคม ย่อมจะมีความสำคัญไม่น้อยกว่าตัวบุคคล ประกอบกับสถานการณ์ ปัจจุบันที่หลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกัน มีอิทธิพล ต่อการทำงานในทุกองค์กร ทุกชุมชน การเรียนรู้ขององค์กรหรือของ ชุมชนที่เราอาศัยอยู่ จึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของเรา ทั้งนี้ เป็น เพราะเรา มนุษย์เรานั้นเป็นส่วนเล็กๆหนึ่งของสังคมเครือข่ายที่มีความ สลับซับซ้อน มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะคน ที่จะต้อง

มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบปะ สนทนา เพื่อก่อให้เกิดโลกทัศน์และ ความหมายร่วม โดยมีเป้าหมายสุดท้าย คือ ตัวตนและสังคมที่มีความ สงบสุข

ตัวอย่างการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในระดับชุมชน

กลุ่มคนเฒ่าคนแก่* แห่งบ้านป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัด เชียงราย ก็เช่นกัน จากสภาพปัญหาของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการ พัฒนาอันไร้ทิศทาง ทำให้ชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งพึ่งพาตนเองไม่ได้ทั้งใน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ และจากสภาพบทบาทของผู้สูง อายุในฐานะผู้อาวุโสซึ่งเคยได้รับความเคารพ ยกย่องนับถือจากคนใน ชุมชนให้เป็นผู้นำทางความรู้ ความคิดและเป็นศูนย์รวมใจของลูกหลาน ผลกระทบจากการพัฒนาทำให้ชุมชนและผู้สูงอายุตกอยู่ในสภาพอยู่ อย่างไร้พลัง โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ถูกลดสถานภาพทางสังคมลงให้เหลือ เป็นเพียงคนเฒ่าคนแก่ที่ไม่มีบทบาททางสังคม และเป็นเสมือนบุคคลไร้ ความสามารถที่ไม่อาจสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ครอบครัว และลูกหลานได้ ผู้สูงอายุแห่งบ้านป่าแดดและหมู่บ้านใกล้เคียงจึงดำเนิน ชีวิตไปอย่างไร้จุดหมาย เกิดความรู้สึกไม่มีคุณค่าในตนเอง และถูกมอง ว่าเป็นภาระสังคมที่ต้องได้รับความช่วยเหลือ

* ดูรายละเอียดการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ โดยผ่านการสร้างสรรค์ของ เล่นพื้นบ้านและการพลิกฟื้นศิลปะชุมชนได้ในหนังสือ “ของเล่น..ความหมายที่มาก กว่า: กระบวนการและเทคนิคพลิกฟื้นศิลปะชุมชน” (รุ่งนภา สุขมล เขียน, จัดพิมพ์โดย โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2548.)

แม้ว่าภาครัฐและหน่วยงานในท้องถิ่นจะสนับสนุนให้มีการจัดตั้ง กลุ่มผู้สูงอายุขึ้นมา ตามนโยบายการพัฒนาศักยภาพและสวัสดิการของ ผู้สูงอายุ แต่ทว่าก็มิได้ช่วยแก้ไข้ปัญหาของผู้สูงอายุให้มีบทบาทที่ชัดเจนขึ้น เพราะการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุโดยนัยนี้ มิใช่เป็นการแก้ไข้ปัญหาโดยภาพ รวม แต่เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างที่ขาดความต่อเนื่อง มิได้เป็นการพลิกฟื้นสถานภาพและบทบาททางสังคมของผู้สูงอายุให้กลับ มาเป็นที่ยอมรับของสังคมอีกครั้ง ดังนั้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นของกลุ่มผู้สูง อายุจึงเป็นเรื่องของการจัดสวัสดิการ เช่น การฌาปนกิจสังเคราะห์ การ ออมเงินภายในกลุ่มเท่านั้น ซึ่งมีได้ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของ ผู้สูงอายุแต่อย่างใด

จุดหักเหของการสร้างนวัตกรรมท้องถิ่น เมื่อนักพัฒนาอิสระ (คุณเบิ้ม วีระพงษ์ กังวานนวกุล) ได้เข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตของบ้านป่าแดด และมองเห็นภาพรวมของปัญหาที่เกิดขึ้น กับชาวบ้านป่าแดด ด้วยประสบการณ์ การทำงานในด้านการศึกษาของเด็ก และผู้หญิงร่วมกับองค์กรเอกชนหลาย แห่งทำให้เขาสรุปได้ว่า การศึกษาเรียนรู้ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน นั้น ควรเป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับ องค์ความรู้ท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการ ถ่ายทอดความรู้บนพื้นฐานของระบบ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และเขายังมองเห็นอีกว่า ผู้สูงอายุซึ่งเป็น เสมือนคลังความรู้ของชุมชนนั้น มีศักยภาพเพียงพอที่จะก่อให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ หากพวกท่านเหล่านั้นได้รับโอกาสและการสนับสนุนให้มีบทบาททางสังคมอีกครั้ง

ของเล่นพื้นบ้าน คือ นวัตกรรม ทางความคิดและมีมือที่คนเฒ่าคนแก่แห่งบ้านป่าแดดเห็นพ้องต้องกันว่า ตนเองสามารถทำได้ หลังจากที่ได้เห็นของเล่นไม้ไผ่ชาวญี่ปุ่นที่ผู้ร่วมพัฒนานำมาให้ดู ความรู้ ความชำนาญในการทำของเล่นพื้นบ้านถูกพลิกฟื้นขึ้นมา พร้อมกับความสามารถในการบอกเล่าบริบททางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับของเล่นและกิจกรรมการเล่นของชุมชน ประกอบกับยังมีของเล่นพื้นบ้านที่หลงเหลืออยู่ ทำให้กลุ่มเกิดความตั้งใจที่จะรวบรวมของเล่นพื้นบ้าน และสร้างขึ้นใหม่ โดยมีระบบการจัดการทางความคิด การดัดแปลงรูปแบบ การจัดหาช่องทางสื่อสารและการตลาดเป็นเครื่องมือใหม่ในการสร้างสรรค์

เพียง 1 ปี (2542) ของการสร้าง “ของเล่นพื้นบ้าน” ซึ่งเป็นหัวใจของการนำเสนอที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าของความผูกพันระหว่างผู้สูงอายุกับลูกหลาน การเล่นที่ร้อยใจไปสู่ใจ ร้อยความรักไปสู่ความผูกพัน ปราบกฎการณ์ดังกล่าว ก่อให้เกิดกระแสนิยมของเล่นพื้นบ้านในกลุ่มคนผู้ที่สนใจงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น และกลุ่มพ่อแม่ที่ใส่ใจในการเลือกสรรของเล่นที่มีคุณภาพให้กับลูก ในขณะที่สังคมก็หันกลับมาให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาศักยภาพและให้คุณค่าของผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น ผู้สูงอายุในฐานะ “กลุ่มคนเฒ่าคนแก่” แห่งบ้านป่าแดด จึงได้รับการยอมรับจากหลายฝ่าย ว่าเป็นกลุ่มที่ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับกระบวนการพัฒนาชุมชนและสร้างแนวคิดใหม่จากทุนที่มีอยู่ในชุมชน

แม้จะต้องเผชิญกับปัญหาความไม่เข้าใจกัน แต่ด้วยความตั้งใจและความมุ่งมั่นในการพัฒนาศักยภาพของตนเองและการพัฒนาชุมชน ทำให้กลุ่มคนเฒ่าคนแก่เป็นที่ยอมรับจากสังคมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ โดยได้รับรางวัล “โครงการริเริ่มสร้างฐานชุมชน” จากองค์กรอโชก้าประเทศไทย ร่วมกับกองทุนไทยเพื่อการพัฒนาในปี พ.ศ.2543 ซึ่งได้มอบทุนดำเนินการให้แก่กลุ่มคนเฒ่าคนแก่เป็นระยะเวลาสามปี และในปี พ.ศ.2544 กลุ่มคนเฒ่าคนแก่บ้านป่าแดดได้รับรางวัล “หมู่บ้านหัตถกรรมดีเด่น” (รางวัลหม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร)

นอกจากนี้ กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ ได้เปิดศูนย์การศึกษาพัฒนาตลาดทางเลือกในชุมชนเพื่อร่วมพัฒนาชุมชนในด้านการตลาดและเศรษฐกิจชุมชน เปิด “พิพิธภัณฑ์เล่นได้” เพื่อให้เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ของผู้ใฝ่รู้ในงานศิลปะชุมชน ซึ่งเป็นการขยายแนวคิดไปสู่การสร้างสรรคมากขึ้น

ปัจจุบันชาวบ้านในตำบลป่าแดด มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองมากขึ้น มีการก่อตั้งกลุ่มกิจกรรมในชุมชน อาทิ กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่า กลุ่มจักสาน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และที่สำคัญคือการร่วมลงทุนในการจัดสรรหุ้นของกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ และนำทุนนั้นไปหมุนเวียนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่นและสร้างความรู้ใหม่ของชุมชน

จากตัวอย่างของกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จังหวัดเชียงรายจะเห็นได้ว่าการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างสรรค์ขึ้นมา เพราะจะทำให้เกิดแนวคิด และวิธีการจัดการเรียนรู้ของสังคมในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมกับวิถีชีวิต การที่บุคคลในสังคมคิดเป็น ทำเป็น มีจินตนาการ ย่อมจะเป็นการนำพาสังคมไปสู่ความสุขหรือสภาวะแห่งการพัฒนา **การสร้าง**

นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน คือ หัวใจของการพัฒนาและการ
แก้ไขปัญหาทางสังคม นวัตกรรมการเรียนรู้เปรียบเสมือนสายธารที่ขับ
เคลื่อนพลังแห่งความรู้และการจัดการความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ เป็น
แนวคิด หลักการ ที่นำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อสุขภาวะของสังคม

การเสริมสร้างนวัตกรรม การเรียนรู้ของชุมชน

“

การเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้
จะต้องตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าด้วยคนรู้ (พุทธะ)
ความรู้ (ธรรมะ) กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (สังฆะ)
โดยพลัสพีธของนวัตกรรมการเรียนรู้
ต้องเอื้อต่อชีวิต การทำงาน
และความยั่งยืนของสรรพสิ่ง

”

ทำไมจึงต้องเป็น...นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน

ในบรรดานวัตกรรมที่เกิดขึ้นในโลกอย่างมากมายนั้น นวัตกรรมทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีดูเหมือนว่าจะมีความก้าวหน้ามากกว่านวัตกรรมในด้านอื่นๆ เช่น ด้านวัฒนธรรมและการจัดการ เราอาจมีเทคโนโลยีขั้นสูงในการติดต่อสื่อสารและการคมนาคม แต่ผู้คนส่วนหนึ่งก็ยังคงพอใจกับการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย สนใจการเรียนรู้ในด้านการพัฒนาตนเอง และมีความสุขกับความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลรอบข้างทั้งคนรัก พ่อแม่ ลูกหลานและเพื่อนๆ มากกว่าการมีเทคโนโลยีขั้นสูง แต่อยู่อย่างลำพังและเดียวดาย ความพึงพอใจกับความสะดวกสบายเป็นสิ่งที่มนุษย์ใฝ่หาและพยายามเรียนรู้เพื่อค้นหาทางออกเพื่อให้ได้รับความพึงพอใจที่มากขึ้น ซึ่งนวัตกรรมทางเทคโนโลยีหรือด้านวัตถุส่วนใหญ่ก็มักจะบำรุงความสะดวกสบาย แต่ไม่ได้สร้างความสุขและความพึงพอใจอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ดังนั้น หากคำว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการสร้างสรรค์การเรียนรู้ ที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงจากความไม่รู้ สู่อารมณ์ จากสภาพมีปัญหาไปสู่สภาพที่สามารถจัดการปัญหาได้ หรือจากความทุกข์ไปสู่ความสุข มีความเกี่ยวข้องกับชีวิต งาน และความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว เราอาจจะเข้าใจและมองเห็นเป้าหมายของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ได้ชัดเจนขึ้น กอปรกับแนวคิดในการสร้างนวัตกรรมยุคใหม่เน้นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเน้นการสร้างความรู้ใหม่ที่จะทำให้ผู้คนได้รับความรู้และความพึงพอใจในฐานะองค์กรแห่งการเรียนรู้ เพราะฉะนั้น หนังสือเล่มนี้ คงจะกล่าวถึงการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในระดับองค์กรและชุมชนเป็นหลัก ด้วยเหตุผล 4 ประการ คือ

1. ชุมชนเป็นฐานรากของชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ชุมชนอาจเป็นทั้งบ้านองค์กร โรงเรียน ที่ทำงาน หรือสถานที่อื่นๆ ที่ผู้คนจะมาสร้างการเรียนรู้และความผูกพันระหว่างกัน ถ้าความเป็นชุมชนนั้นๆ อ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง การสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร
2. ชุมชนเป็นฐานรากที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ ถ้าไม่ส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของชุมชน (รวมถึงองค์กรที่ทำงานในบริบทต่างๆ) เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการสร้างความสุขของชุมชน การพัฒนาประเทศในภาพรวมจะประสบผลสำเร็จได้อย่างไร
3. ชุมชนถูกกระทำหรือเป็นผู้เสพนวัตกรรมทั้งสิ่งของ วิธีคิด และกระบวนการของคนอื่น สังคมอื่นมากมาย การที่ชุมชนจะสร้างนวัตกรรมของตนเองขึ้นมาจะต้องอาศัยฐานคิดที่ตนเองมีอยู่ และปรับวิธีคิดที่เกิด

จากการเรียนรู้ไปใช้ในการจัดการความสัมพันธ์และการทำงาน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ถึงเวลาที่ชุมชนจะต้องลุกขึ้นมาจัดการตนเองเสียใหม่

4. ในโลกยุคปัจจุบันมีการแข่งขันและการครอบงำสูง ชุมชนขององค์กรจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรมเพื่อใช้เป็นพลังขับเคลื่อนในการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาสังคม ความรู้และนวัตกรรมที่สร้างขึ้นมาจะต้องก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและเสริมสร้างวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับการเรียนรู้และศักยภาพในการพัฒนา

เป้าหมายและการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน

ในการทำงานทุกประเภทสิ่งที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกัน คือ การกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจและเป้าหมายที่จะไปให้ถึง การเรียนรู้ของชุมชนก็เช่นกัน เป้าหมายหลักที่จะไปให้ถึง คือ สุขภาวะและการพึ่งพาตนเองหรืออาจมีเป้าหมายอื่นๆ ตามที่ชุมชนกำหนดขึ้น แต่การที่จะไปถึงเป้าหมายนั้นต้องมีการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุผลตามที่ปรารถนา โดยเฉพาะแนวคิดและกระบวนการที่เป็นผลมาจากการสร้างองค์ความรู้ ยิ่งจำเป็นต้องสร้างหรือมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

อะไร คือ เป้าหมายของนวัตกรรมการเรียนรู้ ที่ชุมชนจะต้องสร้างขึ้น มา เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับการเรียนรู้และศักยภาพในการพัฒนา

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า นวัตกรรมอาจมีสิ่งใหม่ แต่เป็นอะไรก็ได้ที่มีการปรับปรุง คิด ทำ และสร้างขึ้นมาใหม่เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่ม หรือมีประสิทธิภาพมากขึ้น นำไปสู่การแก้ไขปัญหาและสร้างสุขได้ ดังนั้น การที่จะสร้างนวัตกรรมขึ้นมาใหม่ก็สร้างจากสิ่งที่มีอยู่ซึ่งได้แก่ **คน ความรู้ และ**

กระบวนการที่จะนำไปสู่สถานะที่พึงประสงค์นั้น ๆ แต่ใช้แนวคิด และกระบวนการใหม่ เพื่อให้สิ่งที่มีอยู่นั้นดีขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น การเสริมสร้างในสิ่งเหล่านี้ คือ

1. การเสริมสร้างบุคคลและเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ หรือ การสร้างคนและกลุ่มคนให้เป็นบุคคลและองค์กรแห่งการเรียนรู้ (เป็นผู้รู้หรือพุทธะ) ที่มีคุณธรรม/จริยธรรมหรือคุณสมบัติตามที่สังคมปรารถนา

2. การเสริมสร้างและการจัดการความรู้ หรือ การสร้างและยกระดับชุดความรู้ของชุมชน (ธรรมะ) โดยเป็นการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า “ถ้าความรู้ไม่มีต้องเสริมสร้างถ้าความรู้มีอยู่แต่ไม่ปรากฏต้องจัดการ”

3. การสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคม หรือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคน (สังฆะ) ที่เชื่อมโยงคน ภารกิจ และการจัดการทางสังคมที่นำไปสู่ความยั่งยืนของสรรพสิ่ง

การเสริมสร้างกระบวนการทั้ง 3 ประการดังกล่าว อาจเรียกได้ว่าเป็น “เป้าหมายของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้” ที่เชื่อมโยงคน ความรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้เป็นแบบแผนของการพัฒนาที่ยืดคนและความรู้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา กล่าวคือ ในบางครั้งเราอาจพอใจกับเทคนิค วิธีการและวิธีคิดใหม่ๆ ในการสร้างเสริมสร้างการเรียนรู้ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป เทคนิคและเครื่องมือเหล่านั้นอาจไม่เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ เราก็หาเทคนิค เครื่องมือ และความรู้ใหม่เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมที่แปรเปลี่ยน ดังเช่น ปัจจุบัน เราอาจใช้เทคนิค Mind Mapping (เทคนิคการเขียนสรุปความและการลากเส้นความสัมพันธ์) เทคนิค A-I-C (เทคนิคการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม)

Action Research (การวิจัยเชิงปฏิบัติการ) สนทรียสนทนา (Dialogue) หรือวิธีการอื่นๆ ที่นำไปสู่การสร้างชุดความรู้ใหม่ แต่เป้าหมายของการเสริมสร้างการเรียนรู้มิได้อยู่เพียงแค่การได้เทคนิคและวิธีการใหม่เท่านั้น เป้าหมายหลักยังอยู่ที่การสร้างคน ความรู้ และการนำผลของความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน

ดังนั้น นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชนจึงมีความเกี่ยวข้องกับคน ความรู้ วิธีการเรียนรู้ และภารกิจที่ดำเนินการจากการใช้ความรู้ นั้น หรือกล่าวอย่างย่อๆ ว่า

ในการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ขององค์กรและชุมชน จะต้องตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าด้วย คนรู้ ความรู้ วิธีการเรียนรู้ และผลลัพธ์ของการเรียนรู้ที่เอื้อต่อชีวิต การทำงาน และความยั่งยืนของสรรพสิ่ง

1. การเสริมสร้างบุคคลและเครือข่ายแห่งการเรียนรู้

ข้อนี้เน้นว่าเป็นหัวใจหลักของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในระดับองค์กร/ชุมชน กล่าวคือ การสร้างคน กลุ่มคน และเครือข่ายที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีกระบวนการทำงานที่ประสานสอดคล้องหรือเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ นั้น มีความจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและการเสริมสร้างการเรียนรู้ ในที่นี้ จะกล่าวถึงสถานการณ์และแนวทางการพัฒนาคนและเครือข่ายการเรียนรู้ภายใต้แนวคิดการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ ดังนี้

1.1 สถานการณ์และแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพคน หลายนคนอาจจะเคยได้ยิน ได้เห็น และได้ทดลองทำโครงการเสริมสร้างและ

พัฒนาศักยภาพของคนในแง่ต่าง ๆ เช่น เพื่อพัฒนาสู่ความเป็นเลิศด้านวิชาการ มีคุณภาพ มีคุณธรรม/จริยธรรมที่พึงประสงค์ มี IQ EQ MQ มีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ ฯลฯ การเสริมสร้างศักยภาพคนในแง่เหล่านี้ หากพิจารณาอย่างแท้จริงจะพบว่า มีการใช้เงินลงทุนนับล้านล้านบาท หรือแม้กระทั่งการส่งลูกหลานสักคนให้เรียนจบในระดับปริญญา ก็ใช้เงินนับล้านบาท สิ่งนี้เป็นความสำคัญและจะต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพราะคนคือหัวใจของการพัฒนา แต่บทสรุปที่คล้ายคลึงกัน สำหรับเป้าหมายในการเสริมสร้างศักยภาพของคน ก็คือ คนนั้นจะต้องเป็นคนที่มีความรู้ ความดี ความงาม และเข้าใจถึงความเป็นจริง คือ การรู้จักตัวตนและสถานการณ์รอบตัวเป็นอย่างดี

ในหลักคำสอนของศาสนาต่างๆ มุ่งเน้นการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของบุคคลเป็นหลัก เพื่อให้บุคคลรู้จักตนเองปราศจากการครอบงำของอวิชชาและความเห็นแก่ตัว เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ที่ตื่นตัวอยู่เสมอ เพราะเมื่อคนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้มีสติปัญญาที่ออกงามแล้วสิ่งที่ตามมาไม่ว่าจะเป็นความรู้ วิถีคิด และกระบวนการทางสังคม ก็จะมีการพัฒนาตามไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของปรัชญาทางการศึกษาและการพัฒนาชีวิต ที่มุ่งเน้นการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยมีต้องกล่าวถึงการเรียนรู้ในสาขาวิชาชีพและศาสตร์ต่างๆ ที่มุ่งพัฒนาศักยภาพของคน เพื่อให้มีทักษะในการประกอบอาชีพและการพัฒนาตนเอง

อีกนัยหนึ่ง ในการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของคนนั้น สิ่งที่ต้องกำหนดเป็นหลักการ คือ การพัฒนาให้เหมาะสมกับช่วงเวลาในการเรียนรู้ เช่นว่า เด็กควรเรียนรู้อะไร ผู้ใหญ่ควรเรียนรู้อะไร คนเฒ่าคนแก่

ควรเรียนรู้อะไร เป็นต้น การกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาศักยภาพคนในแต่ละช่วงชั้นของชีวิตมีความจำเป็นต่อการเรียนรู้ กล่าวคือ ชั้นแรกของการพัฒนาจะต้องให้คนมีความรู้ ความเข้าใจในศาสตร์ ในภาษา ในวิชาชีพ เพื่อประกอบหน้าที่การงาน เมื่อคนมีความรู้ ความเข้าใจในบริบทต่างๆ และสามารถประกอบอาชีพตามความเหมาะสมได้แล้ว ความดีของคนนั้นจะต้องมีคู่กัน เราอาจจะไม่พอใจกับคนที่เรียนเก่งแต่นิสัยส่อไปทางทุจริต ดังนั้น เราจึงกำหนดคุณลักษณะของคนดีและความดีเอาไว้ โดยความดีและคนดีอาจมองได้จากสิ่งที่เขากระทำ คือ

- 1) ไม่ก่อให้เกิดโรคทางกายและโรคทางจิต หรือไม่ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดความทุกข์กาย ทุกข์ใจทั้งต่อตนเองและผู้อื่น
 - 2) ไม่มีโทษหรือความเดือดร้อนใจตามมา ไม่ว่าจะไปในด้านกฎหมาย ศีลธรรม และจารีตประเพณี
 - 3) ทำด้วยปัญญา คือ ความรู้จริง
 - 4) มีผลกระทบที่ดีตาม หรือที่เรียกว่า ก่อให้เกิดความสุขแก่ผู้ทำ
- คุณลักษณะของความดีและคนดีดังกล่าวเป็นแนวคิดเบื้องต้นในการพัฒนาคน พัฒนาผู้นำในสังคม ซึ่งอาจมีนัยอื่นอีกในการพัฒนาคน เพื่อให้เป็นบุคคลที่เจริญพร้อมไปด้วยวิถีคิด พฤติกรรม และจิตใจหรือมีความงามด้านจิตใจและปัญญา

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีนัยที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ

- 1) การพัฒนาศักยภาพคนจะต้องมีการเลือกสรรกลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้ตามระดับความสามารถและศักยภาพในการพัฒนา เช่น กลุ่มเด็กเยาวชน กลุ่มผู้นำ ฯลฯ

2) การเสริมสร้างศักยภาพของคนจะต้องคำนึงถึงช่วงเวลาในการเรียนรู้ หรือความพร้อมของบุคคลเป็นหลัก โดยเฉพาะในช่วงเวลาจิตว่างหรือความพร้อมในการที่จะรับรู้/เรียนรู้ โดยอาศัยสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนด

3) แนวคิดหลักในการพัฒนาคนที่จะนำไปสู่บุคคลที่พึงประสงค์ คือ การเพิ่มพูนความรู้ ความดี ความงาม และการสร้างคนที้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางความคิด ระบบคุณค่า พฤติกรรม และปัญญา

1.2 การเสริมสร้างเครือข่ายและองค์กรแห่งการเรียนรู้ ถ้ากล่าวถึง เครือข่ายว่า เป็นการเชื่อมต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของคนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพื่อดำเนินการกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์/เป้าหมายร่วมกันแล้ว กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายที่มีอยู่ในชุมชน นับว่า เป็นกลไกสำคัญ ที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ โดยกลุ่ม/องค์กรนั้นจะทำหน้าที่ในการประสานคน ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้เข้าด้วยกัน เพื่อให้ระบบการทำงานและกิจกรรมในชุมชนได้เคลื่อนไหว

การเสริมสร้างองค์กรหรือชุมชนแห่งการเรียนรู้ จึงมีความหมายที่มากกว่า การที่ชุมชนได้ดำเนินชีวิตเพื่อส่วนรวมอันเกิดจากการคิด และการปฏิบัติร่วมกัน โดยเป็นชุมชนที่ทำงานไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้ การสังเคราะห์ และสร้างความรู้ใหม่เพื่อนำไปพัฒนาชีวิตและงาน ซึ่งผลลัพธ์ (output) ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ การสร้างเป้าหมายร่วม และผลงานตามที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น ซึ่งมี 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การเรียนรู้เพื่อกำหนดเป้าหมายหรือการสร้างสุขภาวะของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการ/เครื่องมือที่ทำให้เกิดการกระตุ้นเตือนที่ทำให้คนใน

ชุมชนมองเห็นเป้าหมายหรือทิศทางร่วมกัน เห็นและตระหนักถึงความร่วมมือระหว่างกัน มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการสร้างข่ายใยความสัมพันธ์ และสามารถสร้าง “พลังร่วม” ในการทำงานที่สร้างขึ้นด้วยความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน ซึ่งนับว่า เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างการจัดการตนเองของชุมชนอย่างมีเป้าหมาย

2) การเรียนรู้เพื่อการประเมินตนเอง ได้แก่ การรู้จักและรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งมีความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต โดยนัยแห่งการเรียนรู้เชิงประเมินหรือสะท้อนกลับ (reflexive learning) ที่สะท้อนประสบการณ์และบทเรียนของกันและกัน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถีปฏิบัติ หรือการปรับเปลี่ยนตนเองทั้งในด้านความคิดและพฤติกรรม โดยชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีความสามารถกำหนดตนเอง (self-directed) จะทำให้ชุมชนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงและมีการเรียนรู้ตลอดเวลา

ดังนั้น การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ จะต้องไม่มองข้ามกระบวนการกลุ่ม และเครือข่ายการเรียนรู้ ดังที่ Steven Polgae (อ้างใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2546) นักระบาดวิทยาสังคมกล่าวว่า เป็นความคิดผิดพลาดที่มองชุมชนว่า มีเพียงองค์กรเดียว เพราะในชุมชนจะมีกลุ่ม องค์กรที่หลากหลาย ดังนั้น กระบวนการกลุ่มจะเกิดขึ้นได้และมีความยั่งยืนจะต้องอาศัยความคิดและการดำเนินงานของชุมชนเป็นหลัก โดยการสร้างกลุ่มเครือข่ายนั้น จะต้องคำนึงถึงวงจรชีวิตการเกิดขึ้นของกลุ่มเครือข่าย และต้องมีความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับกลุ่ม เครือข่ายว่า ทุกอย่างเป็นพลวัตมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ เสื่อมไป และสร้างขึ้นมาใหม่ได้

ดังเช่นกรณีตัวอย่าง โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคเหนือ (2547) ซึ่งเป็นชุดโครงการที่มีประเด็นกิจกรรมและการทำงานร่วมกันของฝ่ายต่างๆ ภายใต้เป้าหมายเดียวกัน ได้กำหนดแนวทางการทำงานของแต่ละส่วนที่เข้ามาทำงานร่วมกันว่า จะต้องมีการทำงานที่ทำงานร่วมกันอย่างประสานสอดคล้อง กล่าวคือ จะต้องมีการทำงานที่ทำงานร่วมกันอย่างประสานสอดคล้อง กล่าวคือ จะต้องมีการทำงานที่ทำงานร่วมกันอย่างประสานสอดคล้อง ดังนี้

1) **ทีมทำ** คือ มีกลุ่มคนที่ทำงานเกาะติดในพื้นที่ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจถึงบริบทของชุมชนที่ตนเองอาศัย แล้วสร้างฐานความรู้จากงานที่ทำไปสู่การจัดการในระดับพื้นที่

2) **ทีมนำ** คือ กลุ่มคนที่คอยเกื้อหนุนและให้แนะนำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่กับผู้ที่ทำหน้าที่นักจัดการความรู้ นักวิจัย ผู้นำชุมชน หรืออื่นๆ ซึ่งมีแนวทางการทำงานในลักษณะของการเชื่อมโยงการเรียนรู้เชิงพื้นที่และประเด็นกิจกรรมเข้าด้วยกัน

3) **ทีมหนุน** คือ องค์กรและสถาบันในระดับนโยบายที่คอยกำหนดทิศทาง นโยบาย เพื่อเกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ของสังคมในภาพรวม ซึ่งเป็นเสมือนระบบคิดและสมองของคนเราที่สามารถดำเนินการและประสานกระบวนการทำงานของส่วนต่างๆ ในร่างกาย ทั้ง 3 ทีม จะต้องทำงานร่วมกัน โดยอาศัยฐานคิดของการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมเพื่อให้ฝ่ายต่างๆ ได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเสริมสร้าง **“ทีมเรียนรู้”** ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมและสานต่อกิจกรรมที่เหมาะสมกับสภาพทางสังคม

การเสริมสร้างบุคคลและเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาคนที่มีความรู้และสนับสนุนให้เกิดการทำงาน

เป็นกลุ่ม ดังนั้น การริเริ่มเพื่อสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน จะต้องเสริมสร้างทั้งคนและกลุ่มคน เพื่อให้เป็น **“บุคคลและองค์กรแห่งการเรียนรู้”** ในเวลาเดียวกัน

2. การเสริมสร้างและการจัดการความรู้

สถานการณ์และแนวทางการจัดการความรู้/วิธีการเรียนรู้ ในที่นี้คงไม่กล่าวถึงรายละเอียดว่า ความรู้คืออะไร แต่หากจะกล่าวถึงว่า เราจะเรียนรู้อะไร และเรียนรู้อย่างไร ที่จะนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ ความรู้นั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยบุคคลเป็นปฐมเหตุแห่งการเรียนรู้ เมื่อมีสิ่งเร้าปัจจัยภายนอกที่ทำให้บุคคลเกิดการรับรู้ การเรียนรู้อยู่เกิดขึ้น ซึ่งความรู้นั้นมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งภายในและภายนอก อันได้แก่ จิตใจ พฤติกรรมและสติปัญญา หลายคนอาจเคยได้รับรู้มาว่า สิ่งที่เราควรรู้คืออะไร คำตอบที่ทุกศาสนาและนักปรัชญาในทุกยุคทุกสมัย กล่าวอย่างคล้ายคลึงกันว่า สิ่งที่มีมนุษย์ควรเรียนรู้ได้แก่

- 1) สิ่งที่อยู่ภายในตัวเรา
- 2) สิ่งที่อยู่ภายนอกตัวเรา
- 3) สิ่งที่อยู่ภายในตัวเราว่ามีความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวเราอย่างไร

โดยการเรียนรู้ใน 3 สิ่งดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การค้นหาคำหมายของชีวิตและการค้นหาอิสรภาพแห่งตน เหมือนดัง ศ.นพ.ประเวศ วะสี ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การเรียนรู้มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ การเรียนรู้เพื่อตัวเอง (คิดเป็น ทำเป็น อยู่เป็น) การเรียนรู้เพื่อสิ่งภายนอกที่มีความสัมพันธ์กับตัวเองทั้งที่ใกล้และ

ไกล (เชื่อมโยงและเข้าใจกับบริบทของบุคคล ชุมชน สังคม และโลก) และการเรียนรู้เพื่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสิ่งภายนอกที่สามารถนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล

ในอภิปรัชญาได้แบ่งสาขาการเรียนรู้ออกเป็น 3 สาขา (เจลิเมเกียรติ ผิวนวนล, 2544) คือ สาขาอภิปรัชญา (Metaphysics) ซึ่งค้นคว้าความเป็นจริงของโลกและมนุษย์ว่า คืออะไร สาขาญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ (Epistemology) เป็นสาขาที่พยายามหาคำตอบว่า เรา รู้จักความจริงได้อย่างไร ความรู้ของมนุษย์มีขอบเขตหรือไม่ ฯลฯ ซึ่งสาขาวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันก็จัดเข้าในสาขานี้ และสาขาจริยศาสตร์ (Ethics) ที่ค้นหาแนวทางการประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นจริง เป็นเรื่องของการศึกษาชีวิต เป็นการเก็บรวบรวมเอาผลลัพธ์ของความรู้ทางวิทยาการในแขนงต่างๆ ที่ได้ทั้งจากทฤษฎีและการปฏิบัติมารวมเข้าเป็นหนึ่งเดียว โดยหวังจะได้ภาพรวมความเป็นจริงของโลกและชีวิต ตลอดจนเข้าใจปัญหาและแนวทางแก้ไข

การแบ่งสาขาความรู้ในระดับอภิปรัชญาดังกล่าว เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงการเรียนรู้ของมนุษย์ว่า มิได้พ้นไปจากการแก้ไขปัญหาคือตนเอง ประสบอยู่และจะต้องหาทางออก รวมถึงการเข้าใจในความจริงเหล่านั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า แดนความรู้ของมนุษย์นี้ไม่พ้นจากเรื่องที่ว่า “เรารู้อะไร ท่านรู้อะไร ท่านเห็นข้าพเจ้าเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าเห็นท่านเป็นอย่างไร” หรือกล่าวอย่างย่อๆ คือ “เรารู้อะไร และเราไม่รู้อะไร” การเข้าถึงพรมแดนแห่งความรู้จะทำให้ชีวิตของผู้นั้นและองค์กรนั้นๆ มีความเคลื่อนไหว สามารถกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตและการทำงานได้

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันบุคคล ชุมชน และองค์กรส่วนใหญ่มักจะขาดการจัดการและการเสริมสร้างชุดความรู้ของตนเอง เพื่อใช้ในการทำกิจกรรมต่างๆ จนบางครั้งมีดอกเลียนแบบความรู้เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมของตน แต่กว่าจะประยุกต์ใช้ความรู้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของตน แนวคิด ความรู้และสถานการณ์ของโลกก็เปลี่ยนแปลง ชุมชนและองค์กรจึงตามไม่ทันสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะขาดชุดความรู้ที่เป็นรากฐานของตัวเอง ซึ่งจะต้องมีการตั้งคำถามทบทวนขึ้นมาในใจว่า **“เรามีความรู้ในเรื่องใด ขาดความรู้ในเรื่องใด และความรู้อะไรที่เราควรสร้างสรรค์ขึ้นมา”** ฯลฯ ซึ่งจะทำให้พบว่า ชุมชนและองค์กรต่างๆ นั้น มีทั้งความรู้และศักยภาพความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงาน อีกมาก นอกจากนี้ ก็พบว่าหลายชุมชนยังขาดการค้นหาคำตอบจากสิ่งรอบตัวและจากภายนอกที่มีการพัฒนาความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งขาดการทบทวนและการประยุกต์ความรู้ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงานภายใต้วัฒนธรรมของตน ซึ่งความรู้และการเรียนรู้เราไม่จำเป็นต้องรู้ทุกเรื่อง แต่ควรรู้ในสิ่งที่ควรทำที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและงาน

จากสถานการณ์ด้านความรู้ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า สิ่งทีบุคคล องค์กร และชุมชนจะต้องเสริมสร้างขึ้นมาใหม่ คือ

- 1) ชุดความรู้ที่เป็นรากฐานของตนเอง
- 2) การค้นคว้าหาความรู้และการประยุกต์ใช้
- 3) กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 4) การเชื่อมโยงความรู้และวิธีการเรียนรู้เข้าด้วยกัน
- 5) การจัดการความรู้ในมิติต่างๆ
- 6) นักจัดการความรู้ และผู้นำด้านความรู้

ปัญหาด้านความรู้ทั้งหมดนี้ เป็นปัญหาที่มีมานาน เป็นเรื่องของ อริชชา ที่อาจแปลได้ว่า “**รู้แต่ไม่ลงมือทำ หรือ ไม่รู้และก็ไม่สนใจใน การที่จะเรียนรู้**” เพราะฉะนั้น ในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในส่วนที่ เกี่ยวข้องกับความรู้ จะต้องพิจารณาถึงสาเหตุของปัญหาการจัดการความรู้ ดังกล่าว ซึ่งปัญหานั้นเป็นทั้งปัญหาส่วนบุคคล องค์กร และชุมชน โดย จะต้องมีการจัดการ เพื่อสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงสาเหตุ และแนวทางการแก้ไขปัญหาเข้าด้วยกัน

อีกนัยหนึ่ง การเสริมสร้างและการจัดการความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับ คำว่า “การเรียนรู้” (learning) และ “กระบวนการเรียนรู้” (learning process) ซึ่งเป็นเรื่องของการปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรม อันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติให้รู้ โดยผลลัพธ์ของการเรียนรู้จะทำให้บุคคลเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรม ซึ่งเป็นไปได้ทั้งในแง่บวกและลบ

การเสริมสร้างและการจัดการความรู้ดังกล่าว จึงเป็นกระบวนการ หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการค้นหา การพัฒนาและการประยุกต์ใช้ความรู้ เพื่อ เป็นเครื่องมือที่เพิ่มมูลค่าให้กับองค์กรและชุมชน กล่าวคือ เป็นการสืบทอด และจัดการความรู้อันเกิดจากประสบการณ์ของชุมชนซึ่งมีการสั่งสม ปรับเปลี่ยนและสร้างขึ้นใหม่ หากแต่ว่า ในการเสริมสร้างการเรียนรู้จะต้อง นำความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล (tacit knowledge) มาจัดการให้เป็นความรู้ ที่ชัดแจ้ง (explicit knowledge) และสามารถนำมาสร้างให้เกิดกระบวนการ ใหม่ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงคนและกระบวนการทำงานได้อย่างมี ประสิทธิภาพ

3. การสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคม

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคมนั้น มีความสำคัญใน ฐานะที่เป็นกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและการสร้างชุดความรู้ ของหมู่คณะที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจ โดยมีการสื่อสารต่อสังคมให้ ทราบถึงแนวคิดกิจกรรมและการจัดการเพื่อความยั่งยืนของสิ่งต่างๆ ในที่นี้ จะกล่าวถึงการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคม โดยนัย 3 ประการ

3.1 การสร้างพื้นที่รูปธรรม การเรียนรู้ในชีวิตจริงคนเจ้านั้น

ส่วนใหญ่มักจะเริ่มต้นจากสิ่งที่มองเห็นหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วจึง นำไปศึกษาวิเคราะห์หาข้อเท็จจริง ซึ่งผลที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการรับรู้และ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่ชัดเจน

การสร้างพื้นที่รูปธรรมก็เช่นกัน เป็นการเชื่อมโยงกระบวนการ เรียนรู้ที่มาจากความร่วมมือและการลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดความรู้และ การจัดการแนวใหม่ซึ่งสามารถสร้างความเข้าใจได้ง่ายกว่าการรับรู้ที่มาจาก การอ่านหรือการบอกเล่า เป็นการสร้างความรู้เชิงประจักษ์ ดังเช่น ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ได้รับการยอมรับ นั่นเป็น เพราะว่าการศึกษาทดลองและลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังจนสามารถ พิสูจน์ได้ ทดลองได้ ส่วนการสร้างพื้นที่รูปธรรมของการจัดการการเรียนรู้ นั้น มีกรณีตัวอย่างโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ภาคเหนือ ที่ได้กำหนดพื้นที่รูปธรรมของการพัฒนาว่า จะต้องประกอบด้วย คน ความรู้ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสื่อสารต่อสังคม และ กลไกการจัดการว่า มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนา ในพื้นที่อย่างเป็นทางการ

ดังนั้น การสร้างพื้นที่การเรียนรู้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมในชุมชนพื้นที่สามารถนำไปสู่การสร้างชุดความรู้และนวัตกรรมได้ ตัวอย่างเช่น การดำเนินการโครงการพัฒนาชุมชนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ จะทำให้นักคิดและชุมชนเห็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดและสามารถที่จะบอกได้ว่า สถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น เกิดมาจากสาเหตุอะไร ผลกระทบที่เกิดขึ้นมาจากสิ่งใด เป็นต้น ซึ่งจะทำให้การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมีความยั่งยืนมากขึ้น

อีกนัยหนึ่ง การสร้างพื้นที่รูปธรรม ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างพื้นที่ทางสังคม (social space) ที่รวมเอาปัจเจกบุคคลผู้ที่มีความคิดหรืออุดมคติคล้ายคลึงกัน แล้วมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จนทำให้นักคิดและกลุ่มชนนั้นมีความรู้สึกที่ตนเองมีพื้นที่ทางสังคมที่เป็นอัตลักษณ์ของตน เป็นการตอบสนองทางด้านจิตใจ ความเชื่อมั่น และความไว้วางใจที่จะร่วมกันพัฒนาศักยภาพตนเองและสังคม

3.2 การสร้างกระบวนการทางสังคม ความเป็นชุมชนและองค์กรนั้น มิได้เป็นอิสระจากสิ่งต่างๆ อย่างแท้จริง มีความเกี่ยวข้อง มีปฏิสัมพันธ์กับคน วิธีคิด กระบวนการ และสังคมอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงที่มีความผูกพันในทุกระดับตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ไปจนถึงสถานการณ์ในระดับโลก การสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของการสื่อสารกับสังคมให้เข้าใจ จะทำให้แนวคิดและกระบวนการที่ชุมชนสร้างขึ้นได้แพร่ขยายไปในวงกว้าง เกิดพลังที่วิญญูที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ได้

การสร้างกระบวนการทางสังคมเป็นการประสานความร่วมมือและการขยายผลจากการปฏิบัติไปสู่การเรียนรู้ของสังคม เพราะผลการ

กระทำที่ดำเนินการในสังคมหนึ่งอาจมีผลกระทบต่ออีกสังคมหนึ่ง ตัวอย่างการทำลายสิ่งแวดล้อม การเผาป่าในประเทศใกล้เคียงก็สามารถส่งผลกระทบต่อมลภาวะในอีกหลายประเทศ การทำสงครามของบางประเทศก็ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของโลกได้ หรือในเชิงพื้นที่การตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำก็ส่งผลต่อการขาดแคลนน้ำของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นต้น ฉะนั้น การเสริมสร้างขบวนการทางสังคมโดยการสื่อสารต่อสังคมให้รับทราบกิจกรรมความเคลื่อนไหวจะนำไปสู่ความเข้าใจต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในภาพกว้าง

อีกนัยหนึ่ง การสร้างกระบวนการทางสังคม คือ การเข้ามามีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ ในการเรียนรู้ที่นำไปสู่การแบ่งปันความรู้และวิธีการจัดการที่เหมาะสม ซึ่งมีผลให้กิจกรรมนั้นๆ ประสบผลสำเร็จ ตัวอย่างเช่นในประเทศตะวันตกมีการตั้งชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practices) ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีส่วนร่วมกันอย่างใกล้ชิด โดยมีเป้าหมายในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน มีการสื่อสารเสวนากันอย่างปราศจากแรงกดดันของโครงสร้างแห่งอำนาจที่สังคมมีอยู่ แต่โครงสร้างนั้นๆ จะมีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันน้อยมาก เช่นเดียวกับสังคมไทยในอดีต ที่มีการทำงานร่วมกันภายใต้กรอบคิดของการพึ่งพาอาศัยมากกว่าการใช้อำนาจของเงินตรา จึงเกิดประเพณี เช่น “การลงแขกทำนาเกี่ยวข้าว” หรือ “การจัดระบบเหมืองฝาย” แม้จะพิจารณาว่าเป็นประเพณีดั้งเดิม แต่อาจเรียกได้ว่า เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน

3.3 การสร้างความต่อเนื่องและความยั่งยืน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า มีองค์ประกอบ 4 ประการที่

จะต้องดำเนินการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี เมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งหมดดำเนินไปด้วยดีและส่งผลในทางเกื้อกูลต่อกัน ย่อมเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยในฐานะตัวกระทำมีความสำคัญที่สุดที่จะให้เกิดภาวะที่พึงประสงค์ ดังนั้น การพัฒนามนุษย์จะต้องพัฒนาให้ครบพร้อมทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว เป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาในยุคปัจจุบัน เนื่องจากสังคมประสบปัญหาทั้งในด้านคนและสังคมที่มีความเสื่อมโทรมทางด้านจิตใจและคุณธรรม รวมทั้งประสบปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่สร้างมลภาวะให้กับมนุษย์และโลก ดังนั้น การคิดค้นนวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากกระทำของมนุษย์จึงเป็นการสร้างความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ทั้งคนและเครือข่ายการเรียนรู้ จะต้องสร้างความรู้ วิธีการเรียนรู้ พื้นที่บูรณาการ และกระบวนการทางสังคม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของธรรมชาติและชีวิตมนุษย์

การกำหนดเป้าหมายและการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้โดยยึดหลักคนรู้ ความรู้ และกระบวนการที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดังกล่าว อาจเป็นนัยหนึ่งของการเสริมสร้างนวัตกรรมและแผนงานการพัฒนา เพราะเมื่อจะดำเนินการกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง สิ่งที่ทุกคนควรคำนึง คือ กิจกรรมนั้นๆ จะต้องก่อให้เกิดผู้รู้ ชุดความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้เนื่องจากคนและความรู้จะเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ผลสัมฤทธิ์ของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้

ผลที่พึงปรารถนาของการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้นอกจากการพัฒนาคนรู้ ชุดความรู้ และกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้ว อาจมีผลที่มีมากกว่าการเรียนรู้เพื่อรู้จักและประเมินตนเองดังกล่าว กล่าวคือ ผลลัพธ์ของการใช้ความรู้นำไปสู่การสร้างสรรคนวัตกรรมด้านวัตถุที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน โดยผลลัพธ์ของนวัตกรรมด้านวัตถุและเทคโนโลยีในปัจจุบัน น่าจะมีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 5 ประการ คือ

1) **เล็กและมีประสิทธิภาพ** จิวแต่แจ่วเป็นคำที่ อี.เอฟ.ชูเมกเกอร์ (E.F.Schumacher) นักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมันได้กล่าวไว้ (เฉลิมเกียรติ ฉิวนวนล, 2544) การปฏิบัติการณ์ขนาดเล็ก-ขนาดกลางที่เหมาะสมกับองค์กรและชุมชน แม้ว่าจะมีมากแต่ก็เป็นอันตรายน้อยกว่าการปฏิบัติการณ์ขนาดใหญ่ เพราะเปรียบเทียบกับพลังการฟื้นตัวของธรรมชาติและ ความเหมาะสมกับใช้งาน นวัตกรรมที่มีขนาดเล็กช่วยให้ประหยัดต้นทุนในการดำเนินการ ในขณะที่นวัตกรรมขนาดใหญ่ต้องใช้ทุนและแรงงานเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เราจะเห็นหน่วยงานและองค์กรชุมชนหลายแห่งใช้กำลังคนและทรัพยากรต้นทุนไม่มาก แต่มีประสิทธิภาพในการทำงาน โดยอาศัยการเชื่อมโยงจากจุดเล็กในแต่แห่งเข้าด้วยกันจนเป็น “เครือข่าย” และ “ทีมงานคุณภาพ” ที่นำไปสู่การจัดการกับปัญหาที่ซับซ้อนได้

2) **เรียบง่ายไม่ซับซ้อน** นวัตกรรมที่มีความซับซ้อน มักจะไม่ได้รับการยอมรับในการใช้หรือใช้ก็เป็นเพียงเฉพาะกลุ่ม ความเรียบง่ายนำไปสู่การจัดการและการแก้ไขได้ดีขึ้น ตัวอย่างอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ที่มีระบบการใช้งานที่ง่ายก็สามารถแพร่หลายได้อย่างรวดเร็ว เพราะความเรียบง่ายนั้นสามารถตอบสนองต่อความต้องการและการเรียนรู้ของ

มนุษย์ได้ดีกว่า อุปกรณ์การทำงานบางชิ้นกว่าบุคคลจะเรียนรู้และทำความเข้าใจก็ใช้เวลานาน แต่พอเริ่มชินกับการใช้ ก็มีอุปกรณ์ใหม่เสริมเข้ามาอีก ทำให้ต้องมีการปรับตัว เป็นความยุ่งยากและสูญเสียงบประมาณ และถ้าเป็นนวัตกรรมด้านความคิดและการเรียนรู้แล้วยิ่งต้องมีการเรียนรู้และทำงานหนักขึ้น เหมือนการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ในองค์กรบางแห่ง ถ้าใช้แนวคิดหรือระบบการจัดการที่มาจากภายนอกทั้งหมด ก็ยากต่อการเรียนรู้และการปรับตัวของบุคลากรในองค์กร แต่ถ้าเป็นการปรับประยุกต์ใช้จากสิ่งที่มีอยู่และเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ อาจทำให้องค์กรนั้น เข้าสู่กระบวนการพัฒนาตนเองได้อย่างรวดเร็ว

3) ประหยัดทุนและสอดคล้องกับแรงงาน การประหยัดต้นทุนและใช้แรงงานน้อยเป็นสิ่งที่หน่วยงานทุกหน่วยงาน องค์กรทุกแห่ง กำหนดเป็นแนวคิดหลักในการบริหารจัดการ กล่าวคือ การดำเนินกิจกรรมใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะ เป็นภาคธุรกิจ ภาคเกษตร หรือแม้แต่ตัวบุคคล การประหยัดจะช่วยให้องค์กรดำเนินงานอย่างรอบครอบ ตัวอย่างของเกษตรกรที่นำรถไถนาหรือเทคโนโลยีการเกษตรมาใช้ในการทำงานซึ่งมีต้นทุนสูง แต่พอใช้ไประยะหนึ่งต้องดูแลซ่อมบำรุงหรือเปลี่ยนเทคโนโลยีใหม่ซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น ผลก็คือ เกษตรกรต้องรับภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น และบางครั้งอาจจะต้องเสียเวลากับการเรียนรู้และการใช้งานอีก ดังนั้น นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชนในรูปของวัตถุประสงค์จะต้องมีความประหยัดต่อต้นทุนดำเนินการและความคุ้มค่า สิ่งเหล่านี้ ถ้ามองโดยนัยแห่งความเปลี่ยนแปลงก็คือวิวัฒนาการที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา แต่ถ้ามองในด้านความสิ้นเปลืองแล้วอาจกล่าวได้ว่า เป็นความสิ้นเปลืองอย่างมหาศาล เพราะแนวคิด และวัตถุประสงค์หนึ่งนั้น เราต้องนำทรัพยากรที่

มีอยู่บนโลกมาสร้าง แต่พอใช้ไประยะหนึ่งกลับกลายเป็นของไร้ค่าและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

4) ไม่ล้างผลาญและรุนแรง แนวคิดนี้เป็นแนวคิดของมหาตมะ คานธี ที่ชูเมกเกอร์นำมาประยุกต์ใช้ นวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากความรู้ นั้น จะ ต้องไม่มีการเบียดเบียน ไม่มีความรุนแรงทั้งต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การใช้สารเคมีในภาคการเกษตร ซึ่งมีผลกระทบต่ออย่างรุนแรง ทั้งต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เกิดการล้างผลาญ หรือการทำลายระบบนิเวศ หรือในการผลิตหนังสือพิมพ์ที่มีเยื่อพิมพ์นับล้านฉบับในแต่ละวันนั้น ต้องใช้ต้นไม้จำนวนมหาศาลในการผลิตกระดาษ ซึ่งมีผลกระทบต่อระบบนิเวศทันที และถ้ายังมีการผลิตนวัตกรรมที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเช่นนี้อีก ทั้งคนและสิ่งแวดล้อมจะดำรงอยู่มิได้ ฉะนั้น การปฏิบัติการณ์ขนาดเล็ก เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ประหยัดและไม่ล้างผลาญต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม จะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมขององค์กรและชุมชน มีความยั่งยืนมากขึ้น

5) สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับการเรียนรู้และศักยภาพในการพัฒนา การนำแนวคิดและเครื่องมือของสังคมที่แตกต่างมาประยุกต์ใช้โดยไม่คำนึงถึงบริบททางสังคมของตนเองเป็นการกำหนดนโยบายที่ผิดพลาด เพราะอาจนำไปสู่การต่อต้านและการเสียเวลาในการเรียนรู้ ดังนั้น การที่จะดำเนินการสร้างสรรค์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะต้องคำนึงถึงความพร้อมในการเรียนรู้และวัฒนธรรมขององค์กรนั้นเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการเสริมสร้างคุณค่าให้กับการเรียนรู้และศักยภาพในการพัฒนา ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ทั้งสิ่งของและแนวคิดบางประการ อาจไม่เหมาะสมกับสังคมหนึ่ง วัฒนธรรมหนึ่ง การเรียนรู้ การ

คัดสรร และการประยุกต์ใช้จึงมีความจำเป็นมากกว่าการสร้างโดยปราศจากความเข้าใจ

แนวคิด 4 ประการข้างต้นเป็นแนวคิดที่ อี.เอฟ.ซูเมกเกอร์ เสนอไว้ ส่วนแนวคิดประการสุดท้ายเป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงกันอย่างมากในปัจจุบัน ดังนั้น การเสริมสร้างนวัตกรรมด้านวัตถุที่เป็นผลลัพธ์มาจากการใช้ความคิด ความรู้ และประสบการณ์ จะต้องคำนึงถึงกระบวนการดังกล่าวด้วย

ตัวอย่างการเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในระดับชุมชน : กรณีศึกษาโครงการเสริมสร้างนั้กจัดการความรู้ท้องถิ่น (ภาคกลาง)

โครงการเสริมสร้างนั้กจัดการความรู้ของถิ่นภาคกลาง (2546-2547) เป็นชุดโครงการที่ดำเนินการภายใต้โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) โดยมีหลักการทำงานที่ยึดคน (นั้กจัดการความรู้) ความรู้ กลไกและกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจของการดำเนินการ โดยมีสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นหน่วยงานสนับสนุนหลัก ซึ่งมีความเป็นมาและตัวอย่างของการพัฒนา ดังนี้

เหลี่ยมหน้าแลหลัง

ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า มีการทำงานสนับสนุนความเข้มแข็งและการเรียนรู้ของชุมชนเป็นจำนวนมากทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรทุนต่างๆ โดยผ่านโครงการวิจัยและพัฒนาอย่างไรก็ดี กลับปรากฏว่า ชุมชนยังขาดคนทำงานหรือนั้กจัดการความรู้

ที่จะเป็นกลไก ประสาน ผลักดันให้การดำเนินงานในพื้นที่บรรลุเป้าหมาย ทั้งๆ ที่ชุมชนมีชุดความรู้ มีกลุ่มองค์กรในชุมชนและกระบวนการทางสังคม ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากบุคลากรในท้องถิ่นที่ทำงานอยู่เดิมไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และกลุ่มคนรุ่นใหม่รวมทั้งบัณฑิตที่เป็นลูกหลานของคนในท้องถิ่นตกอยู่ในสภาวะว่างงานเป็นจำนวนมาก เช่น กรณีบัณฑิตอาสาของทุนหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้นับว่าเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น แต่ขาดอาชีพรองรับและขาดการพัฒนาศักยภาพ ในขณะที่ชุมชนเองก็ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้รู้เท่าทันกระบวนการพัฒนาและกระแสการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการกำหนดอนาคตหรือสร้างสรรค์ชุมชนของตนเองให้ดำเนินไปสู่เป้าหมาย **“ชุมชนเป็นสุข”** ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ภาคี

ต่างๆ เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินการที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

สร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชนผ่านคนรุ่นใหม่

โครงการนี้ มุ่งส่งเสริมผู้จัดการความรู้ท้องถิ่นและการพัฒนา กลไกการจัดการในระดับท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกประสาน จัดการ ความรู้ เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภาคีต่างๆ ที่ เกี่ยวข้อง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ผ่านโครงการวิจัย และพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น เป็นเครื่องมือใน การสร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่หรือสร้างพื้นที่รูปธรรม ใช้ความรู้ สร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นการเชื่อมโยง คน ความรู้ กิจกรรม พื้นที่ ทรัพยากร เทคโนโลยี และกระบวนการทาง สังคมเข้าด้วยกัน โดยมี ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค โครงการสตรีและเยาวชน ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และทรงพล เจตนาวาณิชย์ สถาบัน ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) เป็นแกนนำทางความคิดและกระบวนการ มี เป้าหมายเพื่อให้เกิดการจัดการชุมชนในรูปแบบใหม่ ที่ให้คนในท้องถิ่น ได้นำพาชุมชนไปสู่ความเป็นสุข และการพัฒนานักจัดการความรู้ท้องถิ่น ที่มีพื้นฐานความรู้ มีจิตวิญญาณ มีทักษะความรู้ชุมชน วิชาชีพ วิชาชีวิต วิชาการ มีเครือข่าย มีผู้ผลักดันการแก้ไขปัญหาในปัจจุบันและสร้าง สรรค์งานชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

กลุ่มเป้าหมายคนรุ่นใหม่ เป็นบัณฑิตคืนถิ่นซึ่งเป็นลูกหลาน ของชุมชนในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ อุทัยธานี อ่างทอง สิงห์บุรี สุพรรณบุรี และชัยนาท โดยมองเห็นว่า คนทำงาน นักจัดการความรู้ทางสังคม และ

กลุ่ม องค์กร เครือข่ายการเรียนรู้ของจังหวัดในภาคกลางนั้น ยังขาดอีก จำนวนมาก และเหตุผลที่คัดเลือกในพื้นที่ 5 จังหวัด ก็เพื่อให้เกิดการ เชื่อมโยง คน กิจกรรม และเครือข่ายการเรียนรู้ การทำงานทางสังคมใน ระดับพื้นที่

กระบวนการเสริมสร้างผู้จัดการความรู้ท้องถิ่น

กระบวนการเสริมสร้างคนรุ่นใหม่หรือกระบวนการเจียระไน เป็น กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพผู้จัดการความรู้ท้องถิ่นให้เป็นคนรู้และ เข้าใจกระบวนการทำงานบนฐานคิดของการรักท้องถิ่นและพึ่งพาตนเอง ได้ในทางเศรษฐกิจ โดยมีการคัดสรรคนรุ่นใหม่ 25 คน ซึ่งมีความแตก ต่างทั้งในด้านอายุ (อายุน้อยสุด 23 มากสุด 43 ปี) เพศ ภูมิลำเนาการศึกษา

สถานภาพทางสังคม แนวคิด มุมมอง ประสบการณ์ และอื่นๆ เพื่อเสริมสร้างให้เป็นนักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่สามารถนำพาแนวคิดและกำหนดเป้าหมายความสุขของชุมชนร่วมกัน (ผลการวิจัยระโนในช่วงแรกทำให้มีผู้ลาออก 2 คน) กระบวนการวิจัยระโนนั้นมุ่งเน้นการเสริมสร้างความรู้ใหม่และการค้นหาตนเองและความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน ซึ่งมีแนวทางดังนี้

1. การเสริมศักยภาพด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพิ่มพูนความรู้ ทักษะ โดยดำเนินการไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ชุมชน (on the job training) ตลอดระยะเวลาของโครงการ โดยมีเนื้อหาหลัก 5 กลุ่มวิชาที่บูรณาการไปอย่างเหมาะสม ได้แก่

1) **วิชาการ** เน้นการเสริมสร้างความรู้ เพื่อให้สามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ระบบชุมชน ชาติ โลก หรือความรู้ความเข้าใจในเชิงโครงสร้างเชิงระบบ เช่น ระบบเศรษฐกิจ - สังคม ระบบการศึกษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2) **วิชาชีพ** เน้นความรู้เชิงการวางแผน การบริหารจัดการ ความรู้วิชาชีพเฉพาะด้านที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงระหว่างการผลิตปฏิบัติ ในลักษณะการแบ่งปันความรู้ หรือการเรียนรู้จากวิทยากรจากภายนอกที่เสนอมุมมองแนวคิดใหม่ ตามความสนใจ

3) **วิชาชีพชีวิต** เน้นการพัฒนาบุคลิกภาพ ภาวะผู้นำ มนุษยสัมพันธ์ ทักษะการทำงาน เช่น การคิดเชิงสร้างสรรค์ ทักษะการเขียน การพูด การจัดประชุม การทำงานเป็นกลุ่ม การแก้ไขความขัดแย้ง การรักษาคุณภาพระหว่างกายกับจิต เป็นต้น

4) **วิชาชุมชน** เน้นความรู้ ความเข้าใจวิถีชุมชน การเรียนรู้วิถีชุมชน เทคนิคและกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน เป็นต้น

5) **วิชาเครือข่ายและการประเมินตนเอง** เน้นการสร้างประสบการณ์ร่วมกันจากการเรียนรู้ การศึกษาดูงานในกรณีศึกษาต่างๆ เพื่อให้สามารถนำแนวคิด/หลักการไปประยุกต์ใช้ การประเมินชุมชนของตนเอง โดยผ่านกิจกรรมการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ตลอดจนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกันในพื้นที่

หลักการของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดังกล่าว จะใช้สถานการณ์และแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ทั้ง 5 จังหวัด เป็นเงื่อนไขสำคัญในการเรียนรู้ โดยให้ 23 คน มีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กำหนดประเด็น

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การประเมินผลการเรียนรู้ และรวบรวม จัดระบบ ข้อมูล เพื่อป้อนเข้าสู่เวที โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญ คนทำงานทางสังคมมาร่วม บรรยายและการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวถือว่าเป็น การเรียนรู้จากสถานการณ์จริงของการทำงานในพื้นที่ โดยเวทีสัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สามารถจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบ คือ

- เวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ท้องถิ่น เป็นเวทีรายเดือน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเครือข่าย 5 จังหวัด
- เวทีหนุนเสริม เป็นเวทีเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหา หรือทักษะเฉพาะเรื่องตามความจำเป็นและความต้องการเพื่อ คลี่คลายโจทย์บางเรื่อง
- เวทีนิเทศสัญจร เป็นเวทีที่นำวิทยากร ผู้รู้ สัญจรไปตามพื้นที่ ในระดับจังหวัด เพื่อเยี่ยมเยียนติดตามให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ ในการทำงานของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น
- เวทีตำบล เป็นเวทีระดับตำบลซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติงานของนัก จัดการความรู้ท้องถิ่น เพื่อทำความเข้าใจต่อบริบท สถานการณ์

และสิ่งแวดล้อมของนักจัดการความรู้ รวมทั้งทำให้เห็นทุนและ ศักยภาพที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่มี ส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องในการทำงาน โดยอาศัยการมีส่วนร่วม ของหลายๆ ฝ่าย อาทิ สมาชิกอบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โรงเรียน สถานีนามัย สถาบันการศึกษา ฯลฯ

2. การค้นหากลุ่มเป้าหมายและการพัฒนาโครงการ เป็น กิจกรรมที่มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้และการดำเนินการในชุมชนท้องถิ่น โดยการเสริมสร้างโครงการ/กิจกรรมที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ ของคนในชุมชน มีการใช้ข้อมูล ความรู้ มีการทดลอง สรุป ประเมินผล และ ยกกระดับความรู้ ตลอดจนขยายผลการเรียนรู้ และกระบวนการมีส่วนร่วม ของทุกฝ่ายๆ อาทิ ผู้นำชุมชน อบต. และหน่วยงานที่สนับสนุน กล่าวคือ การพัฒนาโครงการจัดการความรู้ท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่สืบเนื่องจากการ จัดเวทีตำบล เวทีชาวบ้าน โดยเป็นเวทีที่ให้นักจัดการความรู้ท้องถิ่น วิเคราะห์ “ทุกข์” ของชุมชนร่วมกับชาวบ้าน และนำข้อมูล ประเด็น ปัญหาของชุมชนมาพัฒนาเป็นโครงการจัดการความรู้ ซึ่งมีเกณฑ์ในการ พิจารณาคัดเลือกประเด็นปัญหา คือ 1) เป็นปัญหาที่แท้จริงของชุมชน 2) เป็นปัญหาที่นักจัดการความรู้ท้องถิ่นสนใจ ตรงกับจริตของตนเอง 3) มี ทุนทางสังคมในชุมชนสูง มีโอกาสที่จะทำสำเร็จได้ไม่ยาก 4) เป้าหมายไม่ต่ำ ไม่สูงจนเกินไป อยู่ในวิสัยที่จะทำได้ให้สำเร็จจริง

ผลการจัดทำโครงการดังกล่าว ทำให้ได้ชุดโครงการที่สะท้อนปัญหา ของชุมชนจำนวนทั้งหมด 23 โครงการ โดยแยกเป็นโครงการเกี่ยวกับ เกษตรปลอดสารพิษ เกษตรลดต้นทุน 14 โครงการ โครงการเด็กเยาวชน

และครอบครัว 4 โครงการ โครงการด้านสุขภาพองค์รวม 2 โครงการ โครงการเพื่อพัฒนาร้านค้าชุมชน 1 โครงการ โครงการฟื้นฟูประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น 1 โครงการ โครงการพัฒนาผู้นำ 1 โครงการ และภายใต้โครงการเหล่านี้ นักจัดการความรู้ท้องถิ่นต้องทำการคัดสรรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวบ้านในพื้นที่มาจำนวนหนึ่ง และพาชาวบ้านเรียนรู้โดยใช้หลักการจัดการความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นและความรู้ที่ต้องสรรหาและคัดสรรจากภายนอก

ในกระบวนการดังกล่าว นักจัดการความรู้จะได้รับการฝึกทักษะในการพัฒนาโครงการทั้งด้านการคิด การเขียน การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิเคราะห์ทุนที่มีอยู่ การฝึกเขียนรายงานความก้าวหน้า โดยเฉพาะการบันทึกชุมชนสู่การบันทึกโครงการ ที่มุ่งเน้นให้นักจัดการความรู้เล่าเรื่องราวการทำงานผ่านการเขียนบันทึกชุมชน เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้รู้ว่า ทำอะไรได้ ทำอะไรไม่ได้ เป็นเพราะอะไร ทำไมจึงต้องเป็นเช่นนั้น และการสรุปบทเรียน ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรมของชุมชนขึ้นมา

3. การติดตามและหนุนเสริมการทำงาน เป็นการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น โดยมุ่งเน้น

- 1) ตัวบุคคล คือ นักจัดการความรู้ท้องถิ่น ชาวบ้าน/ชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ
- 2) องค์ความรู้จากกระบวนการทำงาน เช่น ความรู้เชิงเนื้อหาด้านวิชาการต่างๆ ความรู้เชิงกระบวนการ เทคนิค เครื่องมือทำงาน และ 3) การเปลี่ยนแปลงชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การคลี่คลายปัญหาการเพิ่มทุนทางสังคม และการสร้างตัวชี้วัด ฯลฯ

4. การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ กระทำโดยผ่านสื่อต่างๆ อาทิ จดหมายข่าว หนังสือพิมพ์ วิทยุชุมชนหรือวิทยุท้องถิ่น และเว็บไซต์ของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) โดยมีประเด็นการสนับสนุน เช่น สนับสนุนให้เกิดการจัดทำสื่อในรูปจดหมายข่าว เพื่อเผยแพร่

แพร่เรื่องราว สื่อสารถึงกัน เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายกันเองระหว่าง
นักจัดการความรู้ใน 5 จังหวัด รวมทั้งการใช้สื่อในท้องถิ่นของตน เพื่อ
เผยแพร่เรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอผล
การบันทึกร่วมกัน ข้อคิด ข้อเขียนของนักจัดการความรู้ท้องถิ่นสู่สาธารณชน

นอกจากกระบวนการดังกล่าว ยังมีกิจกรรม/โครงการย่อยอื่นๆ
อีกมากมาย อาทิ การจัดทำบันทึกชุมชน การใช้ศิลปะและเทคนิคต่างๆ
เพื่อการเรียนรู้ การสร้างเวทีชาวบ้าน การค้นหาภูมิปัญญา และการ
วิเคราะห์ตนเอง ฯลฯ

กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ทั้งหมด เป็นส่วนหนึ่งของการ
ค้นหาคำตอบ เพื่อสร้างนักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่สามารถเชื่อมโยงความรู้
กระบวนการ วิธีการจัดการแบบมีส่วนร่วม เสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้
การทำงาน และการค้นหาตัวตนของทุกคน ซึ่งกระบวนการดังกล่าว ทั้ง
อาจารย์และเจ้าหน้าที่โครงการ สรพ.ภาคกลาง นักจัดการความรู้ ชาวบ้าน
และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ต่างเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ ร่วม
กัน ร่วมนอน ตามศาลาวัด เรียนรู้ตามฟุ่มไม้ โรงแรมใบจาก ท้องนา และ
การเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา ในบรรยากาศของการแบ่งปันความรู้ มี

ผู้ใหญ่ใจดี ผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่นคอยแนะนำ มีทั้งทอดถอยและความตั้งใจที่
จะเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความสุขของชุมชน

การเรียนรู้เกิดขึ้นมากมายในแต่ละวัน แต่ละเวที มีการสรุปบท
เรียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างนักจัดการความรู้ ซึ่ง
กระบวนการดังกล่าวอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้
ของชุมชน ที่นำไปสู่การสร้างคน ความรู้ และวิธีการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน

5. ผลที่เกิดขึ้น เฉพาะในช่วง 1 ปีของโครงการเสริมสร้างนัก
จัดการความรู้ของถิ่นภาคกลาง สามารถสรุปผลที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น ดังนี้

1) **นักจัดการความรู้ท้องถิ่น** พบว่า นักจัดการความรู้รุ่นใหม่ดัง
กล่าว สามารถมีมุมมอง ทักษะ และความรู้ในด้านต่างๆ อย่างมากมาย
อาทิ ในด้านฐานคิดและทัศนคติ นักจัดการความรู้ท้องถิ่นเห็นคุณค่า
และความสำคัญของตนเองต่อชุมชนมากขึ้น มีจิตสำนึกที่จะร่วมสร้างการ
เปลี่ยนแปลงในชุมชน มีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น เนื่องจากกิจกรรม
ที่ได้ดำเนินการได้รับการยอมรับจากกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น รู้จุดอ่อน
จุดแข็งของตนเองมากขึ้น

ในด้านความรู้ นักจัดการความรู้สามารถรู้จักชุมชนตัวเองมากขึ้น
มีข้อมูลพื้นฐานชุมชน รู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา รู้สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน
รู้จุดอ่อน จุดแข็งของชุมชน รู้ยุทธศาสตร์จังหวัด มีความรู้เกี่ยวกับการ
สร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ การคิดและการเขียน
โครงการ การถอดบทเรียน ฯลฯ

ในด้านทักษะ ทุกคนมีทักษะในการฟัง การคิด การพูด การตั้ง
คำถาม การเขียน การจัดประชุมชาวบ้าน การเชื่อมโยงกระบวนการต่างๆ
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) **ชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย** ชุมชนได้มีโอกาสในการวิเคราะห์ปัญหาของตนเองจากเวทีตำบล เห็นความเชื่อมโยงของปัญหา กลุ่มเป้าหมายได้รับการสนับสนุนจากนักจัดการความรู้ในการเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งเป็นเครื่องนำพาสู่การกำหนดแผนงานและความสุขของตนเอง

3) **เครือข่ายการเรียนรู้** เกิดเครือข่ายการเรียนรู้แนวระนาบระหว่างนักจัดการความรู้และกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ทั้งในระดับโครงการและในระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายเด็กเครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายโรงเรียน ฯลฯ

เกิดเครือข่ายแนวตั้ง ระหว่างพื้นที่ของนักจัดการความรู้กับสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โรงเรียนรุ่งอรุณ อาศรมศิลป์ เสริมสิขาลัย สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม มูลนิธิข้าวขวัญ ฯลฯ

4) **ข้อมูลและชุดความรู้** มีการรวบรวมข้อมูลความรู้ท้องถิ่น ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ความรู้เกี่ยวกับนักจัดการความรู้ท้องถิ่น ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ให้กับนักจัดการความรู้ท้องถิ่น ฯลฯ

6. จากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผล ชุดความรู้ที่ได้จากโครงการเสริมสร้างนักจัดการความรู้ของถิ่นภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสถานการณ์ชุมชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง หรือกระบวนการสร้างนักจัดการความรู้ท้องถิ่น ได้รับความสนใจจากสาธารณชนมากขึ้น โดยคณะทำงานได้รับเชิญเป็นวิทยากรเสนอแนวคิดและรูปแบบการดำเนินการ ให้กับหลายหน่วยงาน เช่น ผู้บริหารระดับสูงของจังหวัดสระแก้ว นักศึกษา

ระดับปริญญาตรี ภาควิชาการส่งเสริมและนิเทศศาสตร์การเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นักศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นักศึกษาระดับปริญญาตรีและโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักศึกษาระดับปริญญาเอก คณะพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นสถานที่ศึกษาของผู้นำงานพัฒนาชุมชนและนักวิชาการด้านการศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ มากกว่า 9 แห่ง และเป็นสถานที่ฝึกงานของนักศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เหนือสิ่งอื่นใด คือ ความพร้อมทั้งความรู้ เจตคติและทักษะของนักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่ปรากฏขึ้น พร้อมกับชุดความรู้ของชุมชนที่ได้จากการปฏิบัติและการมีส่วนร่วม ซึ่งจะนำชุมชนไปสู่เป้าหมาย **“ความสุขของชุมชน”** ที่มาจากการเรียนรู้ร่วมกัน

บทกลอนที่นักจัดการความรู้ท้องถิ่น
สรุปความหมายของตนเอง

นานหลายปีที่พวกเราได้ก้าวผ่าน
บนหนทางสร้างศรัทธาคนตาบอด
เป็นบัณฑิตตามกระแสในวัฒนธรรม
ปลาในธารว่ายเรือขลุ่ยมุนขลุ่ยตรอง
ผิมน้ำไม่ทิ้งร่องหินจากดินถิ่น
ผิมน้ำไม่ทิ้งใจถิ่นอย่างผยอง
ปลาน้อยเข็ดทวนกระแสนล้าพอง
หัวใจร้องเสมอรับกลับบ้านเรา
ดวงใจนั้นคิดสร้างสรรคดีพื้นฐานเกิด
ชุดกำเนิดชาซูบใจฉิ่งนุ่นสาว
ใช้พลังสร้างสรรคดีภูมิปัญญา
ดินสู่น้ำตัวหัวใจไฟพัฒนา
จี๊สิบสามคนศรัทธาคนตาบอด
ติดอาวุธเสริมความแกร่งแสงเงา
สรรส. สร้างหลักสูตรทางปัญญา
เรียกเรว่านักจัดการความรู้ไทย
เสริมทักษะอันหลากหลายไม่ขีดติด
กรอบความคิดจัดออกนอกกลาง
กำหนดลมที่ใจก้อก้มฉาย
เทคนิคเสริมเต็มมากมายเลือกใช้เป็น
เกือบสองปีองค์ความรู้ที่เราได้รับ
ประกอบกับพบปัญหาที่ตาบอด
ใช้ความรู้จัดการมันอย่างชัดเจน
ไม่ลืมเน้นชุมชนร่วมหัวจมท้าย

ทักษะและประสบการณ์ว่าด้วย
นวัตกรรมการเรียนรู้
ของชุมชน

“

การเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือนั้น...
ทำให้รู้ว่า เราจะเรียนรู้เรื่องอะไร เพื่อแก้ไขปัญหาวะไร...
ที่สำคัญ ทำให้เรากลับมากบวทวนปัญหาของตนเอง
และเข้าใจ วิธีคิดและระบบชีวิตของตนเอง

”

ชุมชนกับการเรียนรู้

สังคมไทยมักจะให้นิยามความหมายของ “ชุมชน” ในขอบเขตของพื้นที่ทางกายภาพและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในพื้นที่หรือหมู่บ้านแห่งใดแห่งหนึ่ง แต่ในความเป็นจริงชุมชนหมายถึง “**การรวมตัวของคน**” ที่มีจิตสำนึกและความมุ่งมั่นร่วมกัน เป็นสายใยของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีพลังยึดโยง สันับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น การเรียนรู้ของชุมชนจึงเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อม เป็นการเรียนรู้กับสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

พื้นฐานการเรียนรู้ของชุมชน ส่วนหนึ่งมาจากการเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีคิด ประสบการณ์ และการสร้างชุดความรู้ เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต การงาน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น เมื่อคนเราเจ็บป่วยจำเป็นต้องหาวิธี

การเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้เกิดความรู้ด้านการแพทย์ และสมุนไพร เมื่อหนาว ร้อน หิวกระหาย ก็หาวิธีการและสร้างเครื่องมือที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล/กลุ่มคน ชุมชนก็พยายามหาแนวทางเพื่อไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นไปในรูปแบบของกฎ ระเบียบและความเชื่อของชุมชน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนมักเกิดขึ้นจากการทดลอง การแสวงหาคำตอบ การฝึกปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจและสร้างระบบคิดของชุมชนขึ้นมา โดยก้าวของการเรียนรู้ นั้น เป็นกระบวนการที่มีทั้งการยอมรับ การปฏิเสธ การประยุกต์ใช้ การเลิกใช้ และการสร้างใหม่ โดยเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมในชุมชนและบริบทของสังคมที่เข้าสู่ชุมชน

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ของชุมชนนั้น เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันจบ มีการแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้น โดยการเรียนรู้ในสังคมไทยมีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของชีวิตและการทำงาน

ชุมชนก็เหมือนชีวิตที่มีการเกิดขึ้น เรียนรู้ เผชิญปัญหา การจัดการตนเอง และสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ชุมชนจะดำเนินวิถีของชุมชนไม่ได้ถ้าไม่เข้าใจในบริบทที่ตนเองเป็นอยู่ และไม่กำหนดรู้ว่า ตนเองเป็นอยู่อย่างไร ดังนั้น การเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และงานที่จะต้องมีการจัดการตนเองเพื่อให้กลุ่มหรือกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมของตนตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสถาบันภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นวัด บ้าน โรงเรียน หรือองค์กรชุมชนมีการเรียนรู้สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกำหนดจัดการตนเองได้ ชุมชน

ก็จะเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถสร้างชุดความรู้ของตนเองขึ้นมาแล้วประยุกต์ใช้กับการทำงานและวิถีชีวิต ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ คือ ชีวิตและงานที่มีความงอกงาม

2. ปัญหา : เครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน

การเรียนรู้ของชุมชนนั้น สิ่งที่เห็นร่วมกันประการหนึ่ง คือ การเรียนรู้จากปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ ปัญหาไม่ว่าจะเป็นภาวะหนี้สิน ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคล ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจและการจัดการ ฯลฯ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนได้ต่อสู้และหาทางออกร่วมกัน ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหา คือ การเรียนรู้และการสร้างความรู้ใหม่ของชุมชน ตัวอย่าง เช่น กลุ่มฮักเมืองน่าน จังหวัดน่าน ที่เผชิญปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและความยากจน จึงมีแนวคิดในการจัดการเพื่อการพึ่งพาตนเองและเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ผลจากการเรียนรู้ร่วมกันทำให้พลังเล็กๆ ของประชาชน กลายเป็นกลุ่มประชาสังคมที่มีความเข้มแข็ง และเป็นตัวอย่างของการพัฒนาที่ใช้พลังและทุนทางสังคมเป็นปัจจัยในการดำเนินงาน

“การเรียนรู้” เป็นเรื่องของชีวิต ทำอย่างไรให้คนเราได้ทบทวน ปัญหาของตัวเอง ให้คนได้เข้าถึง “วิถีคิด” ในการรับรู้ ว่า ปัญหาที่มีอยู่นั้น เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และให้กลับไปแก้ที่ตรงปัญหานั้น....คนเรารู้จักพอ แม้มีเงินบาทเดียว ก็ถือว่ารวยได้ แต่ถ้าไม่รู้จักพอ มีเท่าไรก็ไม่รวย”
(วิบูลย์ เข็มเฉลิม, 28 เม.ย. 47)

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้นำชุมชนด้านวนเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา กล่าวถึงประโยชน์และความสำคัญของการเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือ^๕ ว่าเป็นการเรียนรู้เพื่อให้รู้จริงและสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดจากปัญหาที่ถึงมือเข้ามาได้ “การเรียนรู้” เป็นเรื่องของ “ชีวิต” และสามารถนำไปพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสังคมได้ การเรียนรู้ที่ใช้ “ปัญหา” เป็นเครื่องมือ มีความแตกต่างจากการศึกษาที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ กล่าวคือ “การใช้ปัญหา” เป็นตัวเริ่มต้น ทำให้รู้ว่า เราจะเรียนรู้เรื่องอะไร และเพื่อแก้ปัญหาอะไร โดยการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ ทำอย่างไรให้คนกลับมาทบทวนปัญหาของตนเอง ให้คนได้เข้าถึง “วิถีคิด” ในการรับรู้ ว่า ปัญหาทั้งหมดที่มีอยู่นั้น เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และให้กลับไปแก้ที่ตรงปัญหานั้น ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจกับ “ระบบชีวิต” และทำให้สามารถแก้ปัญหาได้อย่างไม่ยากเกินไป แต่ทั้งนี้ การเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นตัวตั้งนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของการทำความเข้าใจ “ตนเอง” และพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากขึ้น รวมทั้งสร้างวิถีคิด วิถีทำ ซึ่งจะต้องใช้ความอดทน อดกลั้นอย่างสูง มีการลองผิดลองถูกเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และความสุขตามอัตภาพ

3. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน

การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเป็นการเรียนรู้เฉพาะตัว แต่การเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกัน ในหลายพื้นที่ทั่วทุกภูมิภาคในสังคมไทยหรือแม้แต่ในกรุงเทพมหานคร ความเป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม มีความคุ้นเคยกันนั้น มักจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความคิด และการจัดการร่วมกัน กรณีตัวอย่างกลุ่ม

สิ่งแวดล้อมในอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง และกลุ่มผู้ฟังสถานีวิทยุร่วมด้วยช่วยกัน ในกรุงเทพมหานคร การแลกเปลี่ยนพูดคุยและการเผชิญปัญหาพร้อมกัน ทำให้พวกเขามองเห็นและรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับปัญหา โดยชุมชนจะใช้วิธีการต่างๆ ทั้งในด้านการต่อรอง การประท้วง การประสานและการร่วมมือเพื่อให้เกิดพลังในการจัดการซึ่งทำให้สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

อีกนัยหนึ่ง การเรียนรู้ของชุมชนนั้นเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้^๖ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ที่ชุมชนมีอยู่และความรู้จากภายนอกชุมชน โดยการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน รวมถึงการประเมินตนเองตลอดเวลาจะทำให้ชุมชนเกิดชุดความรู้ใหม่ ตัวอย่างเช่น ชุมชนในอำเภอลำปาง จังหวัดนครราชสีมา ที่ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับคณะนักวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดการเรียนรู้และสร้างแนวปฏิบัติใหม่ที่ให้คุณค่าทางด้านการเรียนรู้และการพึ่งพาตนเอง จากหมู่บ้านที่ยากจนคอยรับความช่วยเหลือและการพึ่งพาธรรมชาติ กลายเป็นหมู่บ้านที่สามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรและเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีชื่อเสียง* ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากการเรียนรู้และการปรับตัวให้เข้ากับวิทยาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับยุคสมัย อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ชุมชนที่ขาดการจัดการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง มักจะพ่ายแพ้

* ดูรายละเอียดในไดโน นลินี กังศิริกุล, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : เรียนและรู้จากวงน้ำเขียว .กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2547.

ต่ออิทธิพลทางความคิดและวัฒนธรรมที่เข้มแข็งกว่า ผลก็คือการล่มสลายของชุมชนหรือการตกอยู่ในภาวะการพึ่งพา ดังนั้น การผสมผสานและการจัดการความรู้ในมิติต่างๆ จะทำให้ชุมชนเกิดชุดความรู้ใหม่และสร้างวิถีแห่งการพึ่งพาตนเอง

4. การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง

“คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” เป็นคำกล่าวที่ไม่ผิดนักสำหรับกระบวนการพัฒนาชุมชนและการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพราะชุมชนเป็นแหล่งความรู้และห้องปฏิบัติการที่ยิ่งใหญ่ โดยเหตุที่ทุกชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับคนกลุ่มคน วิถีคิด ระบบการจัดการที่เชื่อมโยงกันอย่างสลับซับซ้อน การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนโดยการตั้งคำถาม เช่นว่า ชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจอย่างไร รูปแบบการผลิตหรือการทำมาหากินเป็นอย่างไร มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีเท่าไรและดำเนินการอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการอย่างไรในการแก้ปัญหาและมีปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของความสัมพันธ์ ฯลฯ การค้นหาคำตอบเหล่านี้ ก็ถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ แต่การเรียนรู้เพียงการตั้งคำถามเพื่อให้ได้คำตอบอาจไม่เพียงพอต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชน การเรียนรู้จากการลงมือทำ มีการทดลอง ผลิตซ้ำ จนได้ความรู้และความเข้าใจจะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และมีวิถีของชุมชนซึ่งถ้าไม่มีการลงมือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ชุมชนอาจจะไม่สามารถเผชิญ

กับปัญหาได้ รวมทั้งขาดการสร้างชุดความรู้/ภูมิปัญญาของตนขึ้นมาใหม่
อนึ่ง เมื่อปฏิบัติจนชำนาญแล้ว ชุมชนสามารถสร้างความรู้และภูมิปัญญาของตนเองขึ้นมาซึ่งผลผลิตของความรู้นั้น กลายเป็น นวัตกรรมของชุมชนทั้งในรูปแบบของเครื่องมือ เครื่องใช้ วัฒนธรรม ประเพณี และระบบการจัดการ ซึ่งอาจแพร่ขยายไปยังชุมชนอื่น เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาและเครื่องมือต่างๆ เช่น เครื่องจักสาน ศิลปะการสร้างบ้าน ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตก็เป็นผลผลิตจากการปฏิบัติและใช้ได้จริงในชุมชนนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ชุมชนนั้น มีความเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น บางช่วงอาจมีความเข้มแข็ง ซึ่งก่อให้เกิดศักยภาพในการพัฒนาและระบบการจัดการที่ดีของชุมชน แต่ในบางครั้งการเรียนรู้ตกอยู่ในภาวะถดถอย ทั้งนี้ เนื่องมาจากปัจจัยหลายประการทั้งปัจจัยภายใน เช่น การขาดผู้นำที่เข้มแข็ง ความขัดแย้งในชุมชน ฯลฯ และจากอิทธิพลของความรู้ ค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมจากภายนอกที่ล้นไหลเข้าสู่ชุมชน ซึ่งชุมชนจะต้องร่วมกันสำรวจ ค้นหา และสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาใหม่

กลไกและการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

กลไกการจัดการเรียนรู้ คือ หน่วยจัดการที่เอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้อง เชื่อมประสานและยกระดับฐานความรู้ของแต่ละชุมชนที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในลักษณะ “ทุนทางปัญญา” และ “คลังข้อมูลความรู้” ของชุมชน กลไกการจัดการเรียนรู้ที่ได้รับการออกแบบที่เหมาะสมก่อให้เกิดการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้และการตัดสินใจเลือกเส้นทาง

ใหม่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ซึ่งกลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชน อาจเป็นไปในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มองค์กร เครือข่ายการเรียนรู้ หรือ ศูนย์การประสานความร่วมมือ ฯลฯ โดยกลไกการจัดการเหล่านั้นจะทำให้ หน้าที่เป็นแกนหมุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการขยายแนวคิดให้ กว้างขวางออกไปซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ

- 1) คน กลุ่มคน ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ
- 2) องค์กรหรือสถาบันทางสังคม
- 3) ฐานข้อมูล ความรู้ที่นำมาแลกเปลี่ยน (ประเด็น ความรู้ และ กิจกรรมร่วม)
- 4) เทคนิค/เครื่องมือ และระบบการจัดการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ อย่างสร้างสรรค์

องค์กรหรือชุมชนที่มีกลไกการจัดการเรียนรู้ ย่อมสามารถจะยก ระดับฐานข้อมูลและความรู้ไปสู่การปฏิบัติและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ที่เป็นรูปธรรมได้ แต่ถ้าไม่มีกลไกการจัดการ และขาดเทคนิค เครื่องมือ การจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม ชุดความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มี อยู่ อาจไม่ได้รับการสานต่อและถูกกระแสการเรียนรู้ในด้านอื่นๆ ที่ไม่ เหมาะสมกับบริบทของชุมชนเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบการเรียนรู้ภายใน เมื่อสร้างและเชื่อมประสานกลไกการจัดการเรียนรู้แล้วจะทำให้ชุมชนมี ความเข้มแข็งสามารถสร้างฐานข้อมูล ความรู้ และการจัดการความรู้ของ ชุมชนได้ พร้อมทั้งสามารถขยายฐานคิดเหล่านั้นไปสู่ชุมชนอื่น สังคมอื่น ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

สุรินทร์ กิจนิตยชีวี (2547) กล่าวถึง “หน่วยจัดการความรู้ในชุมชน” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกลไกการเรียนรู้ของชุมชนว่า จะทำหน้าที่ให้เกิด

การเชื่อมโยงกระบวนการต่างๆ คือ

- 1) กระบวนการกลุ่มในชุมชน
- 2) ความเป็นพหุภาคี
- 3) การสร้างเครื่องมือการเรียนรู้และการปฏิบัติการร่วมกัน
- 4) กำหนดแผนการเรียนรู้ ทำความเข้าใจร่วมกัน โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์
- 5) การตัดสินใจเลือกเส้นทางใหม่
- 6) การปฏิบัติการร่วมกันเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่
- 7) เชื่อมโยงคน กลุ่ม และเครือข่าย ทรัพยากร ภูมิปัญญา เศรษฐกิจ หน่วยจัดการความรู้ในชุมชนอาจเป็นทั้งตัวบุคคล และกลุ่มองค์กร ที่มีอยู่ในชุมชน หรือภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวสรุปในเวทีสัมมนาทางวิชาการ นวัตกรรมการเรียนรู้ ถึงวิธีการปฏิบัติของกลไกการเรียนรู้ของชุมชนว่า อาจเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า ชุมชนควรเรียนรู้อะไร ใครเรียนรู้ เรียนรู้ อย่างไร และใคร (ควร) เข้ามีส่วนร่วมในการจัดการ ฯลฯ ซึ่งอาจหาคำตอบ ได้ เช่นว่า ชุมชนควรเรียนรู้จากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยมองถึง ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและในชุมชน แล้วนำความรู้มาจากภายนอกมา ประยุกต์ใช้ ให้เกิดการผสมผสานทางความคิด ความรู้ และมีจัดการความรู้ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีแนวทางการจัดการ ดังนี้

1. ใช้ “ทุกข์” หรือ “ปัญหา” เป็นตัวตั้งในการจัดการตนเองของ ชุมชน และเชื่อมโยงคนที่มีความทุกข์เข้าด้วยกันเป็นกลุ่มเพื่อจัดการกับ ปัญหาที่เกิดขึ้น

2. ค้นหาปัญหาของตัวเองโดยเน้นการมีส่วนร่วม มีการจัดการ และทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อเห็นคุณค่าและความสำคัญของการ ทำงานร่วมกัน รวมทั้งมีการประสานงาน การเชื่อมโยงกับสถาบันอื่น องค์กรอื่น หรือประยุกต์ความรู้จากชุมชนอื่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเป็นกลไกที่หล่อเลี้ยงให้ชุมชนมีการหมุนเวียนความรู้และการจัดการ ตนเองอย่างต่อเนื่อง

3. มุ่งการพัฒนาที่เริ่มต้นจากการพัฒนาด้านความคิดของคนใน ชุมชน เพื่อให้เห็นความสำคัญของส่วนรวมและมุ่งทำงานในลักษณะการ ร่วมมือ

4. สร้างความรู้และวิธีการใหม่ โดยมุ่งเน้นสิทธิของส่วนรวม หรือมี กลไกการทำงานร่วมกันซึ่งจะก่อให้เกิดความยั่งยืน

5. เน้นการจัดการความรู้โดยการผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และความรู้ในกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อปรับใช้ในชุมชนของตน

6. จัดการความรู้ด้วย “การประเมิน” “ผลิตซ้ำ” “ทำใหม่” และ ส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งลักษณะการจัดการ เรียนรู้ของชุมชนอาจมีรูปแบบและนัยที่หลากหลาย แต่อย่างไรก็ตาม ก็มี ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การประเมิน การทบทวนตนเอง การผลิตซ้ำ และการสร้างความรู้/วิธีการจัดการในแนวใหม่

อย่างไรก็ตาม กลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชนนั้น อาจมีนัยที่ หลากหลาย บางครั้งอาจเป็นการขยายจากวงเล็กๆ ของคนไม่กี่คนที่ทำงาน ในพื้นที่เล็กๆ และไปสู่การรับรู้ในวงกว้าง บางครั้งอาจเป็นโครงสร้างที่มา จากการจัดการของภาครัฐหรือองค์กรขนาดใหญ่ที่มีเครือข่ายและการ

จัดการที่เชื่อมโยง ซึ่งความแตกต่างหลากหลายทำให้เกิดการเรียนรู้ใน ลักษณะพหุภาคีที่มากขึ้น ในที่นี้ จะกล่าวถึงกรณีตัวอย่างของเครือข่าย การเรียนรู้ที่ใช้กลไกในการจัดการเรียนรู้ซึ่งเป็นตัวอย่างของความตั้งใจ และวิถีดิดในการพึ่งพาตนเองและการเรียนรู้ของสังคม

กลไกและการจัดการเรียนรู้ของชุมชน :

กรณีตัวอย่างเครือข่ายอินแปง

เครือข่ายอินแปง* เป็นองค์กรชาวบ้านที่มีความพยายามในการ พึ่งพาตนเอง โดยอาศัย “ปัญญา” ที่เกิดจากการเรียนรู้ การทดลองปฏิบัติ และการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้รู้จัก ตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักสังคมและปรับตัวให้อยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว “วิถีดิดของอินแปง” ที่ถือว่า เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการ เรียนรู้ คือ วิถีดิดในการพึ่งพาตนเอง ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม และ เศรษฐกิจ

ในด้านสังคม วัฒนธรรม มุ่งเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพา อาศัยระหว่างกัน รวมถึงการจัดองค์กร การประสานงานให้เกิดเป็นเครือ ข่ายการเรียนรู้ที่สามารถกระจายแนวคิด วิธีการปฏิบัติให้ออกไปสู่ตำบล

* พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว ได้นำเสนอแนวคิดการทำงานของเครือข่ายอินแปง ในการ สัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียน รู้และปฏิบัติการของชุมชน” เมื่อวันที่ 27 -28 สิงหาคม 2547 จัดโดย โครงการเสริม สร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส) ภายใต้การสนับสนุน สกว. สสส. และภาค วิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

และอำเภอต่างๆ มีการแบ่งกลุ่มย่อยออกเป็นกลุ่มตามพื้นที่ เพื่อให้มีการจัดการกลุ่มได้สะดวก

ในด้านเศรษฐกิจมุ่งเน้นการกลับคืนสู่ฐานรากเดิมด้วยการค้นหาสิ่งที่มีคุณค่าในอดีตและนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับปัจจุบัน ในลักษณะของ “แฮ็คอยู่แฮ็คกิน” และ “พออยู่พอกิน” แม้ไม่ร่ำรวยแต่ก็เป็นชีวิตที่มีความสุขและความมั่นคง

โดยแนวคิดหลักของเครือข่ายอินแปงมี 4 ประการ คือ

1) แนวคิด “ยกป่าภูพานมาไว้ในสวน” เป็นการสร้างป่าไว้ในสวนไร่นาของตนเองเพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและยาให้กับครอบครัว โดยเน้นการปลูกพืชแบบผสมผสานกันทั้งไม้เล็กไม้ใหญ่แทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ชาวบ้านเรียกว่า “ปลูกแบบสำมะปี” ปัจจุบันมีตัวอย่างกว่า 1,000 ครัวเรือนที่เป็นต้นแบบของการทำเกษตรแบบป่าที่ทำให้สามารถ **อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี และมีกินตลอดชีวิต**

2) การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เป็นการแปรรูปผลผลิตให้เกิดมูลค่าเพิ่ม ทดแทนการซื้อสินค้าจากภายนอกชุมชนเพื่อสร้างเป็นอุตสาหกรรมของชุมชน และส่งเสริมให้เยาวชนและคนรุ่นใหม่มีงานทำ รวมทั้งพัฒนา

เครือข่ายอินแปง เริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2530 ที่บ้านบัว ต.กุดบาก อ.กุดบาก จ.สกลนคร โดยมีมูลนิธิหมู่บ้าน วิทยาลัยครูสกลนคร และปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ได้ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน เดิมใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มกองทุนพื้นไม้พื้นบ้าน” และได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กลุ่มอินแปง” ในเวลาต่อมา

(บัวศรี ศรีสูง ขมรมอุ้มชูไทธิสาน)

เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการแปรรูปแบบครบวงจร ตามแนวทางการพึ่งตนเองแบบอินแปง

3) การสร้างสถาบันการเงินชุมชนและสวัสดิการชุมชน มุ่งสร้างสถาบันการเงินโดยการระดมทุนออมทรัพย์จากชุมชน เพื่อเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งการรักษาพยาบาล และการช่วยเหลือในคราวจำเป็น

4) สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน(ศูนย์อินแปงหรือมหาวิทยาลัยชีวิต) เป็นหัวใจที่สำคัญที่สุดของอินแปง มุ่งเน้นการสร้างแนวคิดการพึ่งตนเองบนฐานภูมิปัญญาไทย โดยยึดหลักการระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้เข้าใจเห็นใจซึ่งกันและกัน มุ่งให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยมองว่า “ชีวิต คือ การศึกษา และการศึกษา คือชีวิต” หากมีการศึกษาที่ถูกต้อง ก็สามารถทำให้มองเห็นระบบชีวิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ ลดการเห็นแก่ตัว และทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม มีการพัฒนาและสร้างองค์ความรู้ของชุมชน อาทิ หลักสูตรการเกษตรแบบยั่งยืน หลักสูตรเด็กและเยาวชนอีกถิ่น หลักสูตรสุขภาพชุมชน และหลักสูตรการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

กลุ่มอินแปงมีแนวคิดในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของตน เพื่อถ่ายทอดแนวคิดประสบการณ์ความสำเร็จของกลุ่มในการแก้ปัญหาจนสามารถพึ่งตนเองได้บนฐานของทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มต้นด้วยการบอกต่อไปตามบ้านใกล้เคียง แล้วจึงขยายวงกว้างมากขึ้น โดยมี “สภาอินแปง” ซึ่งทำหน้าที่ให้ความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างระบบการจัดการที่เน้นความพึงพอใจในระบบคิดของการพึ่งพาตนเองเป็นกลไกการจัดการเรียนรู้ที่สำคัญ

ปัจจุบัน “เครือข่ายอินแปง” มีสมาชิกครอบคลุม 4 จังหวัด คือ จังหวัดสกลนคร (72 ตำบล) กาฬสินธุ์ (4 ตำบล) อุดรธานี (5 ตำบล) และ

มุกดาหาร (4 ตำบล) รวมทั้งหมด 85 ตำบล และมีแนวคิดที่จะขยายเครือข่ายให้ทั่วถึงในพื้นที่ต่างๆ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ การจัดทำแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชนระดับตำบล มีการประสานงานกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา ตลอดจนเครือข่ายภาคประชาชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายอินแปงเกิดการขยายตัว คือ

- 1) การสร้างหลักคิดของตนเองที่เน้นการพึ่งพาตนเอง
- 2) การมีกลไกการจัดการในระดับหมู่บ้าน ตำบล ที่คอยให้คำแนะนำการประกอบอาชีพและการปลูกพืชเพื่อการพึ่งพาตนเอง
- 3) สร้างฐานชีวิตด้วยการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาของตนเอง
- 4) การประสานความร่วมมือกับภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและประชาชนทั่วไป

จากกรณีตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชนนั้น มีความสำคัญต่อการขยายกิจกรรม แนวคิด ไปสู่สังคมในวงกว้าง พร้อมทั้งสามารถรักษาความเป็นตนเองหรืออัตลักษณ์ของกลุ่มไว้ได้ ซึ่งกลไกที่มีประสิทธิภาพ ย่อมสร้างแนวร่วมในการทำงาน และเสริมสร้างการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามกลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชนนั้น อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของชุมชนและกิจกรรมความเคลื่อนไหวของกระแสแนวคิดและภาคีที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่หลักการที่คล้ายคลึงกัน คือ การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและการส่งเสริมการเรียนรู้ในทางพัฒนาของฝ่ายต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นการดำเนินการโดยกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มูลนิธิขององค์กรต่างๆ สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ

การเรียนรู้ของชุมชน “เสพ” หรือ “สร้าง” นวัตกรรม

เมื่อก้าวถึงการเรียนรู้ของชุมชนในสังคมไทยอาจกล่าวได้ว่า เป็นทั้ง “ผู้เสพ” และ “ผู้สร้าง” นวัตกรรม ในกรณีการเป็นผู้เสพนั้นชุมชนหลายแห่งมักจะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ต่อสิ่งที่นำเข้ามา ถ้าขาดการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตน กรณีของเครือข่ายอินแปงหรือชุมชนอื่นๆ เมื่อนำเข้าหรือเสพสิ่งของ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องมือการเกษตร ปุ๋ย ฯลฯ วิธีคิด เช่น ระบบทุนนิยม ระบบการค้าเสรี และกระบวนการเรียนรู้ เช่น ค่านิยมในการเป็นอยู่ การลอกเลียนแบบ ฯลฯ ทำให้พวกเขาประสบปัญหาในการพึ่งพาตนเอง พวกเขาจึงต้องคิดใหม่ ทำใหม่ หรือปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้น เช่น การประยุกต์ใช้เรื่อง ฝั ขวัญ และทุนทางสังคมขึ้นมาเพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และเมื่อชุมชนเป็นผู้สร้างนวัตกรรมโดยการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและขยายแนวคิดออก ผลที่เกิดขึ้น ก็คือความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หากเพียงแต่ว่า จะมีสักกี่ชุมชน กี่กลุ่มองค์กร ที่อดทนพยายามในการสร้างนวัตกรรมของตนเองขึ้นมา ซึ่งส่วนใหญ่เราจะพบว่าชุมชนในสังคมไทยนั้นเป็นผู้เสพนวัตกรรมของสังคมอื่นมากกว่าเป็นผู้สร้าง โดยเฉพาะนวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งทำให้เราตกหลุมพรางเชิงเทคนิคที่ทำให้ชุมชนกลายเป็นผู้เสพติดวัตถุ สิ่งของ คน และวิธีการ ปัญหาส่วนหนึ่งนั้น มาจากการขาดความต่อเนื่องของความคิดและกระบวนการเรียนรู้ รวมถึงการละเลยระบบคุณค่าทางสังคมในเรื่องของเวลา ที่ ฝั ขวัญ และทุนทางสังคม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นนวัตกรรมที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น

ดังนั้น อาจถึงเวลาที่เราจะต้องรื้อฟื้นระบบคิดและชุดความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน แล้วนำกลับขึ้นมาประยุกต์ใช้ใหม่ รวมทั้งการสร้าง

ระบบคิด ระบบคุณค่าทางสังคมที่เหมาะสมกับสถานการณ์การเรียนรู้ในปัจจุบัน เช่น สร้างกระบวนการเครือข่ายประชาสังคม กระบวนการเรียนรู้ในลักษณะพหุภาคี หรือเรื่องอื่นๆ ที่เหมาะสม ถ้าชุมชนร่วมกันสร้างนวัตกรรมและจัดระบบความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ ก็จะทำให้ชุมชนนั้นกลายเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ สามารถพึ่งพาตนเองและจัดการระบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมได้

โทมัส เอช ดีเอเวนพอร์ท (Thomas H. Davenport, 2546) ได้วิเคราะห์ถึงแนวโน้มการสร้างเศรษฐกิจฐานความรู้ในกรณีประเทศไทย โดยให้ความสำคัญของการทำให้เกิดผลผลิตจากองค์ความรู้ ซึ่งผลผลิตจากองค์ความรู้จะไม่เป็นเพียงแค่ปัจจัยการแข่งขันเท่านั้น แต่จะเป็นเป้าหมายในการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยเขาได้ยกปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ในการสร้างเศรษฐกิจฐานความรู้ คือ

1. ความสามารถในการสร้างนวัตกรรม
2. การพัฒนาคน
3. การพัฒนาเทคโนโลยี
4. สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ

โดยเขามองว่า ประเทศไทยควรจะทำ “หนึ่งตำบล หนึ่งบริการ” หรือ “หนึ่งตำบล หนึ่งความรู้ หนึ่งประสบการณ์” เพื่อให้มีความแตกต่างจากการพัฒนาในแนวทางอื่น ซึ่งนั่นหมายความว่า ประเทศไทยจะต้องสร้าง “หนึ่งตำบล หนึ่งการเรียนรู้” เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่นำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่และผลงานใหม่ที่สอดคล้องกับการพัฒนาศักยภาพของตนเอง

ในทรรศนะของโทมัสเขามองว่า ประเทศไทยมีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ในการสร้างเศรษฐกิจฐานความรู้ที่นำไปสู่การสร้างนวัตกรรม โดยเปรียบเทียบ

เทียบกับประเทศต่างๆ โดยจุดแข็งของไทย ได้แก่ การที่ภาครัฐเริ่มมีนโยบายให้องค์กร/หน่วยงานส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมของตนเอง การสนับสนุนการวิจัยและการพัฒนาด้านการเกษตร ประชากรมีอัตราการรู้หนังสือ/อ่านออกเขียนได้สูง มีระดับความตื่นตัวทางเศรษฐกิจสูง ขีดความสามารถในการส่งออกทางด้านเทคโนโลยีเพิ่มขึ้น และมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในงานพัฒนา ในขณะที่ข้อจำกัด ได้แก่ ธุรกิจขนาดใหญ่และธุรกิจขนาดกลาง ยังไม่มีศักยภาพในการวิจัยและการพัฒนาด้านนวัตกรรม การลงทุนของภาครัฐกับภาคเอกชนยังไม่มีความสอดคล้องต่อเป้าหมายร่วมกัน ผลิตรถยนต์มวลรวมต่อประชากรต่ำและไม่กระจายต่อประชาชน ในชนบท ระบบการศึกษาแบบต่อเนื่องอยู่ในระดับต่ำ และการลงทุนเน้นการจ้างแรงงานมากกว่าการพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมเทคโนโลยี

จากมุมมองดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ความสามารถในการสร้างนวัตกรรม การพัฒนาคน ของประเทศไทยมีทั้งข้อจำกัดและมีข้อได้เปรียบอยู่หลายประการ ซึ่งอาจเป็นเครื่องบ่งบอกถึงแนวโน้มบางประการเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาที่จะต้องมีการส่งเสริมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างองค์ความรู้ และการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การสร้างนวัตกรรม มิฉะนั้น ความสามารถในการแข่งขันและการพึ่งพาตนเองของประเทศ ที่เชื่อมโยงชุมชนฐานรากจะต้องประสบปัญหาและอาจเกิดวิกฤตด้านความรู้ และกระบวนการเรียนรู้

การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ นั้น แม้จะเป็นเพียงการดำเนินการในกลุ่มเล็กๆ กิจกรรมเล็กๆ ที่มีการค้นหาเป้าหมายและขยายแนวคิดออก ก็ถือว่าการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งการขยายผลการเรียนรู้จะนำไปสู่การจัดการในประเด็นอื่นๆ โดยเป็นเรื่องของชีวิตและการทำงาน เรา

อาจจะเห็นชุมชนที่มีการเรียนรู้ มีความสามารถในการจัดการตนเอง เป็น
ผู้ให้ความรู้แก่คนอื่น ชุมชนอื่นด้วยความสุข และนั่นก็หมายความว่า
กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ มีความสำคัญต่อการพัฒนาคน
และการพัฒนาในด้านต่างๆ ผลลัพธ์ของการสร้างความรู้ที่สำคัญ ก็คือ
การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ที่นำไปสู่สุขภาวะและการพึ่งพาตนเอง

บทส่งท้าย

“

โลกมีนวัตกรรมและสิ่งมหัศจรรย์อย่างมากมาย
ที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่สิ่งมหัศจรรย์มากที่สุด
ก็อยู่ที่หนึ่งสมอง และสองมือเรา

”

นวัตกรรมทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เราคิดว่า ไม่น่าจะเป็นไปได้ ไม่ว่างจะเป็นเทคโนโลยีขนาดจิ๋ว การถอดรหัสพันธุกรรมของมนุษย์ การเดินทางท่องอวกาศ หรือแม้แต่ การเดินทางข้ามผ่านกาลเวลา สามารถเป็นไปได้และเป็นไปแล้ว แต่นวัตกรรมการเรียนรู้ทางสังคมยังย่ำอยู่กับที่ ยังมีการทำลายล้าง มีการตัดช่องและโอกาสของการเรียนรู้ และมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง มนุษย์กลุ่มหนึ่งใช้ชีวิตที่หรูหรา ฟุ่มเฟือย เพียบพร้อมไปด้วยทรัพย์สินมบัติ ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการประกอบอาชีพ ในขณะที่บางกลุ่มยังเข้าป่าล่าสัตว์ หาอาหารเพื่อยังชีพ และมีเพียงเศษผ้าผืนเล็กๆ ปกปิดร่างกาย

หลายคนบอกว่า ความหลากหลายเป็นสิ่งที่ดีสวยงามตามธรรมชาติ แต่ในอีกด้านหนึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ในโลกยุคปัจจุบัน กลับน่าสะพึงกลัว มีการแข่งขัน ครอบงำ และกดทับด้วยอำนาจของการเรียนรู้ บางครั้งดูเหมือนไร้ความปราณี วรรณจนหาทางออกไม่เจอ เป็นทั้งเรื่องของอวิชชา มิจฉาทิฐิ และอำนาจการต่อรอง แต่ในมุมมืดก็ยังมี

แสงสว่างปลายทางให้เราเห็นทุกครั้ง มนุษย์จะอย่างไร กับกระบวนการเรียนรู้ของตนเองและสังคม ในบางครั้งอาจไม่กล่าวถึงความเท่าเทียม แต่จะอย่างไร ให้พึงมีสิทธิของความเป็นมนุษย์ ที่จะพึงมีศักยภาพในการพัฒนาและการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งอาจเป็นการเรียนรู้ในเรื่องของตนเอง และการเรียนรู้จากสิ่งรอบตัว ก่อนที่จะขยายการเรียนรู้นั้นไปสู่สังคมในวงกว้าง

มีผลการศึกษาน่าสนใจ ในอเมริกา ที่ทดลองให้คนในวัยทำงาน บอกชื่อ รูปพรรณ สันฐานของคนที่คุณเองติดต่อกันเป็นประจำ (ยกเว้นคนในครอบครัวและญาติใกล้ชิด) พบว่า พวกเขาสามารถบอกชื่อ รูปพรรณ สันฐาน ลักษณะท่าทางของบุคคลเหล่านั้นได้ถูกต้องจริงๆ เฉลี่ยไม่เกิน 150 คนเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนที่เราติดต่อกัน มีปฏิสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุย หอม แม่ค้า เพื่อน ฯลฯ ที่อาจบอกว่าเป็นผู้ให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเราอย่างใกล้ชิด ก็ไม่ได้มีอย่างมากมาย เมื่อเปรียบเทียบกับคนและความรู้ที่มีอยู่บนโลก ส่วนการเข้าถึงความรู้ การติดตามข่าวสารพบว่า คนเราโดยเฉลี่ยอ่านหนังสือพิมพ์วันละไม่เกิน 2 ฉบับ เข้าชมเว็บไซต์ไม่เกิน 10 เว็บ ทั้งที่มีเว็บไซต์นับล้านล้านหน้า ที่ใช้เวลาชีวิตก็อ่านไม่หมด ถึงแม้ว่าจะมีการใช้จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ หรืออีเมล (E-mail) เพิ่มขึ้น แต่เราก็ทำอะไรไม่ได้มากกว่าที่เป็นอยู่ มนุษย์เรารับประทานอาหารในแต่ละวันก็ไม่มากเท่าไร นอนก็นอนได้แค่เตียงเดียว ถึงแม้ว่าเราจะมีหลายห้องนอนก็ตาม แต่สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาเมื่ออย่างมากมาย ซึ่งอาจมีการตั้งคำถามทบทวนว่า เราสร้างขึ้นเพื่ออะไร เรามีนวัตกรรมด้านวัตถุเกิดขึ้นใหม่ตลอดเวลา แต่เราก็กลับเข้าถึงแหล่งความรู้และการใช้นวัตกรรมเหล่านั้นได้น้อยลง

ในขณะที่นวัตกรรมทางความคิดและการเรียนรู้ของมนุษย์ในแง่ของปรัชญาและศาสนา กลับมีไม่มาก ยังคงอาศัยแนวคิด หลักธรรมคำสอนของศาสนาในศาสนาต่างๆ ทั้ง พุทธ คริสต์ อิสลาม เต๋า หรือหลักคิดของปราชญ์เมธี เช่น เพลโต อริสโตเติล ซึ่งหลักคิดเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และการดำรงอยู่ของคนทั้งโลก นั้นแสดงให้เห็นว่า ระบบคิดที่ก่อให้เกิดความสุขทางใจและความมั่นคงทางสังคมมีความจำเป็นกว่านวัตกรรมด้านวัตถุ แต่เชื่อว่า นวัตกรรมด้านวัตถุจะไม่มีคุณค่า สิ่งเหล่านั้นมีคุณค่าในตัวเอง การค้นพบในการรักษาเยี่ยวยา การค้นพบสิ่งใหม่ในทางวิทยาศาสตร์ทำให้เราได้เรียนรู้และหลุดพ้นจากความทุกข์ทางกายได้

การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อให้เรารู้จักตนเองมากขึ้น รู้จักสานต่อความสัมพันธ์กับคนรอบข้างเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขนั้น เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องร่วมกันสร้างขึ้น และโดยความที่ยุคสมัยมีการเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่ของคนจะแยกออกจากสังคมไม่ได้ ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ คนที่เราสามารถบอกรูปพรรณ สันฐานในความจริงของเรา 150 คนนั้น อาจมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนนับร้อย นับพัน นับหมื่น นับแสนคน ถ้าใช้ระบบการเชื่อมโยงแบบทวิคูณ ซึ่งอาจหาจุดเริ่มต้น และจุดสิ้นสุดไม่เจอ (ถ้าเจอก็คือตัวเราที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้และการโยงโยงของสรรพสิ่ง) กล่าวคือ สรรพสิ่งเป็นข่ายใยชีวิตที่เชื่อมโยง การกระทำต่อบุคคลหนึ่ง สิ่งหนึ่ง อาจมีผลกระทบต่อบุคคลอื่นๆ อีกนับร้อย นับพันคน

นวัตกรรมการเรียนรู้ : คิดทบทวนและทำใหม่ตลอดเวลา

ถ้าย้อนไปถึงการเรียนรู้ในสังคมไทย เราใช้งบประมาณ และทุนมหาศาลในการสร้างคนและการพัฒนาระบบการเรียนรู้ แต่เราส่วนใหญ่ยังเป็นผู้เสพนวัตกรรมของผู้อื่นทั้งนวัตกรรมด้านวัตถุ ความคิด และกระบวนการ นั่นอาจเป็นเพราะเราขาดการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องของคน ความรู้ วัฒนธรรม ความคิด กระบวนการ และความต่อเนื่องเข้าด้วยกัน

กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่ผ่านมา มักจะเป็นการมองแบบแยกส่วน มุ่งพัฒนาคนให้รู้ความเป็นเลิศ แต่ขาดการพัฒนากลุ่มคน เครือข่าย และบุคคลที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์ด้วย ขาดการพัฒนาความรู้ และวิธีการที่เป็นรากฐานของเรา ขาดการค้นหาความรู้จากแหล่งต่างๆ มาประยุกต์ใช้ ขาดการเชื่อมโยงสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรมเข้าด้วยกัน และที่สำคัญขาดความต่อเนื่องเพื่อที่จะต่อยอดให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาเป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ ซึ่งเราจะเห็นได้จากการดำเนินงานในบางโครงการ บางกิจกรรมซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่มีความเหมาะสมกับการเรียนรู้ แต่ขาดความต่อเนื่อง ผลที่ได้จึงไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง

ดังนั้น การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน จะต้องอาศัยองค์ประกอบต่างๆ ที่หลากหลาย ทั้งความคิด ความรู้ ประสบการณ์ และความวิริยะอุตสาหะที่สร้างสรรคบนความต่อเนื่องในเรื่องของ คน ความรู้ และวิธีการที่เป็นรากฐานของตัวเอง รวมถึงการขยายผลการเรียนรู้ และการสื่อสารต่อสังคม โดยผลที่ได้จากการเรียนรู้และการเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันนั้น จะก่อให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ในแนวทางใหม่ มีวิธีการ

ใหม่ ที่สร้างสุขภาวะ และการพึ่งพาตนเอง แต่ทั้งนี้ สิ่งเหล่านั้นจะต้องเกิดจากการคิดทบทวนและทำใหม่อยู่ตลอดเวลา

จากชุมชน....สู่ตามก้าวหน้าทางนวัตกรรม

การเดินทางสู่ห้วงอวกาศ อาจไม่เป็นเรื่องยากสำหรับมนุษย์ในยุคปัจจุบัน แต่การดำรงอยู่อย่างมีความสุขกลับยากยิ่งกว่า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีช่วยให้มนุษย์ประสบความสำเร็จในการสร้างนวัตกรรมและความมั่งคั่งให้กับตัวเอง หลายประเทศมุ่งเน้นการพัฒนาคคน ให้คนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ และการจัดการในด้านต่างๆ มีการค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างระบบคิดใหม่ ไม่ใช่ความรู้ที่ตนมีเพียงอย่างเดียว และไม่ลอกเลียนแบบเขาทั้งหมด เป็นการผสมผสานทางความคิด ความรู้ และกระบวนการ กล่าวคือ เป็นการยอมรับตนเอง อารยธรรมของโลก การผสมผสานอารยธรรมของโลกกับแนวคิดของตนเอง ทำให้เกิดสิ่งใหม่ การเรียนรู้แนวใหม่ และนวัตกรรมที่ใหม่กว่าที่เป็นอยู่

ระบบสังคมนิยมและแนวคิดพื้นฐานของจีนผสมผสานการบริหารแบบทุนนิยมตะวันตก ทำให้จีนเกิดความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและการพัฒนาประเทศ ในสังคมไทยการผสมผสานอารยธรรมพุทธศาสนาจากอินเดียและความเชื่อแบบจีน ผนวกกับความคิดพื้นฐานที่เรามีแต่เดิมจึงทำให้เรามีอารยธรรมไทย หรือได้วัฒนธรรมใหม่ที่สอดคล้องกับชีวิตของตนเอง (ตัวอย่างการไหว้ที่อาจดูสวยงามกว่า) มีวิธีคิดและการเรียนรู้ที่เป็นแบบไทย ที่หลายคนบอกว่ามีทั้งส่วนดีและมีข้อจำกัดในตัวเอง การมองแบบองค์รวมและผสมผสานการเรียนรู้ วิธีคิด และกระบวนการจะทำให้เราสร้างนวัตกรรมขึ้นมาใหม่ได้ การมองแบบองค์

รวมและการแก้ไขปัญหามาแบบแยกย่อยเป็นขั้นเป็นตอน จะทำให้การแก้ไขปัญหานั้นง่ายขึ้น เพราะมองเห็นว่า ควรจะทำหรือแก้ไขจุดไหนก่อน

เคน วิลเบอร์ (Ken Wilber) นักคิดคนสำคัญในโลกยุคปัจจุบัน ผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการจัดการแบบบูรณาการ เสนอว่า จำเป็นต้องปรับฐานคิดในมุมมอง 4 ด้าน (Quadrants) เพื่อให้เกิดความสมดุลแห่งชีวิตและการทำงาน โดยเขามองว่า เราจะต้องก้าวพ้นไปจากการยึดติดในมุมมองที่เป็น “เรา” เป็น “เขา” เพื่อให้เกิดการค้นพบแนวคิดและมุมมองใหม่ ซึ่งจะทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้และการสร้างความรู้ที่ยิ่งใหญ่เพราะความเป็น “พวกเราทั้งหมด” อยู่เหนือกฎเกณฑ์ทางสังคม และเป็นพัฒนาการที่มนุษย์ขยายศูนย์กลางความห่วงใยออกไปยังสสารณะบุคคล โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา สีผิว หรือเพศที่แตกต่างๆ แต่ยึดเน้นโลกเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

หนึ่งในการพัฒนาคน/องค์กรในด้านการเรียนรู้ และการเสริมสร้าง เพื่อให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ นั้น จะต้องเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน และต้องมีความวิริยะอุตสาหะในการศึกษาค้นคว้า และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อยู่ตลอดเวลา ถ้าเราลองตั้งคำถามสั้นๆ ง่ายๆ ว่า วันนี้เราได้เรียนรู้อะไร คนรอบข้างเราได้เรียนรู้อะไร เมื่อได้เรียนรู้แล้วเราปฏิบัติอย่างไร ใช้ความรู้ และวิธีการแบบไหน มีผลกระทบอย่างไร ปัญหาอุปสรรคมีหรือไม่ เพราะอะไร ฯลฯ การทบทวนและการตั้งถามเหล่านี้ ในทุกวัน ทุกกิจกรรม จะก่อให้เกิดการพัฒนาทางความคิด และมีวิธีคิดที่จะนำไปสู่การสร้างสรรคในสิ่งที่ดีกว่า โลกมีสิ่งมหัศจรรย์อย่างมากมายที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น แต่สิ่งมหัศจรรย์มากที่สุด ก็อยู่ที่หนึ่งสมองและสองมือเรา

การผสมผสานก่อให้เกิดสิ่งใหม่ เหตุปัจจัยเมื่อเกิดขึ้นพร้อมกันก็ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ การเผชิญปัญหาและการถูกกดดันจากอำนาจในด้านต่างๆ ทั้งอำนาจของความรู้และอำนาจเชิงโครงสร้าง ก็เป็นความพากเพียรเพื่อค้นหาและพัฒนาสู่สิ่งใหม่ การหยุดนิ่งดูความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และสร้างวิธีคิดบนความเปลี่ยนแปลงนั้นก็ทำให้เกิดสิ่งใหม่ การเกิดขึ้นของสิ่งเหล่านั้น คือ การเปลี่ยนแปลงเพื่อไปสู่สิ่งที่ดีกว่า นักวิทยาศาสตร์และศาสดาของโลก ฝ้ามองดูสิ่งเหล่านี้ด้วยความคิด และพลิกจากการคิดไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม การทำในสิ่งที่เป็นรูปธรรมสามารถนำไปสู่การเชื่อมโยงเป็นความรู้และนวัตกรรม และสุดยอดแห่งนวัตกรรม คือ เป็นสิ่งใหม่อยู่เสมอ ก็คือ สัจธรรมและการเข้าถึงความจริงทั้งหมด

**ท่านได้สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตและโลกหรือยัง
อะไร คือ สิ่งที่ท่านฝากไว้บนโลกนี้
และสิ่งนั้นเป็นนวัตกรรมการเรียนรู้หรือไม่?
หยุดคิดสักนิดเพื่อชีวิตที่ดีกว่า...**

บรรณานุกรม

- กนกภรณ์ ชูเชิด สรุปและเรียบเรียง. *วิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้*. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่, มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2547.
- กิดานันท์ มะลิทอง. *เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม*. กรุงเทพมหานคร: ชวนการพิมพ์, 2540.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. *วิถีชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, 2546.
- โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). *ภาคกลาง, รายงานความก้าวหน้าโครงการ สรส.ภาคกลาง*. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- _____. ฝ่ายวิชาการ, สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรม การเรียนรู้ ครั้งที่ 1 เรื่อง “การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแส การเปลี่ยนแปลง”. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้าง การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- _____. ฝ่ายวิชาการ,สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรม การเรียนรู้ครั้งที่ 3 เรื่อง “กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้ และปฏิบัติการของชุมชน”. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้าง การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. *มนุษย์คือชีวิตเล็กๆ ที่งดงาม ความคิดทางจิตศาสตร์ ของซูเมกเกอร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3 , กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, 2544.

ชัยวัฒน์ บุณนาค. *การจัดกระบวนการเรียนรู้ของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น.*

กรุงเทพมหานคร : เอกสารทางวิชาการโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคกลาง, 2547.

ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์. *วิถีคิดเชิงกระบวนการระบบ Systems Thinking.* กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการชีวิตสาธารณะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2546.

ทีศนา แชมมณี และคณะ. *กระบวนการเรียนรู้ : ความหมายแนวทางการพัฒนาและปัญหาข้อใจ.* กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.

โทมัส เอช ดีเอเวนพอร์ต (Dr. Thomas H. Davenport) “*วิสัยทัศน์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารกับการขับเคลื่อนไปสู่ระบบเศรษฐกิจองค์ความรู้*”. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการให้กับผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ (CEO), สำนักนายกรัฐมนตรี, 2546.

นลินี กังศิริกุล. *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : เรียนและรู้จากวงน้ำเขียว.* กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

บุญนาค ติวกุล. *ชนบทไทยการพัฒนาสู่ประชาสังคม.* พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

บุญมี แทนแก้ว. *ญาณวิทยา ทฤษฎีความรู้.* กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ 2 , ณะการพิมพ์, 2535.

ประพนธ์ ผาสุขยืด. *การจัดการความรู้ฉบับมือใหม่หัดขับ.* กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไยใหม่, 2547.

ประพนธ์ ผาสุขยืด. *นวัตกรรมการเรียนรู้ สู่การศึกษาที่แท้.* เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ ครั้งที่ 1 เรื่อง “การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

ประเวศ ะสี. *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาเพื่ออนาคตของประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2544.

ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพมหานคร :โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, สกว. 2546.

ปิยนถ ประยูร. *Systems Thinking วิถีคิดเชิงกระบวนการระบบ.* กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, สกว. 2548.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). *การพัฒนาที่ยั่งยืน.* พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2543.

_____ . *พุทธธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 10 . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, 2546.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน). *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.* กรุงเทพมหานคร :โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, สกว. 2547.

พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ. *ชุมชนแนวปฏิบัติ การจัดการความรู้สายพันธุ์ใหม่.* กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วีเลิร์น, 2547.

พริต จีอบ คราป่า เขียน, พระประชา ปสนนธมโม และคณะ แปล. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, บริษัทเคล็ดไทยจำกัด, 2539.

รุ่งนภา สุขมล. *ของเล่น ความหมายที่มากกว่า กระบวนการและเทคนิคการพลิกฟื้นศิลปะชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, สกว. 2548.

วรินทรา ไกยรวงศ์. *การริเริ่มนวัตกรรมการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้*. กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, องค์การอโซก้าประเทศไทย, 2547.

วิจารณ์ พานิช. *การจัดการความรู้*. กรุงเทพมหานคร : เอกสารทางวิชาการ สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.), 2546.

วิบูลย์ เข็มเฉลิม และฝ่ายวิชาการโครงการ สรส., การสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 1 เรื่อง “การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

วิศิษฐ์ วังวิญญู. *มณฑลแห่งพลัง*. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, 2547.

สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม. *รายงานประจำปี 1 ปี สคส. จัดการความรู้สู่สังคมแห่งปัญญา*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2546.

สำนักงานคณะกรรมการบริหารกองทุนพัฒนานวัตกรรม. *โครงการนวัตกรรมแห่งประเทศไทยครั้งที่ 2 (Thailand Innovation Awards 2002)*. กรุงเทพมหานคร : โครงการนวัตกรรมแห่งประเทศไทย. 2546.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. *ศัพท์พัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม*. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2547.

สุนทร กิจนิตยชัย. “วัฒนธรรมกับการพัฒนา”. ใน *จุดสารบันความสู่กระบวนการทัศน์ใหม่*. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

เสรี พงศ์พิศ. *อินแปง อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี และมีกินตลอดชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2545.

_____ . *วัฒนธรรมองค์กรของโลกยุคใหม่ เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง*. กรุงเทพมหานคร : โครงการมหาวิทยาลัยชีวิตสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, เจริญวิทย์การพิมพ์, 2548.

ภาษาอังกฤษ

Elaine Dundon. *The Seeds of Innovation : Cultivating the Synergy that Fosters New Ideas*. New York : American Management Association, USA. , 2002.

Marshall Goldsmith, Editor. *Leading for Innovation : Organization for Results*. New York : Jossey- Bass Publishing, USA. , 2001.

Peter M. Senge. *The Fifth Discipline : The Art and Practice of the Learning Organization*. MIT Sloan School of Management, Cambridge Massachusetts, USA.1990.

Robert B. Tucker. *Driving Growth Through Innovation*. San Francisco, Berrett-Koehler Publishing, USA. , 2002.

Clayton M. Christensen, Michael E. Raynor. *The Innovator's Solution: Creating and Sustaining Successful Growth*. Boston, MA : Harvard Business School Press, USA. , 2003.

website

www.kmi.or/th

www.cnn.com

www.destination-innovation.com

www.systemsprimer.com

www.triz40.com

www.xaap.com

www.cie.tu.ac.th

สัมภาษณ์

สินชัย บุญอาจ, 2 มิ.ย. 2548

อัจฉริยา เนตรเชย, 2 มิ.ย. 2548.

เกี่ยวกับผู้เขียน พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุ่น)

เกิดและเติบโตที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ฐานะยากจนจึงอาศัยวัดได้บวชเรียน สอบได้เปรียญธรรม 7 ประโยค จากวัดสุทธิวาราม กรุงเทพมหานคร

การศึกษา

- รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- พัฒนาคูมนามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปัจจุบันศึกษาระดับปริญญาเอกสาขาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบการณ์ทำงาน ตั้งแต่เด็กเลี้ยงควาย รับจ้างตัดรากกระเทียม ครูสอนพระ - เณร ครูสอนนักเรียนมัธยม (โรงเรียนวัดสุทธิวาราม) เคยร่วมทำงานให้กับสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก่อนจะมาเรียนรู้กับโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

ผลงานทางวิชาการ/การวิจัย ตั้งแต่บทความเล็กๆ ในจุลสารหลายฉบับ รายงานการวิจัยประมาณ 10 เรื่อง งานเขียนร่วม เช่น

1. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 3)
2. วรรณคดีพระพุทธศาสนาในล้านนา : คติธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น (2544)
3. พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาการโคลนนิ่ง (2545)

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

ความเป็นมา

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) เป็นโครงการที่พัฒนาขึ้น เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนา ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้หันกลับมาองตนเอง และรู้เท่าทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลง โดยโครงการ สรส. ทำหน้าที่เป็นกลไกการประสานความร่วมมือของผู้คนต่างๆ ในสังคม เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้เชิงประเมินตนเองของชุมชนและภาคที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเพื่อส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการสร้างสรรค์ชุมชนที่มีความสุข

หลักการและแนวคิด

ภาคีในท้องถิ่น อาทิ ชุมชน นักพัฒนา นักวิชาการ ฯลฯ มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการฯ และมีบทบาทสำคัญในการ ริเริ่มและกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาระบบการประเมินชุมชนเป็นสุข โดยเน้นระบบที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย ทั้งในแนวราบและแนวตั้ง

วัตถุประสงค์

1. พัฒนาระบบและกลไกการดำเนินงานในการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็งและเป็นสุข
2. เสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพคนทำงานทางสังคม ที่ทำงานในระดับพื้นที่และเครือข่าย

โดยเน้นศักยภาพการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงประเมินตนเองของชุมชน

3. สร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งแนวคิด กระบวนการ ชุดความรู้/ชุดเครื่องมือและกลไกการจัดการที่นำไปสู่สภาวะการสร้างสรรค์ชุมชน

4. สรุปบทเรียนและสังเคราะห์องค์ความรู้ เพื่อขยายผลไปสู่ระดับนโยบายและการดำเนินการของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน

การทำงานบนฐานทุนเดิม โดยให้ความสำคัญกับทุนเดิมที่มีอยู่ทั้งใน ด้านที่เป็นบุคคล อาทิ นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น นักพัฒนาองค์กรเอกชน ภาค รัฐ ฯลฯ กลไกการทำงาน อาทิ ประชาสังคม องค์กรภาคประชาชน โหนดหรือ กลไกหน่วยงานสนับสนุนด้านวิจัยและพัฒนา เช่น สกว. สสส. พอช. และฐาน ข้อมูล/ความรู้ที่มีอยู่ โดยเน้นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติการกับภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงานสนับสนุน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สถานที่ติดต่อ

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 15 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ 0-2298-0222 ต่อ 501-511, โทรสาร 0-2298-02222 ต่อ 801

E-mail ส่วนกลาง : learningnet@hotmail.com

Web site : <http://www.learning-net.org>